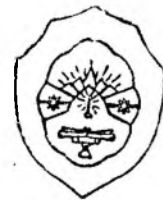


কৰ্ত্তব্য

অসমীয়া বিভাগ

With best compliments
to, the Readers of
Cotton College Library.

১৯৫৫



সম্পাদক বৰজিৎ কাকতি

৩৭শ সংখ্যা

১৮৮৩ শক

এই সংখ্যাত আছে—

কবিতা :

তিনিটা গুলি	॥ ১৪ ॥	নবকান্ত বৰুৱা
নাটঘৰ	॥ ১৬ ॥	সুশীল শৰ্মা
পুনশ্চ	॥ ১৭ ॥	শ্যামা প্ৰসাদ শৰ্মা
ভূমি মহাকাশ	॥ ১৮ ॥	মায়াশ্ৰী বৰকটকী
অন্ত এক আকাঙ্ক্ষা	॥ ২১ ॥	হৰেকৃষ্ণ ডেকা
সূৰ্য্যৰ ছৰাৰ	॥ ২৩ ॥	দেবেন্দ্ৰ পতি গোস্বামী
সেউজীয়া ছববিৰ মায়ী	॥ ২৪ ॥	বিজনলাল চৌধুৰী
ইতিহাস	॥ ২৬ ॥	বমনী শৰ্মা

প্ৰবন্ধ :

অসমীয়া ভাষা : এটি ভূমুকি	॥ ১ ॥	ডঃ উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী
অসমৰ মঞ্চাভিনয় আৰু ইয়াৰ উৎপত্তি	॥ ২৭ ॥	ফীবেল্ড চন্দ্ৰ বায়
বৰীন্দ্র-কাব্যত মৃত্যুৰ স্থান	॥ ৪২ ॥	আশুনাথ গোস্বামী
পৃথিবীৰ বায়ু মণ্ডল	॥ ৫৬ ॥	অধ্যাপিকা সৰ্বোজ দত্ত
গিৰ্ধাৰী	॥ ৭২ ॥	বৰ্গীয়া ডাঃ হেম বৰুৱা

গল্প :

মৰনৈৰ বান	॥ ৫ ॥	হেমেন গগৈ
সৰা ফুলৰ গৌন্ধ	॥ ৩২ ॥	অপূৰ্ণ শৰ্মা
মৰম	॥ ৪৭ ॥	বিনোদ শৰ্মা
কাঠফুলা	॥ ৬২ ॥	মামনি গোস্বামী
স্তাৱৰ	॥ ৭৬ ॥	ইন্দিৰা বৰুৱা
সম্পাদকীয়	॥ ৮১ ॥	

[প্ৰবন্ধ]

অসমীয়া ভাষা : এটি ভূমুকি

ডঃ উপেন্দ্ৰ নাথ গোস্বামী
অধ্যাপক, কটন কলেজ।

ভাষাক সাধাৰণতে নৈৰ লগত তুলনা কৰা হয়। এখন নৈৰ এটা মূল প্ৰবাহ থাকে। তাত ঠায়ে ঠায়ে বহুতো উপনৈ আহি লগ লাগি মূল প্ৰবাহক পৰিপূৰ্ত্ত কৰে। কেতিয়াবা নৈৰ গতিও আনফালে ঢাল লয়। এনেদৰে একোটা ভাষাৰ মূল প্ৰবাহ আন আন ভাষাৰ প্ৰভাবত পৰি পৰিবৰ্ত্তন হোৱা সচৰাচৰ দেখা যায়। অসমীয়া ভাষাতো এনে লক্ষণ চকুত পৰে। অসমীয়া ভাষাৰ প্ৰধান সূত্ৰটো হৈছে আৰ্য্য ভাষাৰ সূত্ৰ। কিন্তু তাত বহুতো অনা-আৰ্য্য ভাষাৰ উপসূত্ৰ মিহলি হৈ ভাষাৰ স্বৰূপটোকে ভালখিনি সলনি কৰি পেলাইছে। ফলত অসমীয়া ভাষাৰ এটা সূকীয়া বিশেষত্ব গঢ়ি উঠিছে। সপ্তম শতিকাৰ প্ৰথম

ভাগত চীন পৰিব্ৰাজক হিউয়েন চাঙে অসমীয়া ভাষা সম্পৰ্কে কৰা মন্তব্যই তাৰেই সাক্ষী দিয়ে : তেওঁলোকৰ (কামৰূপৰ মানুহৰ) ভাষা মধ্য ভাৰতৰ ভাষাতকৈ অলপ বেলেগ।

অসমীয়া ভাষাৰ সূকীয়া ৰূপ বুলি কলে প্ৰধানকৈ ধ্বনি আৰু ৰূপ বা আকৃতিৰ (সাধাৰণতে ব্যাকৰণৰ) ক্ষেত্ৰত দেখা কিছুমান বিশেষত্বৰ কথাই কব লাগিব। কাৰণ কোনো এটা ভাষাই আন ভাষাৰ পৰা হয়তো শব্দমালা ধাৰ কৰিব পাৰে। কিন্তু বৰ সহজে আন ভাষাৰ ধ্বনি আৰু ব্যাকৰণৰ নিয়ম গ্ৰহণ নকৰে। বৰং বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ ধ্বনি আৰু ব্যাকৰণৰ নিয়মক নিজ ভাষা অনুযায়ীহে সজোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ

ধৰুপে ইংৰাজী ভাষাত শব্দৰ আৰম্ভণিত উচ্চাৰিত হোৱা দ্বিধ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ (অসমীয়া ভাষাৰ ধ্বনিতত্ত্বৰ নিয়মৰ বশবৰ্তী হৈ) আগত স্বৰ ধ্বনি সংযুক্ত হয়; যেনে স্কুলৰ পৰা ইস্কুল; স্কেলৰ পৰা ইস্কেল আদি। অসমীয়া মেম শব্দটো ইংৰাজী মেডেম শব্দৰ পৰা সৃষ্ট হোৱা। ইংৰাজীত সি স্ত্ৰীবাচক। কিন্তু অসমীয়াত আৰ্কো (মেম-অনী) মেমনী শব্দটোও শুনা যায়। ইয়াত স্ত্ৰীবাচক শব্দকে নিজ ভাষাৰ নিয়ম অনুসৰি আৰ্কো স্ত্ৰীবাচক কৰা হৈছে। গতিকে ভাষা এটাৰ বৈশিষ্ট্য নিৰ্ভৰ কৰে সেই ভাষাৰ বিশিষ্ট ধ্বনি আৰু শব্দ গঠন প্ৰণালীৰ ওপৰতহে। বাক্য গঠন প্ৰণালীও উল্লাই কবিব লগীয়া নহয়।

ধ্বনিৰ পিনৰ পৰা চালে অসমীয়া ভাষাত কেইটা-মান কথা স্পষ্টকৈ দেখা যায়। অসমীয়া ভাষাৰ আঁতি-গুৰি বিচাৰি গ'লে আমি প্ৰাচীন-ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ (বৈদিক আৰু সংস্কৃত) ওচৰ পাম গৈ। কিন্তু প্ৰাচীন ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ পৰা মধ্য-ভাৰতীয় আৰ্য ভাষাৰ মাজেৰে বিকশিত হোৱাৰ ফলত আৰু আন আন অনা-আৰ্য ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰি অসমীয়া ভাষাই পিতৃ-পিতামহৰ বহুতো বৈশিষ্ট্য পৰিহাৰ কৰিছে। সংস্কৃতত দন্ত্য আৰু মুৰ্ছা ধ্বনিৰ ভিতৰত পাৰ্থক্য আছে। হিন্দী, মাৰাঠী, বঙলা আদি ভাষাতো এই পাৰ্থক্য বক্ষিত হৈছে। কিন্তু অসমীয়া ভাষাত এই দুয়ো ধ্বনিৰ ঠাইত দন্তমূলীয় ধ্বনিহে শুনা যায়। সেই ক সংস্কৃত বৰ্ণমালা অনুযায়ী অসমীয়া বৰ্ণমালাত দন্ত্য মুৰ্ছাৰ প্ৰভেদ বৰা হৈছে যদিও উচ্চাৰণত হলে এটাহে উচ্চাৰণ কৰা হয়। টান আৰু তান শব্দ দুটা অৰ্থৰ পিনৰ পৰা বেলেগ যদিও উচ্চাৰণৰ পিনৰ পৰা একে। সংস্কৃতৰ তালব্য ধ্বনিও সেইদৰে দন্তমূলীয় ধ্বনি ৰূপে অসমীয়াত দেখা দিছে। বৰ্ণমালাত চন্দ্ৰ আৰু ছাত্ৰ

লিখিলেও উচ্চাৰণ কৰোতে [চন্দ্ৰ, চাত্ৰ] বুলিহে কৰা হয়। অসমীয়াৰ আন এটা বিশেষত্ব হ'ল উষ্মবৰ্ণ-বোৰৰ (শ, ষ, স) অৰুজবৰ্ণ হলে [স] ৰূপে কৰা উচ্চাৰণ। কামৰূপী উপভাষাত এইবোৰ কেতিয়াবা [খ] আৰু [হ]ও হয়। যেনে সংস্কৃত ৰস, অসমীয়া [ৰস], কামৰূপী [বহ, বখ]। অসমীয়া ভাষাত দেখা এই বৈশিষ্ট্যবোৰৰ গুৰিত তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাৰ প্ৰভাৱ বুলি ভাষাতাত্ত্বিক সকলে মন্তব্য দিছে। “অসমীয়া ভাষাত ড্ৰাবিড় ভাষাৰ মুৰ্ছা ধ্বনিৰ উচ্চাৰণত বাধা প্ৰদান কৰা প্ৰভাৱৰ ভিতৰত তিব্বত বৰ্মীয় প্ৰভাৱ আছে।”^(১)

মূৰ্ছাৰ ওপৰত সৰু স্মৰা খুঁতি-নাতিবোৰৰ কথা বাদ দিলে ধ্বনিৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰথম লক্ষ্য কৰিব লগীয়া কথা-কেইটা হ'ল এয়ে যে অসমীয়াত শুদ্ধ দন্ত্য ধ্বনি, মুৰ্ছা ধ্বনি, তাবল্য ধ্বনি আৰু ঘৃষ্ট ধ্বনি (affricate) উচ্চাৰিত নহয়। সেইহেতুকে এইবোৰ ধ্বনি যুক্ত সংস্কৃত কিংবা আন ভাষা উচ্চাৰণ কৰোঁতে বা কওঁতে অসমীয়া মানুহৰ (বিশেষ য় লোৱা নহলে) অলপ অস্ববিধা হয় আৰু অজান মুহূৰ্তত অসমীয়া উচ্চাৰণ কৰা হয়। ইংৰাজীত I searched him in the church কথাৰাৰ মাতিবলৈ হলে দুটা বেলেগ ধ্বনিৰ বিশেষ দৰ্কাৰ। এটা [s] আৰু এটা [ch]। কিন্তু সাধাৰণতে এজন অসমীয়া মানুহে (অভ্যন্ত হোৱা মানুহৰ কথা স্কীয়া) যাটা ধ্বনিকে অসমীয়া ধ্বনি অনুসৰি দন্তমূলীয় ধ্বনি প উচ্চাৰণ কৰিব। ইংৰাজীৰ 'the' শব্দটোৰ উচ্চাৰণ অসমীয়া মানুহৰ পক্ষে কঠিনেই। ইয়াৰ ব্যঞ্জন ধ্বনিটো, হৈছে দন্ত্য ঘোষ উষ্ম ধ্বনি (dental voiced fricative) স্বৰধ্বনিৰ ভিতৰত হ্রস্ব আৰু দীৰ্ঘৰ পাৰ্থক্য নোহোৱা কথাটোও অসমীয়া ভাষাৰ এটা চকুত লগা লক্ষণ। লিখোঁতে দীন আৰু দিন

(১) Linguistic Survey of India, vol I. Part I, pp 132

শব্দ দুটা লিখি বেলেগ অৰ্থৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয় যদিও ছয়োটাৰে উচ্চাৰণ এটাই—অৰ্থাৎ হ্রস্ব। কোনো বিশেষ পৰিস্থিতিত বিশেষকৈ কাৰবাক মাতিবলগীয়া হলে আৰু শব্দৰ শেষত থাকিলে হ্রস্ব ধ্বনিৰ দীৰ্ঘ উচ্চাৰণ শুনা যায়।

শব্দৰ গঠন, বিভক্তি-প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ আদিৰ ক্ষেত্ৰতো অসমীয়া ভাষাই সুকীয়া সাজপাৰ লয়। এজন আন ভাষা-ভাষী লোকক অসমীয়া ভাষা শিকাবলৈ হলে ব্যাকৰণ মূলক দুই চাৰিটা বৈশিষ্ট্যৰ কথা প্ৰথমতে উল্লুকাই দিয়াটো আৱশ্যক হৈ পৰে। প্ৰথমতে অসমীয়াত নিৰ্দিষ্ট ৰূপে কোনো বস্তুক বুজাবলৈ কিছুমান নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয় বা শব্দ (Enclitic definitives) ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই প্ৰত্যয়বোৰ সদাৰণতে বিশেষ্য বিশেষণ, কিছুমান সৰ্বনাম আৰু সংখ্যাবাচক শব্দৰ পিছত যোগ হয়। বিভক্তি যোগ হলে সেইবোৰৰ পিছতহে হয়। এই নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয়বোৰ কিছুমান শব্দৰ পিছত কিছুমান প্ৰত্যয়হে যোগ দিব পাৰি। কিন্তু তাৰ মাজত এটা বিশেষ নিয়ম থকা বুলি কোৱা টান হৈ পৰে। যেনে :—হাত-খন, মুখ-খন, কাণ-খন, কপাল-খন, আকাশ-খন, কিতাপখন; নাকটো মূৰ-টো, আঙুলি-টো, কলম-টো; কিন্তু পেঞ্চিল-ডাল, হাতী-টো, মাখিটো ইত্যাদি। বিশেষণ, সৰ্বনাম আৰু সংখ্যাবাচক শব্দৰ পিছত যোগ হোৱা নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয়বোৰ এনেকুৱা : ভাল-খিনি, বেয়া-খিনি, এই-খিনি সেই-খিনি, সোঁ-খিনি, সোঁ-খন, সোঁ-টো, সোঁ-ডাল, এ-টা, দুটা, তিনি-টা ইত্যাদি।

অসমীয়া ভাষাৰ এই নিয়মটোত অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ প্ৰভাৱ পৰা বুলি পণ্ডিতসকলে মত প্ৰকাশ কৰে। (২) এইখিনিতে তিব্বত বৰ্মী ভাষাৰ অন্তৰ্গত দৈউৰী চুতিয়া ভাষাৰ এটা লক্ষণ মন কৰিব পাৰি। এই ভাষাটোতো

বেলেগ প্ৰকাৰৰ বস্তুৰ পিছত সংখ্যাবুজাবলৈ বেলেগ নিৰ্দিষ্টবাচক প্ৰত্যয় যোগ হয়। যেনে :—হাছা (এখিলা), হাকিনি (দুখিলা); কিন্তু কুজা (এখন), কুনি (দুখন); চিতাছা (এচটা), চিতাকিনি (দুচটা) ইত্যাদি।

সম্বন্ধবাচক শব্দৰ পিছত বিভিন্ন পুৰুষ অনুযায়ী বিভিন্ন প্ৰত্যয় যোগ হোৱা প্ৰথাও অসমীয়া ভাষাৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য পূৰ্ণ। এই ক্ষেত্ৰতো অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ প্ৰভাৱ অনুমান কৰা হৈছে। (৩) যেনে :—যোৰ মা, তোমাৰ মা-ৰা, তাৰ মা-ক।

অসমীয়া ভাষাত বিশেষকৈ উজনি অসমৰ ভাষাত মানুহৰ বয়স অনুযায়ী সম্বন্ধ বুজাবলৈ বেলেগ বেলেগ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে ককাই-ভাই, বাই-ভনী, আই-কণ-মাইকণ ভিনিহী-বৈনাই আদি শব্দবোৰলৈ মন কৰিব পাৰি। ইয়াত উক্তৰ কাকতিয়ে অষ্ট্ৰিক ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। কামৰূপী উপভাষাত বাই-ভনী, আৰু ককাই-ভাইৰ কাৰণে ভাই আৰু বৈনী এই দুটা সামূহিক শব্দ ব্যৱহাৰ হয়।

ক্ৰিয়াৰ ব্যৱহাৰৰ পিনৰ পৰা চালে আন কেইটা-মান অসমীয়াৰ বৈশিষ্ট্য চকুত পৰে। তাৰে এটা হ'ল নঙৰ্অৰ্থ বুজাবলৈ প্ৰত্যয়যুক্ত ধাতুৰ আগত বহা 'ন' অংশ আৰু ধাতুটোৰ প্ৰথম স্বৰধ্বনি অনুযায়ী 'ন' অংশটোৰ সমীভবন প্ৰণালী। যেনে :—ন-মৰে, না-মাৰে (নে-মাৰে), নু-শুনে, নো-বোলে, নি-মিলে আদি। ধাতুৰ আগত বহা নঙৰ্অৰ্থক 'ন' প্ৰথাটো তিব্বত বৰ্মী ভাষাৰ প্ৰভাৱ বুলি অভিমত দাঙি ধৰিছে উক্তৰ কাকতিয়ে। ওপৰত উল্লেখ কৰা দৈউৰী চুতিয়া ভাষাত হলে নঙৰ্অৰ্থক প্ৰত্যয় (অব্যয়) ক্ৰিয়াৰ পিছত ব্যৱহাৰ হোৱা দেখা যায়; যেনে :—ন নিজি (তুমি জনা); ন নিজি-আ (তুমি নেজানা।)

(২) Assamese Its Formation and Development, pp 358-59. (৩) Ibid pp 274

কোনো এটা কাৰ্য্যক বিশেষৰূপে 'বুজাবৰ কাৰণে ক্ৰিয়াৰ বিভক্তিৰ পিছত কিছুমান প্ৰত্যয় (স্বাধিক প্ৰত্যয় pleonastic suffixes) ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰথা আন এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। মাগধী অপভ্ৰংশৰ পৰা ওলোৱা উপভাষাবোৰৰ এইটো এটা বিশেষত্ব (৪) যেনেঃ—তুমি আহিবা, তুমি আহিবা-দে/দেই, তুমি আহিবা-চোন, তুমি নাহিলা-চোন; সি ঘৰ পালে, সি ঘৰ পালে-হি, সি ঘৰ পালে-গৈ ইত্যাদি।

বাক্যবিশ্লেষণ বীতিৰ (syntax) ক্ষেত্ৰত অসমীয়া ভাষাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল এয়ে যে ইয়াত ইংৰাজী বা হিন্দী আদি ভাষাৰ নিচিনা ক্ৰিয়া পদৰ প্ৰয়োগ সকলো বাক্যতে নহয়। যেনেঃ—এইটো কাৰ ঘৰ? তোমাৰ নাম কি? মোৰ নাম ইন্দু ইত্যাদি। ইয়াত ড্ৰাবিড় ভাষাৰ প্ৰভাৱৰ কথা সন্দেহ কৰা হৈছে। (৫) তিব্বত বৰ্মীয় ভাষাতো এই বিশেষত্ব আছে। দেউৰী চুতিয়া ভাষাত এনেধৰণৰ বাক্য ব্যৱহাৰ হয়; যেনেঃ—নিঅ (তোমাৰ) মু (নাম) দামদি (কি)। আইঅ (মোৰ) মু (নাম) গোপাল (গোপাল)।

এতিয়া দেখা গ'ল যে অসমীয়া ভাষাত অনা-আৰ্ধ্য ভাষাবোৰৰ বিশেষকৈ অষ্ট্ৰিক'টাই তিব্বত বৰ্মীয় আৰু ড্ৰাবিড় ভাষাৰ দান মন কৰিবলগীয়া। আন

ভাবে কবলৈ হ'লে অসমীয়া ভাষাটো প্ৰধানকৈ গোটেই অসমবাসীৰ পৰ্বত ভৈয়ামৰ লোকসকলৰ উমৈ-হতীয়া সম্পত্তি। ইয়াৰ ভবিষ্যতে নিৰ্ভৰ কৰিব এই বিবিধ জনজাতীয় বা আন ভাষা-উপভাষাবোৰৰ গবেষণা প্ৰসূত যোগসূত্ৰ স্থাপনৰ ওপৰতে। যেতিয়া অসমীয়া ভাষাই পৰ্বত-ভৈয়াম, উজনি-নামনি সকলো অঞ্চলৰে ভাষা-উপভাষাবোৰৰ ভালখিনি গ্ৰহণ কৰিব পাৰিব তেতিয়াই অসমীয়া ভাষাৰ শক্তি বৃদ্ধি হব আৰু অসমবাসীৰ দ্বাৰা সমাদৃত হব। সময়ত অসমীয়া ভাষাই আৰবী, পাৰচী, তুৰ্কী, ইংৰাজী, পতুগীজ আদি বিদেশী ভাষা আৰু ভাৰতীয় হিন্দী, গুজৰাটী, মাৰাঠী বঙলা আদি ভাষাবোৰে কিছুমান দান গ্ৰহণ কৰি নিজ প্ৰকৃতিৰ লগত মিলাই লৈছে। এইবোৰ হোৱা সত্ত্বেও অসমীয়া ভাষাৰ মূল প্ৰবাহটো চলিয়েই আছে। এই প্ৰবাহে ঋষ্টীয় সপ্তম শতিকাতেই অসমৰ পশ্চিম অঞ্চলত প্ৰবেশ কৰিছে। (৬) গ্ৰিয়ার্চনৰ ভাষাত কবলৈ হলে "মগধৰ পৰা মাগধী প্ৰাকৃত্তে তিনি দিশলৈ গতি কৰিছে। দক্ষিণৰ পিনে ই উড়িয়া ভাষাত পৰিণত হৈছে। দক্ষিণ-পূবৰ পিনে ই প্ৰথমতে পশ্চিম আৰু পিচত পূৰ্ব বঙলা আৰু পূৰ্বৰ পিনে প্ৰথমতে উত্তৰ বঙলা আৰু পিছত অসমীয়াৰূপ লৈছে। (৭)

(৪) Assamese Its Formation and Development pp 349.

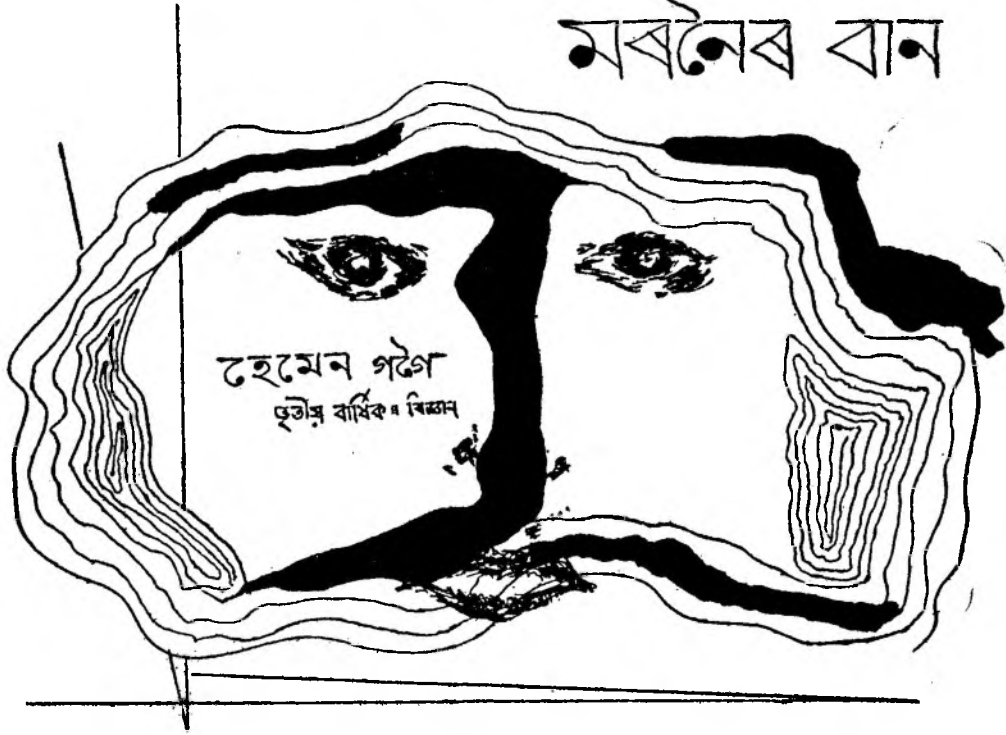
(৬) O. D. B. L. Section 47

(৫) O. D. B. L. Appendix B. Section 82.

(৭) The Modern Indo-Aryan Vernaculars. Sec. 34.

গোলাপী ! বঢ়িয়া নাম । চাওঁ ওচৰলৈ আহচোন ?
ইমান ওচৰলৈ যাব নোৱাৰেঁ ।
কিয় ? কোনো নাই নহয় ইয়াত । তম্বুৰ তলত
তহঁত দুজনী আৰু মইহে আছেঁ ।

মৰনৈৰ বান



ওখ বাটটোৰ দুয়োকাষে প্ৰায় এমাইল জুৰি মানুহ-
বোৰে ঘৰ সাজিছে । ঘৰ মানে ঠিক ঘৰ বুলিব
নোৱাৰি । চৰকাৰী বাটৰ ওপৰত ঘৰ সজা নাযায় ।
ভগা চাল-বেৰ আৰু টিনপাত আওজাই ঘৰ বুলি সজা
একোখন চালি । প্ৰলয় আহিল সোনাকুছি গাঁৱলৈ ।

বহু বছৰৰ আগতেই মৰি যোৱা সোৱণশিৰিৰ সেই
সুঁতিটো জীৱন্ত হৈ পাবৰ সোনাকুছি গাঁওখন উটাই-
বুৰাই পেলাব বুলি কোনেও ভৱা নাছিল । কিন্তু
শেষত সেয়ে হল । গৰু-ছাগলী, হাঁহ-কুকুৰা, মানুহ
হুহুহেৰে এমাইল জুৰি ওখ আলিটো ঠাঁহ খাই

পৰিছিল। এতিয়া এই আলিৰ পৰা চালে সোনাৰুছি গাওঁ দেখা নেযায়। দেখা যায় সোৱণশিৰিয়ে সাৰটি লোৱা অস্তিত্ব জলপৃষ্ঠ দিনে ৰাতিয়ে ধুৱালি-কুঁৱলি।

বাটৰ পৰা অলপ নিলগত সেইটো পি ডব্লিউ ডিৰ চাংবঙলা। মহৰা থাকিবৰ বাবে সজোৱা। কুৰিহাত মান দীঘল সাঁকো এডালেৰে চাং ঘৰটোৰ পৰা বাটলৈ ওলাব-সোমাব পাৰি। এতিয়া তাৰ তলত সোৱণশিৰিৰ বাঢ়নী পানীৰ সোঁতৰ হো-হোৰনি উঠিছে। সেই বঙলাৰ খিৰিকিৰ চিকত ধৰি ভূবন মাষ্টৰে উদাস উদাস চাৰনিৰে সোৱণশিৰিৰ বিস্তৃতিৰ ফালে ৰ লাগি চাই ৰল। দুৰৰ বিণিকি বিণিকি দেখা পোৱা সোনাৰুছি গাৱঁৰ শাৰী শাৰী ওখ চাপৰ তামোল গছবোৰে পানীৰ ওপৰত ওপঙি থকাৰ দৰে থকা শাৰী শাৰী ঘৰবোৰে গাৱঁৰ শেষ স্মৃতিকণ মাত্ৰ জীয়াই ৰাখিছে।

ধন বিচাৰি সোনাৰুছি গাৱঁলৈ আহিছিল ভূবন মাষ্টৰ। ধন পালে আৰু পালে কিছুমান মৰম আকলুৱা মন। প্ৰাইমাৰী স্কুলৰ মাষ্টৰী কৰাটো ভূবন মাষ্টৰৰ পেশাহে; নিচা আছিল মানুহবোৰৰ মৰম চেনেহত। সেয়েহে ঘৰ দুৱাৰ লৈ সোনাৰুছি গাৱঁতেই মাষ্টৰ বৈ গল। বাঢ়নী পানীয়ে সোনাৰুছি গাওঁ বুৰাই পেলোৱাৰ পিচত মাষ্টৰক এই সৰু চাং ঘৰটোত স্তম্ভৰাই থৈ মানুহবোৰে ৰাজ আলিত বাহৰ সাজিছিল। সোৱণশিৰিৰ পাৰৰ দুকুৰি বছৰীয়া অভিজ্ঞতাৰ পিচত মাষ্টৰে এই ঠাইখনৰ এই ৰূপ কল্পনা কৰা নাছিল। এতিয়া দেখা পালে, বিপদাপন্ন এই দিন কেইটাত বাৰে বাৰে মাষ্টৰৰ মনত পৰে একমাত্ৰ পুতেক চন্দ্ৰলৈ। কেতিয়াবা ভাবে মৰনৈৰ বলিয়া বানত এই বুঢ়া বাপেক উঠি যোৱাহেঁতেনো চহৰত পঢ়িবলৈ যোৱা পুতেকে কবকে নোৱাৰিলেহেঁতেন। এতিয়াও এই ভৰ বাৰিষা জানো চন্দ্ৰই বাপেকক চাবলৈ আহিব পাৰিব ?

কথাবোৰ ভাবি থাকোঁতেই মাষ্টৰৰ গোলাপীহঁতলৈ মনত পৰিল। হঠাতে মনত পৰিবৰ কাৰণ নাছিল। কিন্তু এতিয়া মাষ্টৰক খেলি মেলি বহুত কথাই বিবুধিত পেলাইছে।

হাতত সৰু সৰু টোপোলা দুটামান লৈ সাঁকো ডালেদি বঙলাৰ নেপালী চকীদাৰটো সোমাই আহিল। দুৱাৰ মুখতে বৈ বৰ হাউচত সি কৈ গল বিলফৰ নাও আহি পালেহি। শেনচোৱা বিলৰ পাৰতে নাও বান্ধিছে।

ইতিমধ্যে চকীদাৰটোৱে বন্ধা বঢ়াত ব্যস্ত হৈ পৰিছিল। এইকেদিন মাষ্টৰকো সিয়েই বান্ধি বাঢ়ি খুৱাইছে। ঘৰত কাম বন কৰা যিবা লৰা এটা আছিল বাৰিষাৰ আগে তাকো পঠাই দিলে মাষ্টৰে। এতিয়া ভূবন মাষ্টৰ একেবাৰে অকলশৰীয়া হৈ পৰিল।

মানুহবোৰ বহা ঠাইৰ পৰা শেনচোৱা বিললৈ প্ৰায় আধা মাইলৰ বাট।

সাঁকো ডালেদি খুপি খুপি গৈ মাষ্টৰ আলিত উঠিল। এমাইল জোৰা গাৱঁৰ মানুহবোৰৰ দুয়োকাষৰ বাহৰবোৰৰ মাজেদি পাৰ হৈ যাওঁতে মাষ্টৰে কাৰলৈ চোৱা নাছিল। সন্মুখত যি দেখিছিল সেয়ে যথেষ্ট। কেঁচুৱাৰ মুখত শুকান পিয়াহ গুজি দি সিহঁতক কন্দুৱাই বোৱাৰী কেজনীয়ে মাত্ৰ শূণ্য বাহৰবোৰ ৰখি আছিল। গাৱঁৰ প্ৰায়বোৰ মানুহেই বিলফৰ বস্ত লবৰ কাৰণে শেনচোৱা বিলৰ পাৰলৈ গুছি গৈছিল।

ভূবন মাষ্টৰ শেনচোৱা বিলৰ ওচৰ চাপিলহি। বাটৰ পৰা বিলৰ পাৰলৈ ওলাই থকা প্ৰায় এশ-গজ মান মুকলি ঠাই ডোখৰত মানুহ ঠাই খাই পৰিছে। বিলৰ পাৰতে দুটা তনু তৰা আছে। দুজনমান লোকে মানুহবোৰক চিজিল লগাবলৈ খুব যত্ন কৰিছে। মাষ্টৰে ঠাইতে তভক মাৰি বৈ কেউফালে চালে। ছোৱালী দুজনীমানে অলপ আঁতৰত ফুচ ফুচাই কিবা কোৱাকুই কৰিছিল আৰু মাজে

মাছে খিল খিলাই হাঁহিছিল। নাৰ'ৰ টিঙত উঠি এজনে মানুহবিলাকক বেলেগ বেলেগ শাৰী পাতিবলৈ চিঞৰি চিঞৰি কৈছিল; অৱশ্যে আধা ঘণ্টা মানৰ মূৰত মানুহ-বোৰ চিজিল লাগিল। বুঢ়া-বুঢ়ী, ল'ৰা-ছোৱালী, জীয়াৰী-বোৱাৰীৰ প্ৰায় পাঁচটামান শাৰী হল। মাঠৰ নাঙ কেখনৰ ওচৰলৈ আহিল। নাৰ'ত অহা মানুহ কেজনৰ লগত কথা বতৰা হ'ল। কেম্পত মাত্ৰ দুজনমান মানুহ ৰাখি বাকী বিলাক আকৌ উভতি যাব বুলি এজনে কলে। চাৰি পাঁচ দিনৰ পিচতে আৰু মাল বস্তু আনিব লগা হব পাৰে যদিহে ইতিমধ্যে পানী শুকাই নেযায়।

কেইঘণ্টামানৰ মূৰত বস্তু দি শেষ হল। মানুহবোৰো উভটিল। ভুবন মাঠৰেও লাহে লাহে ঘৰলৈ খোজ ললে। উভটি আহোঁতে গোলাপীহঁতৰ খবৰ লৈ যাম বুলি ভাবিছিল মাঠৰে। গাভৰু জীয়েক। গোলাপীৰে সৈতে বিনন্দা ভায়েকহঁতৰ লগতে আছিল। এতিয়াও থাকিব লগা হৈছে। মাঠৰে ইঘৰ সিঘৰকৈ মানুহবোৰ মন কৰি আহিছিল কৰবাত গোলাপী আৰু মাকক লগ পোৱাৰ আশাৰে। লগ নেপালে। বঙলালৈ আহি ভাত কেটা খাই মাঠৰে গোলাপীহঁতৰ কথাকে ভাবিছিল। শিৰৰ সেন্দূৰ মুচি বিনন্দাই চাৰি বছৰীয়া গোলাপীক লৈ সোনাকুচি গাৰৰ ভায়েকহঁতৰ লগলৈকে গুচি আহিছিল। সেই চাৰি বছৰীয়া অৱস্থাৰ পৰাই গোলাপীক দেখি আহিছে মাঠৰে। এবছৰ দুবছৰকৈ সেইজনী গোলাপীয়েই বৰ এজনী হল। গাত কাপোৰ ললে। তথাপি মাঠৰ ঘৰলৈ তাইৰ আহ-যাহ আগৰ দৰে একেই থাকিল। মাঠৰনীয়েও মৰিবৰ সময়ত একমাত্ৰ পুতেক চন্দ্ৰৰ বিয়াখন গোলাপীৰ লগত হৈ যোৱা চাবলৈ নেপাই আক্ষেপ কৰি গৈছে। সেয়াও মাত্ৰ তিনি বছৰৰ আগৰ কথা। গোলাপীৰ প্ৰতি চন্দ্ৰৰ টানটোৰ কথাও মাঠৰৰ অজানা নহয়। এই দুদিনৰ বেলা কোনেও কাৰোৰে মুখলৈ নেচায়। এনে অৱস্থাত সিহঁতৰ বা বাতৰি নললে

একমাত্ৰ পুতেকৰ প্ৰতিয়েই মাঠৰে অত্যাগ কৰা হব।

ৰান্ধনী বেলিৰ শেঁতা বঙে ভাগি অহা এই সোনাকুচি গাৰ'ৰ বঙো শেতা কৰি তুলিলে। এমাইল জোৰা সেই বাট ডোখৰত কেৱল ল'ৰা ছোৱালী হাই উকনি কেঁচুৰাৰ কান্দোন আৰু গৰু গাইৰ হেৰেলনিয়ে এক বিকৃত আৰাৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। গাৰৰ ডেকাবোৰে সৰু সৰু নায়েৰে ভাগি যোৱা সোনাকুচি গাৰৰ পৰা এৰি অহা লাম-লুকটীবোৰ কঢ়িওৱাতেই ব্যস্ত আছিল। ভুবন মাঠৰে দেখিলে সূৰ্যৰ শেতা বঙ আৰু শেতা হৈ ভগা গাৰৰ মুখচবোৰত বৈ গৈছে—লগে লগে আন্ধাৰ নামি আহিছে সৰু বৰ গছবোৰৰ ফাঁকেদি।

চকীদাৰটোক ভাতকেটা ৰান্ধিবলৈ দি মাঠৰ সাঁকো বগাই আলিত উঠিল। ৰাইডাঙৰ মূৰ আকোঁৰা লাঠি ডালত ভৰ দি গাৰ'ৰ ফালে খোজ ললে। উৎপতীয়া কুকুৰ মখাই চিঞৰি বাখৰি হললুল লগাই আছিল। জুপুৰিবোৰৰ ভিতৰত জুই এজোৰা সাৰটি সাৰটি মানুহ-বোৰ সোমাই পৰিছে। বাটৰ ওপৰত শুই থকা গৰু-বোৰৰ গাত উজুটি নোখোৱাকৈ খুপি খুপি মাঠৰ আগবাঢ়িল। গোলাপীহঁতৰ ঘৰত সোমাম বুলি ভাবিছিল কিন্তু আন্ধাৰত ঘৰবোৰৰ চিনেই হেৰাই গ'ল। অগত্যা আৰু অলপ আগবাঢ়িল। আহি আহি এয়া দেখোন শেনচোৱা বিলবেই ওচৰ পালেহি। বিলৰ মাজত ভেট ফুলবোৰে তৰালি আকাশৰ ফালে চাই চাই হাঁহিছিল। বাচনী পানীয়ে ঠেলি আনি মেটেকাৰ জোপাটো পাৰত লগাই দিছিলহি। ফটিকৰ ধাৰ যেন পানীৰে ভৰা শেনচোৱা বিললৈ সোৱণশিৰিৰ বানপানী সোমাল। পানী ঘোলা হৈ পৰিছে। পাৰৰ ওলাই থকা ঠাই ডোখৰৰ বন-বননি মানুহৰ ভৰিৰ গাকত বোকা হৈ গৈছে। ভুবন মাঠৰ আৰু আগ বাঢ়ি গৈ পাৰত ৰান্ধি থোৱা নাওখনৰ ওচৰ পালেপৈ। নাৰত কোনো নাছিল। ওচৰৰ তমুটোত কেজনীমান ছোৱালীয়ে খিল খিলাই হাঁহিলে।

ভূবন মাষ্টৰৰ কাণ ঠিয় হল। তেস্তে চহৰৰ পৰা মাইকী মান্নহও আহিছিল নেকি? ক'তা দিনত দেখা মনত নপৰেচোন। তেস্তে? তম্বুৰ ভিতৰৰ কথাবোৰ খুব অস্পষ্ট হৈ ভাহি আহিল।

.....হিঃ হিঃ হিঃ নেযাওঁ।

.....কিয়? ভয় লাগিছে নহয়?

হিঃ হিঃ হিঃ

হিঃ হিঃ হিঃ

অসংঘত আচল উৰাই ছুজনী ছোৱালী তম্বুৰ কাপোৰ ডাঙি দৌৰ দিলে। আন্ধাৰৰ দীঘল বাটটোত গাৰুৰ ফালে দৌৰ দিয়া ছোৱালী ছুজনী হেৰাই গ'ল। সিহঁতৰ গিল খিলনিৰ শেষ শব্দবোৰ জিলি কেচু-কুমতিৰ ঐক্য-তানত মিলি ভূবন মাষ্টৰৰ কাণত খুব প্ৰকট হৈ পৰিল। হঠাতে মাষ্টৰে চিঞৰি উঠিল গোলাপী! গোলাপী!

কোন গোলাপীক বিচাৰিছে আপুনি? তম্বুৰ ভিতৰৰ পৰা এজন ওলাই আহিল।

এই যে ছুজনী ছোৱালী এইমাত্ৰ গুচি গ'ল। ভূবন মাষ্টৰৰ ভৰি ছুটা কঁপিছিল। খঙত।

“ছোৱালী? কব নোৱাৰোঁ।” মান্নহজন সোমাই গ'ল। ছয়োটা তম্বুৰ ভিতৰৰ পৰা মুহু মুহু গুঞ্জন ভাঁহি আহিছিল। ওলমি যোৱা চুৰিয়াৰ খোৰটো কোঁচাই ধৰি ভূবন মাষ্টৰে বেগাই খোজ ললে ঘৰলৈ।

অত্যন্ত গম্ভীৰ হৈ পৰিল মাষ্টৰ। খাব ব'বৰ মন নগল। সোনাকুচি গাৰুৰ সোণহীৰাবোৰ এইদৰেই কালে লৈ যাব বিচাৰিছে। অবস্থাই মান্নহক কি যে নকৰে। এই মান্নহবোৰ, এই ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ ইমান বেলেগ বেলেগ লাগিছে কিয় মাষ্টৰৰ। মাষ্টৰে আঢ়ৈ কুৰি বছৰীয়া জীৱনত বহুতো দেখিলে বহুতো শুনিলে। তথাপি সোনাকুচি গাৰু লৈ এনেকুৱা দুৰ্ঘ্যোগৰ ব'ন অহা মনত নপৰে। দুখত ভূবন মাষ্টৰ ক্লান্ত হৈ পৰে। গোলাপী সেয়া গোলাপী নহবও পাৰে। হবওতো পাৰে। বহুত

ভাবি মাষ্টৰে সিহঁত মাক জীয়েক হালক বঙলালৈকে লৈ অনাৰ ঠিক কৰিলে। সোনাকুচি গাৰু লৈ আকৌ উভটি যোৱালৈকে কিছুদিন সিহঁত মাষ্টৰৰ নজৰত থাওক। যেহেতু গোলাপীক লৈ মাষ্টৰে ভবিষ্যতৰ সপোন ৰচিছে, বেহেতু মান্নহ হিচাবে মাষ্টৰৰ এখন অন্তৰ আছে। গতিকে গোলাপীহঁতৰ কাৰণে মাষ্টৰৰ বৰ্ত্তমানৰ কৰ্ত্তব্যও আছে। বঙলাৰ চকীদাৰটোক মাতি আনি মাষ্টৰে কথাটো কানচোৱাই থলে।

পানী অলপ শুকাইছিল। তথাপি গাৰু লৈ ঘূৰি যাব পৰা অৱস্থা হোৱা নাই। পানীত তল যোৱা ভঁৰালৰ ধানবোৰ মান্নহে, নাৱেৰে কঢ়িয়াই আনি ব'দত শুকুৱাই-ছিলহি। কেবাদিনো পানীৰ তলত থকা কাৰণে ধান-বোৰৰ চাউলো বেয়া বেয়া গোন্ধাইছিল। তথাপি নেখাই উপায় নাছিল।

সেই সন্ধিয়াৰ ঘটনাই ভূবন মাষ্টৰৰ বহুত দিনৰ অশা-আকাঙ্ক্ষা হঠাতে মৰিমূৰ কৰি দিয়াৰ আশঙ্কাত মাষ্টৰে চক খাই উঠে। আকাশৰ দৰে ৰঙ সলাইছে মাষ্টৰৰ সন্দেহী মনে। দুপৰৰ ব'দজাক মুৰত লৈ আকৌ ওলাল মাষ্টৰ শেনচোৱা বিলৰ পাৰলৈ। তেওঁ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হল হয় তাৰ পৰা কেম্প তুলি নিবলৈ ক'ব, নহয় মান্নহৰ দৰে থাকিবলৈ ক'ব। পেটৰ ভাত দি মুখৰ ম'ত কাচি নিয়াৰ অৰ্থ নাই।

শেনচোৱা বিলৰ পাৰ পাই ভূবন মাষ্টৰে যি ডোখৰ ঠাইত ব'লহি তাৰ পৰা এখোজো আগবাঢ়িব ইচ্ছা নগল তেওঁৰ। এয়া দেখোন গোলাপী।

“গোলাপী! এই ছুপৰীয়া তই ইয়াত?”

হঠাতে মাষ্টৰৰ মাত শুনি গোলাপী চক খাই উঠিছিল। ব'দত ওৰণি লৈ থকা চাদৰখন মুৰৰ পৰা খহাই আনি বহাৰ পৰা তাই উঠিল। মাষ্টৰে তম্বুৰ কালে চালে। মান্নহ থকাৰ উম্ম-ঘামেই নাই। “হাঁহ কেইটাই ধান-চান খাই ঘৰত বৰ দান-মান

কৰি থাকে কাৰণে বিললৈকে লৈ আহিলোঁ।

আতঁৰত হাঁই কেইটামানে পানীত বুৰিয়াই বুৰিয়াই কিবা বিচাৰিছিল। মেটেকাৰ জোপাবোৰৰ ফাঁকে ফাঁকে লুকা-ভাকু খেলিছিল। তলমূৰ হৈ গোলাপী বৈ আছিল। বিব্ বিব্ বতাহত তম্বুৰ ওলমি থকা বচা এডোখৰো কৰ্পী নাছিল। ঠাইডোখৰৰ অসহ নীৰৱতাই মাষ্টৰৰ সন্দেহীমন আৰু সন্দেহান কৰি তুলিলে। তম্বুৰ ভিতৰ সোমাই চাম বুলি ভাবিও মাষ্টৰ নোসোমাই ঘূৰি আহিল।

গোলাপীৰ মা বিনন্দাক ভায়েকহঁতৰ ঘৰতে লগ পালে মাষ্টৰে। সকলো কথা ভাঙি নকলে মাত্ৰ কলে কিছুদিনৰ বাবে সিহঁত মাক-জীয়েক হালেই মাষ্টৰৰ লগত বঙলাতে থাকিব। অল্পবিধা নাপালে ৰাতিও থাকিব পাৰিব। খোৱা-বোৱাতো কষ্ট নেপায়। মাষ্টৰে ধান অনাইছেই। সিহঁতেই কৰিব মেলিব খাব। ভায়েক বোৱাৰিয়েকহঁতৰ বচা বচনে বিনন্দাক তিতা কেহা দিয়েই আছে। মাক-জীয়েক হালে এইকেইদিনত অন্ততঃ দুয়ো সন্ধ্যাৰ বাবে সিহঁতক আমনি দিয়াব নলগাহলে দুয়োফালে মঙ্গল হয়। অগত্যা হা-না নকৰি বিনন্দাই মূৰ ছুপিয়ালে। এয়াটো ভুবন মাষ্টৰৰ অল্পবোধ নহয়—আদেশ।

বঙলাৰ বাবান্দাৰ আৰামী চকীখনত বহি উদাস চাৰনিৰে মাষ্টৰে বহল জলপৃষ্ঠৰ ফালে চাই আছিল। আৰু অলপ পিচতেই সেই জলপৃষ্ঠৰ তলত বেলিটো লুকাই পৰিব। এয়া দুৰ্যোগ আহিল সোণাকুচি গাৰ্ললৈ, দুৰ্যোগ প্ৰাৰ্ণৰ আৰু মনৰো। গোলাপীহঁতক মাতি আহি কেনে কৰিলে তাকে ভাবিছিল মাষ্টৰে। চন্দ্ৰ মাকৰ শেষ ইমানতে অন্ত পৰিবলৈ কেতিয়াও নিদিয়ো মাষ্টৰে। গোলাপীক এই দুৰ্যোগৰ পৰা বচাবই লাগিব।

পানীৰ সোঁতে কৰ্পীই থকা সাঁকোডাল বগাই আগত মাক আৰু পিচে পিচে গোলাপী বঙলালৈ আহিল।

ভুবন মাষ্টৰে ঘোপা কৰি এবাৰ চালে। লাহে লাহে উঠি দুই হাতেৰে দুৱাৰখন ছফালকৈ মেলি নিজেও ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। গোলাপীয়ে বাবান্দাৰ বেলিঙত ধৰি সোৱণশিৰিক চাব ধৰিলে। মাক বিনন্দাই দুৱাৰ দলিতে ভৰিটো ঘৰ্হাই চুচুক চামাককৈ ভিতৰলৈ গ'ল। আগফালৰ বাবান্দা আৰু পিচফালৰ বাবান্দাৰ সৈতে সহযোগ ৰখা মাজৰ খোলা কোথা-টোৰ বাহিৰেও ছফালে দুটা কোঠা। পিচফালে থকা পাকঘৰটি পানীত তলগৈ আছিল। কোঠা এটালৈ ভূমুকিয়াই চালে বিনন্দাই। এলান্ধু মকৰাৰ জালেৰে চুক কোণবোৰ ভৰা। লেতেৰা খাট এখনত এলান্ধুৰে খোৱা আৰু এখন ওলৰি আছিল। বোধহয় চকীদাৰ-টোৰ বিচনা। এটা চুকত কাণভগা কেবাহী এখন চাই, এঙাৰেৰে ভৰ্তি। ওপৰত নিমখ হালধিৰ টেমা, তেলৰ বটল আদি হিজিবিজি হৈ আছিল। ৰন্ধা বচাও নিশ্চয় তাতেই হয়। ইটো কোঠালৈ ভূমুকিয়াই চালে। মাষ্টৰে খিৰিকিখনৰ কাষত তন্ময় হৈ কিবা ভাবি বাহিৰলৈ চাই আছিল। বিনন্দাই নেমাতিলে। তেন্তে চৰকাৰী ঘৰত চকীদাৰৰ বাহিৰে চৰকাৰী বিষয়া নেথাকেই। আগফাললৈ আহিল বিনন্দা। গোলাপীয়ে বেলিঙত ভৰ দি আউজি আছিল।

“তইনো বাহিৰত এই ঠাণ্ডাখনত কি কৰিছ। ভিতৰলৈকে বল যাওঁ।” মাকৰ কথাৰ একো প্ৰত্যুত্তৰ নিদিলে গোলাপীয়ে।

“তইত মাৰ জীয়েৰ ভিতৰতেই বহচোন। চকী-দাৰটো কেনিবা গৈছে আহিব এতিয়া।” ভিতৰৰ পৰা আহি মাষ্টৰ আকৌ আগফালৰ চকীখনত বহিলহি। বিনন্দা গৈ পিচফালৰ বাবান্দাত বহি পৰিল। গোলাপী সেইদৰেই বৈ আছিল।

সোৱণশিৰিৰ পাৰৰ গধূলিৰ ফিৰ্ফিৰিয়া বতাহজাক আকৌ আহিল। সৰু সৰু নাওবোৰত ধান ভৰাই

ভগা সোণাকুচি গাৰঁৰ পৰা লখিমী কঢ়িয়াইছে গাঁৱৰ মানুহে। দুৰৰ কুৱলিবোৰ ক্ৰমাত ভাৰ্ত হৈ ওচৰ চাপি আহিছে। ভূবন মাষ্টৰবোৰে দৃষ্টিৰ বলয় কোচ খাই খাই আহি গোলাপীত বলহি। বৈ পৰা খোপাটোৰ ওপৰেদি কাণছখন ধাকি ধৰাকৈ চাদৰখন আনি বুকুৰে চেপামাৰি ধৰি বেলিঙত ভৰ দি তাই তলৰ বোৱতি পানীধাৰা চাই আছিল। সোঁতত ওপঙি ফুৰা পৰুৱাটো ক'ববাৰ পৰা মাছ এটা আহি টপকৈ খাই পেলালে। (আই ঐ দেহি) গোলাপী চকুখাই উঠিছিল। সোঁতত সাকৌখন কপি আছিল। লাহে লাহে সন্ধ্যা নামি আহিল। সন্ধ্যা নামিল বুকুলৈ, সন্ধ্যা নামিল ভাগি অহা এই সোণাকুচি গাৰলৈ আৰু সন্ধ্যা নামিল শেনচোৱা বিলৰ পাৰলৈ। মাষ্টৰে চকুছটা জোৰেৰে মুদি ধৰিলে—।
খুব জোৰেৰে... ..

কি নাম ?

ইঃ নকও আমাৰ নাম।

নাম দুটা ক'লা ?

মোৰ নাম গোলাপী। আৰু তাইৰ নাম।

বেচ বঢ়িয়া নাম। চাওঁ ওচৰলৈ আহচোন ?

নাযাওঁ।

কিয় ?

ইমান ওচৰলৈ যাব নোৱাৰোঁ।

কোনো নাই নহয় ইয়াত ?

ভূবন মাষ্টৰৰ ভৰি দুটা কঁপিছে গাৰ নোমবোৰ জিকাৰ খাই উঠিছে। গোটেই গাতে কিহবাৰ শিহৰণ উঠিছে।

ইমান টানকৈ নধৰিয়া ?

ধেং আকৰি ছোৱালী।

হিঃ হিঃ হিঃ, হিঃ হিঃ হিঃ।

এমুৰে কাপোৰ ডাঙি হুজনী ছোৱালী দৌৰ দিছে মাষ্টৰে জোৰেৰে কাণছখন হেচি ধৰিলে।

....হিঃ হিঃ হিঃ হিঃ হিঃ হিঃ....।

‘গোলাপী!’ চকীৰ পৰা উঠিল মাষ্টৰ।

‘কি হল?’ বেলিঙত আউজি থকা গোলাপী চকু খাই উঠিল।

‘নাই একো. হোৱা নাই। তই নহয়। আন কোনোবাহে। নষ্ট হৈছে।’

‘মই বুজা নাই একো।’ গোলাপীয়ে ভয় খাইছিল।

‘তোৰ কথাকে ভাবিছোঁ, গোলাপী।’

‘মোৰ কথা ? কিয়?’ গোলাপীয়ে একে কোবেই পিচ ফালে থকা মাকৰ ওচৰ পালেগৈ। বাবান্দাতে মাক বহিয়েই আছিল। তাই দুৱাৰখনতে আউজি বল।

‘আই যাওঁ বল, বাতিয়েই হল দেখোন।’

‘বচোন যাম নহয়।’

গোলাপীৰ ভয় লাগিছিল। কেউফালে পানী অ'ক পানী। পানীত উটি বৃৰি আহি সিহঁত মাক জীয়েক হাল যেন এই ঘৰটোত উঠিছেহি। পানী বাঢ়ি আছে। আৰু অলপ পিচতে এই ঘৰটোও তল যাব। আন্ধাৰো গাঢ় হৈ পৰিব। গোলাপীয়ে দুৱাৰখনত জোৰেৰে সাৰটি ধৰিলে।

মাষ্টৰে চেলাউৰি দুটা কোচ খুৱাই কিবা ভাবিলে। সোৱণশিৰিৰ পাৰ ভগাৰ শব্দ। গৰু গাই মানুহ-দুহুহৰ চিঞৰ বাখৰ, সন্ধিয়াৰ ফিৰফিৰিয়া বতাহ এই সকলোবোৰ মিলি আকৌ এটা গধুৰ সন্ধ্যা গধুৰ হৈ পৰিল ভূবন মাষ্টৰৰ কাৰণে।

চুচুক চামাককৈ মাক জীয়েক দুয়ো মাষ্টৰৰ ওচৰত ঠিয় হল।

‘আমি যাওঁহে বুলিছোঁ।’ বিনন্দাই কলে।

‘কিয় ?’

‘এইজনীয়ে আকৌ ঘৰলৈ যাবলৈ পেনপেনাই আছে। কথা বতৰাও একো নহলেই। খোৱা বোৱাও নহল। নেপালী চকীদাৰটোও কলৈ গল জানো। নোলালেহি দেখোন।’

‘কাইলৈ ভেনে সোনকালে আহিম।’

‘আহিবা। গোলাপী, তই দেখোন মনে মনেই থাকিলি?’

কি কথানো পাতিম। কথা নায়েই।

কথা আছিল। কোৱাহে নহল। মাষ্টৰেও নকলে গোলাপীয়েও নকলে। তথাপি বহুত নোকোৱা কথাবে ঘৰটো বাকময় হৈ আছিল। মাক জীয়েক দুয়ো গলগৈ। গোলাপীয়ে সাকোদাল পাৰ হৈ এবাৰ ঘূৰি চাইছিল। চাদৰৰ আগেৰে মুখকান ঢাকি লৈ মাকৰ পিচে পিচে তাই গৈছিল। মাষ্টৰো ভিতৰলৈ আহিল। খোলা খিৰিকিৰে কুঁৱলিৰ বাহিৰে আৰু একো দেখা নগল। খিৰিকিখন বন্ধ কৰি দিলে মাষ্টৰে। দৌৰ মাৰি সঁকো-ডাল বগাই আহিয়েই লেমটো জলাই চকীদাৰটোৱে মাষ্টৰৰ কোঠাৰ টেবুলত থৈ আহিল। আন্ধাৰে মুন্ধাৰে জুপুকা লাগি বহি থকা মাষ্টৰক কিবাকিবি কথাবোৰ কবলৈ তাৰ সাহেই নহল।

সিহঁত আহিল আৰু গল। মুখ খুলি একো কথাকে নকলে। মাষ্টৰ নিজেই খুব অশ্রুত হৈ পৰিছিলনেকি? আহিয়েই সিহঁতে যাবলৈ উচপিচ লগোৱাৰ অৰ্থ কি? অথবা মাষ্টৰৰ কথা কাণুবোৰ সিহঁতে বেলেগ ধৰণে লৈছেনেকি? ছিঃ কি যে কথাবোৰ ভাবিছে মাষ্টৰে।

পিচদিনা ৰাতিপুৱা বিচনাত পৰি পৰি মাষ্টৰে পুতক চন্দ্ৰৰ কথাকে ভাবিছিল। কিযে সাংঘাতিক লৰা। এই হেন বিপদত সিনো এবাৰো আহিব নেপায়নে? অৱশ্যে সময়ো নেপাব পাৰে। সময় পালেওতো আহেঁ বুলিয়েই এই কলীয়াপানীলৈ আহিব নোৱাৰে। এৰা, লৰাকো দুষিৰ নোৱাৰে। বিচনাৰ পৰা উঠি পূবফালৰ খিৰিকিখন মেলি দিলে। কুঁৱলিৰ বুকুফালি সূৰ্যৰ পোহৰ তেতিয়াও পৰিষ্কাৰ হোৱা নাই। মুখখন ধুই মাষ্টৰ আগফালৰ বাৰান্দাতে বহিলহি। চকী-দাৰটোৱে ফিকাচাহ এবাতি দি গলহি।

কটনিয়ান

কুঁৱলিবোৰ লাহে লাহে আঁতৰি গৈছিল। বেলি-টোও পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিল। ক্ৰমান্বয়ে ভুবন মাষ্টৰৰ দৃষ্টিত কুঁৱলিয়ে ঢকা বিৰাট জলপৃষ্ঠাৰ ভালেখিনি পৰিষ্কাৰ হৈ পৰিছিল। দূৰৰ সোৱণশিৰিখন আজি অলপ শান্ত শান্ত যেন লগা হৈছে। টোৰে টোৰে ঠেঁকাখাই নদীৰ বুকুভাঙি অহৰহ কলৰবময় সোৱণশিৰি আজি বহুত শান্ত। কিন্তু মাষ্টৰৰ মনত অশান্তিয়ে ঠাই লৈছে। কিয়, মাষ্টৰে নিজেই কব নোৱাৰে। কেতিয়াবা মাষ্টৰে ভাবে, চায়, চব দেখোন ঠিকেই আছে। তেন্তে মাষ্টৰৰ এই ব্যস্ততাৰ অৰ্থ নাই নেকি? চন্দ্ৰ, গোলাপী আৰু বিনন্দা। চন্দ্ৰৰ লগত মাষ্টৰৰ তেজ-মঙহৰ সম্বন্ধ আছে। কিন্তু এই গোলাপী আৰু বিনন্দা, ইহঁতৰ লগত মাষ্টৰৰ সম্বন্ধ কি। চন্দ্ৰই গোলাপীক ভাল পায়। নিতান্ত সাধাৰণ কথা। গোলাপীৰ বাহিৰেও আৰু বহুত ছোৱালী চন্দ্ৰই লগ পাব। চন্দ্ৰই গোলাপীক লৈ যিমান চিন্তা কৰে—মাষ্টৰে তাতোকৈ বেচি কৰিছে নেকি? অৱশ্যে এইটো ঠিক যে বহুদিন ধৰি মাষ্টৰে নিৰলাত বহি বহি গোলাপীজনীক বোৱাৰী কৰি সজাই চাইছে, ওৰণি লোৱাইছে নিজম ঘৰখনৰ কোনোবা চুকত গোলাপীৰ মুখ টিপা হাঁহি শুনি নিজকে ধত মানিছে—কোলাত কেচুৰা লৈ মাষ্টৰৰ ওচৰত আঠু লবলৈ অহা গোলাপীক অন্তৰ ভৰি আশীৰ্ব্বাদ দিছে।

নেপালী চকীদাৰটোৱে ৰান্ধি বাঢ়ি থৈও গুলাই গল। বেলিও মূৰৰ ওপৰেই পালেহি। ৰাতিপুৱাই আহিম বোলা মাক-জীয়েক দেখোন ইমান পৰে নাহিল। কিবা অহুৰিধা হৈছে নেকি। অথবা সিহঁতে আন কিবা ধৰণে কথাবোৰ বিচাৰ কৰিছে নেকি? যাওক সেইবোৰ কথা। কিযে কথাবোৰ ভাবিছে মাষ্টৰে। অ’ সেয়া বিনন্দা আহিছে। কিন্তু গোলাপী? গোলাপী নাহিল দেখোন।

বিনন্দাই সাঁকোডাল বগাই আহি বঙলাৰ বাৰান্দাত বৈ গল।

‘দেৰি হল দেখোন। পিচে গোলাপী নাহিল কিয়? ভূবন মাষ্টৰে কৈ কৈ চকীৰ পৰা উঠি ভিতৰলৈ যাব খুজিছিল। বিনন্দাই কথাৰ সহাঁৰি নিদি চাংঘৰৰ তক্তাতে বহি ছক্ ছক্ কৈ কান্দি পেলালে। মাষ্টৰ বৈ গল।

‘কান্দিছা কিয়?’

‘কালি ওবে বাতিটো সিহঁতে কন্দুৱাইছে। আমি হেনো অধঃপাতে গৈছোঁ। কথাষাৰ কৈ বিনন্দাই আকৌ কান্দি পেলালে।

তেনে মাষ্টৰে ভবা কথাই সঠা নেকি? তেনে শেনচোৱা বিলৰ পাৰৰ কেম্পটো এতিয়াও আছে। মাষ্টৰৰ মন উৎকৰ্ণাৰ ভৰি পৰিল।

‘সিহঁত ভাই-ককাই নহয় সাত-শতক। সিহঁতে যে আপোনাকো...। বিনন্দাই আৰু কব নোৱাৰিলে।

মাষ্টৰৰ কপাল থুপ খাই পৰিল। একে কোবেই ভিতৰ পালেগৈ।

খিৰিকিৰ চিকত ধৰি মাষ্টৰে বাহিৰলৈ চালে। এয়া ভুল কাৰ। মাষ্টৰৰ নে মানুহ বোৰৰ। মানুহবোৰৰ ভুল নহয়—মাষ্টৰৰো নহয়। এয়া মানুহৰ ভুল। একেবোৰ মানুহেইতো এদিন মাষ্টৰৰ ঘৰত গোলাপীৰ অবাধ আহবাহ সহজ ভাবেই লৈছিল। এদিন এই মাষ্টৰে নিজেওতো সিহঁতক ইমান সন্দেহৰ চকুৰে চাব লগা হোৱা নাছিল। কিন্তু এই সকলোবোৰেই ওলট পালত হৈ গৈছে। এয়া মনৰ দুৰ্যোগ। তথাপি এই দুৰ্যোগৰ পৰা গোলাপীক বচাবই লাগিব। নহলে মাষ্টৰৰ অন্তৰত কিবা এটা অসম্পূৰ্ণ হৈ বদ। কিন্তু এতিয়া উপায়? মাষ্টৰক যে নিৰুপায়ত পেলাই দিলে।

কোঠাৰ ভিতৰতে অলপ সময় ইফাল সিফাল কৰি থাকি মাষ্টৰ ওলাই আহিল। তেতিয়াও বিনন্দা আগৰ

ঠাইতেই বহি আছিল। কান্দি কান্দি মানুহজনী সাঁচ-কৈয়ে ক্লান্ত হৈ পৰিছিল।

কোনো ভূমিকাৰ অৱতাৰণা নকৰি মাষ্টৰে এটা আচৰিত প্ৰস্তাব কৰি পেলালে।

‘আচ্চা, মই এটা কথা ভাবিছোঁ, তোমালোক দুয়োকে যদি মোৰ ইয়াত একেবাৰে থাকি যাবলৈ কওঁ, বেয়া পাব নেকি।

‘কি কৈছে? বিনন্দাই কি যেন শুনি উচপ খাই উঠিল।

‘ধৰা তোমালোকক যদি মোৰ কৰি লওঁ।’

আমাক?

‘মানে তোমাক।’

‘কিন্তু ‘বাইদেৱে’ যত আছে ত’ৰ পৰাই এই পাপীনিক শপিব।’

‘নহয়, চন্দ্ৰৰ মাকৰ শেষ কামনা পূৰণৰ বাবেইতো এনে কৰিছোঁ।

‘কিন্তু হঠাতে কিয় এইটো কৰিলে।’

‘এনেয়ে। ধৰাচোন আমি গুচি যামেই। তাৰ পিচত এই সংসাৰ এৰি যাম চন্দ্ৰ আৰু গোলাপীৰ কাৰণে।’

বিনন্দাই আচলৰ আগেৰে সেমেকি থকা চকু মুখ মুচি ওৰণিখন লৈ ভূবন মাষ্টৰৰ ভৰিত অশ্রু ললে। মাষ্টৰে শিৰ চুই তুলি ধৰিলে। চকীদাৰটো ক’ৰবাৰ পৰা আহি কাণবোৰ দেখি অবাৰ হৈ পৰিল। ভিতৰলৈ সোমাই যাওঁতে সি কৈ গ’ল—‘মৰনৈৰ বান শুকাইছে। দুই এদিনতে বোলে মানুহবোৰ সোনাকুচি গাৰলৈ যাব। শেনচোৱা বিলৰ পাৰৰ কেম্পটো আজি বাতিপুৰা উঠাই লৈ গৈছে। বিলিক আৰু নিদিয়ে হেনো।’

মাষ্টৰে ভাবিলে অলপ আগতে খবৰটো পোৱা হলে।

চকীদাৰটোৱে কোঠাটোৰ পৰা তাৰ বিচনাখন বাৰান্দাৰ ৰেলিঙত ধৰি সোৱণশিৰিৰ বিস্তৃতিৰ ফালে
তুলি আনি মাজৰ মুকলি কোঠাত পাৰি ললেহি। চাই চাই গোলাপীয়ে ভাবিছিল—এতিয়া বাৰু এই
কোঠাৰ চুক কোনবোৰে চাফা কৰি দিলে। আবেলি মাষ্টৰ সম্বন্ধত তাইৰ কি হব ?



বংশবিভা

তিনিটা গুলি

মহাত্মাগান্ধীৰ প্ৰয়াণত ৰচা :
প্ৰেমেন্দ্ৰ মিত্ৰৰ কবিতা
[অনুবাদ কৰিছে নৱকান্ত বৰুৱাই]

তিনিটা গুলিৰ পিচত
স্তম্ভ এটি কণ্ঠকন্ঠ ৰাতি
পাহৰিলে চন্দ্ৰ সূৰ্য
পাহৰিলে ক'ত বা প্ৰভাত ।

তুমি যে কিমান দিলা
তপোদীপ্ত জীৱনৰ গোটেই বিভূতি
সূৰ্যৰ দৰেই দিলা পৰমায়ু
বিকিৰত প্ৰেম, কৰুণাত ।

শেষত আমি যে দিলোঁ তুলি
তিনিটা কঠিন ক্ৰুৰ গুলি ।

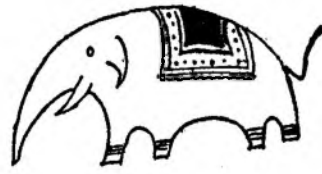
প্ৰথম গুলিৰ নাম অন্ধ মূঢ় ভয়
দ্বিতীয়টো আমাবেই নিৰালোক মনৰ সংশয়
বিবৰ-বিলাসী-হিংসা
তৃতীয় গুলিৰ পৰিচয় ।

তিনিটা গুলিৰ শব্দ
অন্তহীন তাৰ প্ৰতিধ্বনি
কঁপি কঁপি দিগন্ত চেৰায়
মানুহৰ ইতিহাস পাব হৈ যায়।

দূৰ ভবিষ্যৰ পিনে চাই পঠিয়াও
পিস্তলৰ শব্দ আৰু নাই।

অগণন মানুহৰ হৃদয়ত বাৰে বাৰে বাজি
যুগে যুগান্তৰে গৈ
প্ৰতিহত সেই শব্দটোৱে নিজকে পাহৰে,
হৈ উঠে পৰিশুদ্ধ মৃত্যুজিৎ বাণী বৰাভয়।

মাৰণ অস্ত্ৰৰ নাদ পৰম লাজত
শেষত হয়হি লয়
শান্তিৰেই অমৃত মন্ত্ৰত।



নাটঘৰ

সুশীল শৰ্মা,
৪ৰ্থ বাৰ্ষিক, কলা :

উপাস্ত জন্মৰ বাৰ্তা শুনি পাহৰিলো আলো আকাশৰ
ভাব হল ফাৰাৰ চনদ বচি ভেদিব পাৰিম চক্ৰবেলু
তোমাৰ হাতেৰে সেই সুৰাৰ কুচিলা চুহি চুহি
বোকা হোৱা পুতলাৰ দৰে, ময়ো যে চাসোন হলো অজ্ঞাত আশাত।

জীৱনৰ আদীম উৰাৰ আৰক্ত আবিৰ সনা মনে
অপত্য উপচি উঠা আইতাৰ নিবিড় দৃষ্টিত
সংসাৰ বাতাচা আৰু অধীৰ কবৰীমালা দেখি
উদ্ভাষিত হল মোৰ কৈশোৰ চাক্ষুস বণালি।

দেখিলো এদিন সেই বাসন্তীৰ বঙৰ অম্বৰ
প্ৰাণ হল কামায়িত অবিস্বাস্ত কোনো অৰণ্যত
ইন্দ্রনীল যামিনীৰ সজল স্বপ্নালি বাহনাবে
হৃদয়ো বিস্তৃত হল অনঙ্গৰ অঙ্গ বাগিনীত।

বৰ্ষনমূখৰ কোনো আহাৰৰ সন্ধ্যাৰ শেষত
নিজকে দেখিলো এক বিবহ বিধুৰা সৰ্মবতী
ফ্ৰেন্দসীৰো নিমজ নিতম্ব জোৰা বিলোল দলিচা
কস্তুৰী মৃগীৰ দৰে চাই বল শিল্পীৰ ফালে।

আচ্ছাদিত প্ৰকৃতিৰো খহি গল সেউজী জৰ্জত
দুৰন্ত বুভুক্ষা ভবা দেহ হল শীতৰ চাৰ্কাচ
সেতা পৰা গান আৰু হৈমন্তীৰ বগা বগা চুলি লেখি লেখি;
ভয়তে বিচাৰি গলো এৰি অহা আকাশৰ অবুজ মায়াস্ত্ৰী।

পুনশ্চ

শ্যামাপ্রসাদ শৰ্ম্মা

২য় বাৰ্ষিক, বিজ্ঞান।

আজি সখি, আজি যদি কাইলৈ পুনুবাৰ আহে,
জীৱনৰ আঁহে আঁহে লুকাইত হেজাৰ কৰিতা সিঁচি,
কিদৰে তুমিনো বাক দিবা স্বাগতম্—?
এই নদী, এই নীৰৱতা—ধূসৰ প্ৰান্তৰ,
এই নভ, এই মুখৰতা—বিবিধ বঙৰ,
কাইলৈ পুনু যদি ধৰা দিয়ে তোমাৰ চকুত,
কিদৰে জনাবা তুমি অভিনন্দন—?
স্বচ্ছ-নীড় ছটোপাল চকুলোৰে, নতু,
শুভ্ৰ পত্ৰ এখিলাত কলমৰ আঁচোৰেৰে—?
টুকুৰা-টুকুৰ কথা, আজি এই বিয়লিত কোৱা
ব্যথা-সনা কত গাঁথা, আজি এই বিয়লিত গোৱা,
কাইলৈ যদি পুনু কব লগা, গাব লগা হয়।
কিমান আবেগ বাক তুমি তাত ঢালিব পাৰিবা—?
এই যে জোনাক, জোন, তুমি আৰু মই,
কোনো কাৰো অপক্ষাত নাই : এয়া আজিৰ মাধুৰী।
কাইলৈ এনে এটি মুহূৰ্ততে এয়ে হব, এডোখৰ টুকুৰা স্মৃতি।
দূৰণিৰ ৰূপহী গাৱত টোপনিত লালকাল, সোণগুটি।
ভাবিছে বিগত এই বিয়লিৰ কথা, নিজকে বিলাই দি
ভদীয়াৰ স্মৃঠাম বাহুত।—আৰু আজিৰ মাধুৰী লৈ,
আজি যদি কাইলৈ পুনুবাৰ আহে,
জীৱনৰ আঁহে আঁহে, লুকাইত, অলেখ মৰম যাচি,
কিদৰে তাইনো বাক দিব সম্ভাষণ??
সেই চিৰন্তন, সহজ, সৰল একেটি উক্তিৰে—?

তুমি মহাকাশ

মায়াশ্ৰী বৰকটকী
চতুৰ্থ বাৰ্ষিক (কলা)

বহু ধুমুহাই ডেউকা কোবোৱা
পপীয়াতবাই আকাশ কপোৱা
মই এক ভগ্নপ্ৰান নীড়হাৰা পখী
হৃদগু বিশাল এই ছাঁয়াত জিৰণি লৈ
আৰু দূৰ দূৰণিলৈ' উৰাৰ শেষৰ ক্ষণত
হঠাতেই আজি মই তোমাৰ আত্মাক চিনি পালোঁ।

বকুলতলত আৰু বটল ব্ৰাছৰ বাটত
কেটিনত, চুডমাৰ্চনৰ ছুৱাৰ মুখত
এন-টু, এন-থ্ৰিৰ ছাত্ৰৰ জুমত আৰু
'কেমিষ্ট্ৰী'ৰ ছায়াঘন কোঠালি বোৰত
বহুবাৰ, বহুবাৰ তোমাক দেখিছোঁ।

লাইব্ৰেৰীৰ ধূলিজমা চেল্ফৰ ফাঁকে ফাঁকে
উদাস উদাস লগা গ্ৰীষ্মৰ ছপৰত
পূৰণা পূৰণা লগা উদাস এক সুবভিৰে
বহুবাৰ তুমি মোক কিবা যেন কৈছিলি ;
অভিনয় শেষ হোৱা বহুত নিজম বাৰ্তি
শেৰালিৰ সুবভিৰ ছায়াৰে আবৰা পথে
ঘৰলৈ ওভটোতে অচিনাকী সেই মাত
বহুদিন বহুদিন বহুৱাৰ শুনিছোঁ।

আৰু আজি দূৰণিলে উৰাৰ শেষৰ ক্ষণত
ইয়াতে তোমাক চিনি পালে।

তুমি এক মহাকাশ—উদাৰ সেই আকাশত
বহুতেই মেলি দিলে মনৰ ছুৰাৰ,
তুমি এক মহাসমুদ্ৰ—গভীৰবো গভীৰত
বহুতেই বুটলিলে মুকুতা প্ৰাণৰ,
তুমি এক মহাবৃক্ষ, ছুৰাৰ অৰণ্যত
বহুতেই সাজি ললে নীড় জীৱনৰ।
তোমাৰ এই ছুৰাৰত বহুতেই হাঁহি গ'ল, বহুতে কান্দিলে,
আশাই মেলিলে কুঁহি, হতাশা আহিলে,
তোমাৰ এই বাটে বাটে বহুতে সিচিলে ফুল
বহুতেই চকুলোৰে আকাশ ভৰালে।
এইখন ছুৰাবেদি বহুত আহিল আৰু
এইখন ছুৰাবেদি বহুত গুচিও গ'ল।
এইখন ছুৰাবেদি বহুত আহিব আৰু,
এইখন ছুৰাবেদি বহুত গুচিও যাব।

বকুলতলৰ সেই অকলশৰীয়া বাটে
আৰু জটলামূৰীয়া সেই নাৰিকল জাকে
তথাপিও বাতি বাতি মূৰ ছুপিয়াই
যেন কয় “নাই নাই একো নাই।”
চৰাইখানাৰ দৰে তুমি এক নদীহীন প্ৰাণ,
অহা আৰু যোৱাৰ মাজত তুমি এক স্থিৰ বিন্দু,
জমা খৰচৰ বহীত—খৰচৰে কথা লিখা হ'ল
জমাৰ ঘৰে শূন্য—নাইতো সঞ্চয়।

ছুদণ্ড জিৰণি লোৱাঁ মইয়োতো তেনে এক উৰণীয়া পখী
দূৰণিলে' পাখি মেলি উৰাব শেষৰ ক্ষণত ।
মইয়োতো বহুজনে বহুকণ্ঠে কৈ যোৱা
এটা কথাকেই মাথোঁ ক'ম,
“মৰমৰ কটন কলেজ, তোমাক মই ভাল পাইছিলোঁ,”
আৰু তাৰপিচত, তাৰপিচত—
হায় ! মইয়োতো উৰি গুচি যাম ।

অথ এক আকাঙ্ক্ষা

হৰেকৃষ্ণ ডেকা

২য় বাৰ্ষিক, কলা

তুমি অহা বাটেদিয়ে ফুলৰ স্মৃতি ভৰি পৰে যদি
সেই বাটেদিয়ে ময়ো যাম,
মনৰিঙা, উৰুঙা গধূলি এটি
একোকে নালাগে মোক,
মাথো এটি উৰুঙা গধূলি ।
এইবোৰ পুৰাৰ মুকুতা ছৰৰিত ইয়াতেই শেষ হৈ য'ক,
ইয়াতেই শেষ হৈ যক আপোন আপোন লগা চকুপানীবোৰ,
জানো মই তাত যে একোকে নাই
হয়তো শূনিম গৈ অশৰীৰি আতমাৰ ফ্ৰন্দন,
তাত যে আকাশ নাই, আছে মাথো গভীৰ গহ্বৰ
ঈশ্বৰৰ সন্তানক ভৰিৰে মোহাৰি দিয়া শোষকৰ
অহেতু বিলাস ।

ইয়াত তোমাৰ স্মৃতি ছাই হোৱা নাই, তুমি অহা কথা
এতিয়াও কোনোবাই কাণে কাণে কয়,
যোৱা বেলি তুমি অহা খোজবোৰ; তাৰ দাগে দাগে
এতিয়া শুকান বকুল, মালতী আছে ।

আইৰ ফৰলে' যাওঁ বুলি এইবেলি আকৌ আহিব। তুমি
পৃথিবী কৰুণ হব—মন যাৰ মৰমে বোলাব;
উভতি যোৱাৰ পথত
মনৰিঙা উৰুঙা গধূলি এটি
সেই বাটেদিয়ে ময়ো যাম।
জানো মই, তুমি যাবা সেই ছুৰাৰেদি
যি ছুৰাৰেদি পোহৰ সবকা নাই।
এটা মাথো গধূলিৰ ধূসৰ স্মৃতি মনত লই
কুলৰ স্মৃতি লই,
সেই ছুৰাৰেদি উভতি নহাৰ বাবে
ময়ো যাম দেই।

• সূৰ্য্যৰ ছৱাৰ

দেবেন্দ্রপতি গোস্বামী

৩য় বাৰ্ষিক কলা

এই বাটে ছোৱালীৰ ভীৰ,
সেই বাটে দূৰগামী নক্ষত্ৰৰ তীৰ :
কেউকাষে বাহিৰত, সমুদ্ৰসফেন অতলান্ত অন্ধকাৰ
হেৰায় জন্মৰ আদিম পুৱাতে, বক্তৃগতি জীৱনৰ নীড়।
পৰেণে মনত—?

হৃদয়ে হৃদয় দিব, ইমান মদিৰ !

জীৱনে জীৱন দিব, ইমান গভীৰ !!

প্ৰাণ দিব পৃথিবীয়ে, ইমান ইমান বঙ

সেউজী আবিৰ !

টুংটুং গান-গীত এটি-ছটি

ইমান মধুৰ বাগ :

অনতি গভীৰ !

জন্মৰ বন্ধন লৈ—

ইমানেই প্ৰতিশ্ৰুতি আছিল আমাৰ,

মৎস্তগন্ধা, ইমানেই পথ,

ইয়াতেই থমকিব স্বৰ্গৰ বথ ॥

—?? আইতাক বুজাম কেনেকৈ মই

সব ফাকি, ইয়াত একোকে নাই,

জিজ্ঞাসাৰ পথচ্যুতি, আদিগন্ত অন্ধকাৰ পদূলী মনৰ,

হৃদয় বক্তৰ নদী নিঃসন্দেহে নাব্যভূমি বিষাক্ত বাষ্পৰ !

সময় ফলক কাঁচত ভাঁহে ছবি তথাপিও

হাতী, ঘোঁৰা, সিংহ আৰু অনাগত বহুতো জনৰ ?

এই বাটে

সেই বাটে, কিমান কিমান যে বাট,

কীটদংশু স্বপ্নলৈ শ্ৰান্তিভীৰ জীৱনৰ, পোৱা আৰু নোপোৱাৰ

অন্ধকাৰ কক্ষে কক্ষে, বিচাৰিছে, সূৰ্য্যৰ ছৱাৰ ॥

আমাক ছৱাৰ লাগে, সূৰ্য্যৰ ছৱাৰ !!

সেউজীয়া ছবৰিষ মায়া

বিজন লাল চৌধুৰী

৪ৰ্থ বাৰ্ষিক (কলা)

সোনালী দিনৰ বংঘৰ,—কলেজৰ মধুমায়া,
খুলি চিঙি সোনৰে শিকলি—মৰমৰ এনাজৰী
আজি তুমি মোক বিদায় দিয়া ।

শগৰ-জৰী-চিঙা-মন বান্ধিব নোৱাৰা,
বায়নৰ-নটুৱা-আঙুলি-চঞ্চল-ছভৰিয়ে খোজে খোজে
ছবৰিকে ধূলিয়ৰি কৰা,
হাঁহিৰ স্মৃতিৰ বালিচন্দা ভৰা,
তোমাৰ চোতাল এৰি,
মনৰ কান্দোন কঁপা কঁপা দূৰৰ উকিত সানি
ৰাতিৰ বেলত আজি দোভাগত
মই হে হেৰাই যাম,
সময়ৰ ডাকোৱালে আনিছে বহুত চিঠি ।

কোঠাৰ কাঠৰ নিমাত আচবাবে
সেমেকি সেমেনি ব'ল মোৰ বাবে
কবলৈ ভাষা নাই ;
কালি ৰাতিপূৱা বহুতো আহিব
এই ছবৰিতে খোজ আঁকি যাব
পুনৰ কথাৰে কোঠাটো মুখৰ হব
মোৰ কথা ভাবিবনে কোনোবাই ?

বন্ধু সমাজ ভাগি ছিগি গ'ল
কোন কেনি আঁতৰিছে—বাতৰি নাই ;
মেটেকা ফুলৰ থোপা লুইতত কিমান আহিল
কোনে লেখি থাকে তাকে চাই ?

কৃষ্ণচূড়াৰ বঙা পাহি ভৰি লিখা আছে
লাজুকীয়া জোন শেৰালিৰ কথা ;
মোৰেই উপন্যাস—
প্ৰেমৰ কৰিতা যেনে ছচকুৰ দৃষ্টিৰ পোহৰে
তাহানিতে সাঁচি থলে এটি বগা বগা পক্ৰেৰা আখৰে
ছবৰিৰ সেউজীয়া প্ৰতি পাতে পাতে ।

জীৱনে মেলিলে পাহি তোমাৰেই আগ-চোতালত,
তোমাৰ হাঁহিৰ উমত পৃথিবীৰ চকুপানী শুকাব লাগিছে
নামিব লাগিছে হাঁহি হালধি চকুত ;
ময়ো যাওঁ,—দিয়া বাট এৰি, লোহাৰ ছুৱাৰ খুলি,
গাৱে-ভূঞে পথাৰে পথাৰে তোমাক হাঁহিকে বিলাম বুলি
অলেখ—অযুত !

মই কিন্তু নিজে পুনৰায় নোৱাৰিম আহিব উভতি
সময়ৰ অনুমতি নাই,
তথাপিতো আহিম অচিনাকি ৰূপেৰে
হয়তোবা ময়েই আহিম—নতুন লৰা
ঠিক মোৰ দৰে হয়েই ।

ইতিহাস

বমণী শৰ্ম্মা
দ্বিতীয় বাৰ্ষিক, বিজ্ঞান

মুছ মধুৰ মৌনতাৰ আঁৰে আঁৰে—সেয়া চোৱা ইতিহাস
সময়ৰ কেঁচাদূৰিষিত,
সাম্ৰাজ্যবাদী সউ শগুণৰ মহা অভিযান—গধূলিৰ ধূলিৰ আঁৰত
পৃথিৱীৰ প্ৰান্তে প্ৰান্তে সেয়া মহাসমুদ্ৰত—
আৰু কুৱলী অতিথি হোৱা আফ্ৰিকাৰ ঘন গহ্বৰত ।

শুনা নাই ইতিহাস ? কেঁচা তেজ ডোঙা বন্ধা কপাহতলিৰ
সউ তেজলগা চিঞৰ বাখৰ ?
ৰক্তৰ হেপাঁহবোৰে চমৎকাৰ অভিনয় কৰে
বাৰু কোৱা ইতিহাস আন্ধাৰে পোহৰ কৰা
আফ্ৰিকাৰ হাঁহিবোৰ কোনে কাঢ়ি নিলে

‘Summit’ৰ ওপৰেদি U2য়ে শান্তিৰ আজান দিলে
সাধুকথা ৰাজনীতিৰ বুকুৰ মিতিৰ,
সময়ৰ আহ্বানত নৃত্যৰতা হিবোচিমা নাগাচাকিৰ পুনৰাভিনয়
ইতিহাস ! বৈ যোৱা
ক্ষন্তেক পিছত ।

অসমৰ মঞ্চাভিনয় আৰু ইয়াৰ উৎপত্তি

শ্ৰীক্ষীবেন্দু চন্দ্ৰ বায়
১ম বাৰ্ষিক কলা

অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ কথা কবলৈ গৈ মোৰ মন এজন মহান শিল্পীৰ পুণ্য-স্মৃতি স্মৰণি বেদনাসিক্ত হৈ উঠিছে, যিজনৰ অক্লান্ত, আজীৱন, সন্মান প্ৰচেষ্টাত চালুকীয়া ভাবে হলেও অসমৰ আধুনিক মঞ্চাভিনয়ৰ মাজেৰে এটি নৰন্যাসৰ সোঁত বৈ যাবলৈ সক্ষম হৈছে, যিজনৰ শিল্পীহাতৰ পৰশলাগি অসমৰ আধুনিক বঙ্গমঞ্চ খন্দ ধৰি উঠিছে। গোটেই জীৱন সন্দৰৰ সেৱা কৰিও মৃত্যুৰ পিছত যথোচিত সন্মান নোপোৱা [?] এইজনা বীৰপুৰুষেই অসমৰ মঞ্চ আকাশৰ ভোটাঁতৰা, মঞ্চসত্ৰাট, চিব-সেউজীয়া শিল্পী স্বৰ্গীয় ব্ৰজনাথ শৰ্মা। মুকলি মঞ্চত অসমৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ এইজনা শিল্পীয়ে অভিনয় প্ৰদৰ্শন কৰিলে, অভিনয় কৰিবলৈ শিকালে আৰু মঞ্চ-ইতিহাসত প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে সহ-অভিনয়ৰ প্ৰচলন কৰি কালজয়ী কীৰ্তি আৰ্জিলে। কিন্তু তেখেতক আমি সেই অনুপাতে সন্মান দৰ্শাব পৰা নাই। সৰ্বশক্তি মানৰ ওচৰত জৱদেউ কাকুতি কৰোঁ: তেখেতৰ পুণ্যাঙ্গাই স্বৰ্গত চিবসুখী হওক!

আলোচ্য প্ৰবন্ধত অসমৰ আধুনিক মঞ্চাভিনয়ৰ কথা কেই ঘাইকৈ ঠাই দিব খোজা নাই, ইয়াৰে আমাৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উৎপত্তিৰ খল বিচাৰি যাবলৈ এটা খনি

প্ৰয়াস কৰিছোঁ। হয়তো মোৰ দৰে অনভিজ্ঞ এজনৰ কাৰণে এনেকুৱা গভীৰ বিষয় এটাৰ ওৰ বিচাৰি যাব খোজাটো সম্পূৰ্ণ ধৃষ্টতা হৈছে; কিন্তু তথাপিও বৰ্তমান সাহিত্যত এই বিষয়ৰ খুব কম আলোচনালৈ লক্ষ্য কৰিয়েই এই প্ৰবন্ধ যুগুত কৰাৰ মৰ-সাহ কৰিছোঁ। ইয়াত মোৰ সাফল্যতাৰ মূল্যাঙ্কন কৰাতকৈ এই বিষয়ে সুধী পঢ়ুৱৈ সমাজৰ জ্ঞান গভীৰ অধ্যয়ন আৰু প্ৰচাৰহে কামনা কৰিলোঁ।

অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উৎপত্তি-স্থল বিচাৰি পোৱাৰ কোনো ঐতিহাসিক বিশ্বাসযোগ্য সূক্ষণ নাই। এটি স্মৃতিস্ম, অনুসন্ধিৎসু দৃষ্টিভঙ্গিৰে আমি প্ৰাক্শঙ্কৰী যুগৰ কালচোৱালৈ ডুমুকি মাৰি চালে এই বিষয়ৰ কিছুমান বিশৃঙ্খল প্ৰমাণিকা আমাৰ চকুত ধৰা দিয়ে। এইটো কথা ঠিক যে, অসমত প্ৰাক্ শঙ্কৰী যুগতেই এই মঞ্চাভিনয়ৰ প্ৰচলন হয়। তৎকালীন ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইতো অভিনয়ৰ প্ৰচলন থকাৰ কথা বেদত পোৱা যায়। চতুৰ্বেদৰ বাহিৰেও সেইকালৰ আৰ্যসকলে “ধেমালিৰ চলেৰে বেদৰ আভাষ দি বিপুল জনতাক বিধাতাৰ ইপ্সিত পথেদি লৈ যাবলৈ এখনি সৰ্বশাস্ত্ৰাৰ্থ সম্পন্ন, সৰ্বশিল্প প্ৰদৰ্শক, সাৰ্ববৰ্ণিক পঞ্চম বেদৰ

প্ৰয়োগ কৰিলে। ঋগ্বেদৰ পৰা পাঠ্য, সামবেদৰ পৰা গীত, যজুৰ্বেদৰ পৰা অভিনয় আৰু অথৰ্ববেদৰ পৰা বস আহৰণ কৰি যথা কালত 'নাট্যবেদ' প্ৰকাশ কৰিলে।" আন কিছুমান প্ৰবাদৰ মতে, এই অভিনয়ৰ সংলাপবোৰ বেদ বচনা হোৱাৰ আগৰ কালচোৱাৰ দৰেই মানুহে কেৱল শুনি-শুনিয়েই মনত ৰাখি আহিছিল। বহুদিনলৈ এইদৰে চলি থকাত ছয়হাজাৰ শ্লোকৰে নাট্যশাস্ত্ৰখনি বচনা কৰি ভৰত মুনিয়ে "নাট্যবেদৰ অখণ্ড প্ৰদীপ গঢ়ি ভাৰতৰ বুকুত থাপি থৈ গ'ল।" এয়ে ভাৰতীয় নাট্য-নাটকৰ প্ৰাচীনতম শাস্ত্ৰ।

প্ৰাচীন ভাৰতত নাটক আৰু অভিনয়ৰ প্ৰচলন থকাৰ কথা ঠায়ে ঠায়ে কৰবাত উল্লেখ থাকিলেও ই যে সৰ্বজন সমাদৃত আৰু বহুল প্ৰচাৰিত আছিল তাৰ কোনো কথাৰ উল্লেখ কতো পোৱা নেযায়। শুনা যায়, সেই কালত ৰামায়ণৰ কাহিনীকে একমাত্ৰ উপজীৱ্য হিচাবেলৈ তাক ৰাজ প্ৰাসাদবোৰত অভিনয়ৰ সহায়েৰে ৰামৰ লীলা খেলা বোৰ দেখুৱা হৈছিল। সেই কাৰণে কব পাৰি, যে ভাৰতীয় অভিনয়ৰ উৎপত্তি এই ৰাম-লীলাতে। আকৌ "নাট্য কলা বিষয়ত অনাৰ্যসকল শিক্ষাণ্ডক আছিল, আৰু দ্বিতীয়তে শিৱপূজাক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই নাট্যাভিনয় গঢ়ি উঠিছিল।" কিন্তু এই অভিনয় ৰাজবিষয়া বা দেশৰ ডা-ডাঙৰীয়াৰ বাহিৰে তল খাপৰ মানুহে চোৱাৰ সুবিধা পোৱা নাছিল। কিন্তু কালক্ৰমত ইয়াক সকলোৱে চাব পৰা হ'ল। তাৰেই সোঁত আহি প্ৰাচীন কামৰূপতো সোমাই পৰিল।

অসমলৈ আৰ্যসকল অহাৰ আগতেই ইয়াত শিৱ-পূজাৰ পূৰ্ণ প্ৰচলন আছিল। "পূৰণি অসমৰ শিৱ-মন্দিৰত দেৱদাসীৰ নৃত্যৰ প্ৰচলনৰ প্ৰমাণ আছে। সেইকালত অসমৰ ঘাইকৈ মন্দিৰৰ প্ৰাঙ্গনেই আছিল নৃত্য-গীতৰ ৰঙ্গমঞ্চ। মন্দিৰৰ নৃত্যই ক্ৰমবিকাশৰ ফলত অভিনয়ত পৰিণত হ'ল। নাট্য শাস্ত্ৰকাৰ সকলৰ মতেও

নাট অভিনয়ৰ জন্মৰ আদিতে আছিল নৃত্য, অৰ্থাৎ তাল, লয় আশ্ৰিত অঙ্গ সঞ্চালন; তাৰ পিছত হ'ল নৃত্য অৰ্থাৎ বিবিধ মুদ্ৰাসহ মুক অভিনয়। সৰ্বশেষত হ'ল নাট্য বা নাট অৰ্থাৎ নৃত্য-গীত সহ বাচিক বা কায়িক অভিনয়।"

অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উৎপত্তি হয় প্ৰথম লোক-নৃত্যৰ (folk dance) যোগেদি। আৰ্য আগমনৰ বহু পূৰ্বৰ পৰাই অসমত এই লোক-নৃত্যৰ প্ৰচলন আছিল। এই নৃত্য সাধাৰণতে দুই বিধৰ আছিল। এবিধ হ'ল ধৰ্মপ্ৰভাৱমুক্ত আৰু আনবিধ হ'ল ধৰ্মপ্ৰভাৱযুক্ত। শিৱপূজাকে আদি কৰি সেইকালৰ ধৰ্মৰ ভিত্তিত গঢ়ি উঠা নৃত্যই আছিল ধৰ্মপ্ৰভাৱ যুক্ত আৰু তেতিয়াৰ সামাজিক আচাৰ-নীতিৰ আলমত গঢ়ি উঠা নৃত্যই ধৰ্মপ্ৰভাৱমুক্ত। ধৰ্মপ্ৰভাৱযুক্ত নৃত্যৰ ভিতৰত দেৱদাসী নৃত্য, পাচালি নৃত্য আদিয়েই প্ৰধান আছিল আৰু ধৰ্মপ্ৰভাৱমুক্ত হিচাবে বিশেষকৈ তেতিয়াৰ বিহুনৃত্যকেই আঙুলিয়াব পাৰি। দেওধাই নৃত্যৰ পৰাই কালক্ৰমত ওজাপালি নামৰ আন এবিধ নৃত্যৰ উদ্ভৱ হ'ল। কাৰো মতে এই ওজাপালিয়েই অসমীয়া নাট আৰু অভিনয়ৰ প্ৰথম স্তৰৰ নিদৰ্শন। প্ৰিন্সিপাল হেমবৰুৱাই লিখিছে: Though the theatre as such did not exist in pre-Vaishnava Assam—that is before the emergence of Sankardev—the foundations were already there in the folk-dances of temple-dance style, with dance dialogues and folk-rituals. In fact, the parent of all art creation, in the ultimate analysis is folk-culture, as Stephen Spender has pointed out. The Ojapali, a popular miniature folk-play, of ancient origin, with music dialogues and dances, gave the initial stimulus towards the production of the theatre initiated by Sankardev. Its technique has also influenced this to a certain extent."

এই ওজাপালিৰ মূল ওজাজনে পালিসকলৰ লগত সমদল সংগীত গাই তাৰ আখ্যান ভাগ নাচ আৰু অঙ্গি-ভঙ্গিৰে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

ধৰ্ম প্ৰভাৱ যুক্ত নৃত্যবোৰ ধৰ্মৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি পৰিবেশন কৰা হৈছিল; কিন্তু প্ৰভাৱমুক্ত নৃত্যত এইবিধ বান্ধোন নাছিল। সেয়ে ইয়াৰ প্ৰচলন বিভিন্ন ঠাইত বিভিন্ন ধৰণেৰে প্ৰকাশ পাইছিল। ওজাপালি নৃত্য ধৰ্ম প্ৰভাৱযুক্ত হলেও শেষলৈ ই ধৰ্মৰ বান্ধোন নেমানিলে আৰু সেয়ে ইয়াৰ উপজীব্য হৈ পৰিল লোক-গীত। বিশেষকৈ বেটলা-লখিন্দাৰৰ আখ্যান ওজাপালি গীতৰ প্ৰধান উপজীবিকা আছিল। “সাধাৰণ লোকৰ হৃদয় আকৰ্ষণ আৰু স্পৰ্শ কৰিব পাৰিছে দেখি ওজাপালি পুৰণি হৈও পৰিবৰ্জিত হোৱা নাই।”

তেতিয়াৰ দিনত এই ধৰ্মপ্ৰভাৱমুক্ত নৃত্যতো একো- একোজন ভাৱৰা আছিল। এই ভাৱৰাই কোঁটুকপূৰ্ণ পোচাক পিন্ধি, মুখা আদিৰ ব্যৱহাৰেৰে ৰাইজৰ মাজত হাস্যৰসৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেনেকুৱা কৰিবলৈ যাওঁতে ভাৱৰাই খুহতীয়া সংলাপ উচ্চাৰণ কৰাৰ উপৰিও কেতিয়াবা অসংযত আৰু অমার্জিত বাক্যও মুখেৰে প্ৰকাশ কৰি ৰাইজক আনন্দ দিব খুজিছিল। অৰ্থাৎ লোক বঞ্জেই আছিল ভাৱৰাৰ পৰম আৰু চৰম উদ্দেশ্য। সময়ৰ সোঁতত পৰি এই ভাৱৰাৰ পৰাই আন এশ্ৰেণী নৃত্যদলৰ সৃষ্টি হ’ল। সিহঁতেই ঢুলীয়া নামে জনাজাত। ভাৱৰাৰ দৰেই এই ঢুলীয়াসবৰো উদ্দেশ্য কেবল লোকবঞ্জেই আছিল। ইহঁতেও হাস্যৰসৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ মুখা আৰু ৰংবেৰঙৰ কোঁটুকপূৰ্ণ বস্ত্ৰ পৰিধান কৰিছিল। শুনা যায়, বহুত সময়ত এই ঢুলীয়া সকলে হেনো নৃত্য-নাটিকাও প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। এই ভাৱৰা আৰু ঢুলীয়াৰ পৰাই শেষত আন এশ্ৰেণী নৃত্যদলৰ সৃষ্টি হ’ল। ইহঁতেই পুতলা-নাচৰ দল। ইহঁতে নিজে নেনাচি কেবল পুতলাহে নচুৱাই

ছিল। এই নিৰ্জীৱ পুতলাবোৰক এখনি সাধাৰণ মঞ্চৰ ওপৰত ৰচিৰে নচুৱা হৈছিল। এই পুতলাবোৰৰ দ্বাৰা সাধাৰণতে ৰামায়ণৰ কাহিনীকে নৃত্যৰ মাজেৰে পৰিবেশন কৰা হৈছিল বুলি জনা যায়। ইয়াৰ বহুতো কাহিনী আকৌ জনশ্ৰুতিৰ পৰাহে লোৱা বুলি শুনা যায়। ধৰ্মৰ লগত ইয়াৰো সম্বন্ধ নাছিল। ইয়াৰো প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল একমাত্ৰ লোকবঞ্জন। এই পুতলা নাচৰ বাবেই পোন প্ৰথম অসমত মঞ্চৰ সৃষ্টি হয়। এখনি সাধাৰণ মঞ্চ সাজি ওপৰত ৰচি ধৰোঁতাজনে বহি বহি সেই পুতলাবোৰ নচুৱাইছিল। এই পুতলা নাচৰ মঞ্চতেই অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ সূত্ৰপাত হয়। অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উৎপত্তিৰ স্থলো এই পুতলা নাচৰ মঞ্চতেই বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। সেই পুতলাৰ ৰচি ধৰোঁতাজনৰ পৰাই পিছৰ যুগত শঙ্কৰদেৱে অক্ষীয়া ভাৱনাৰ সৃষ্টি কৰি সূত্ৰধাৰৰ ৰূপ কল্পনা কৰিছিল বুলিও জনা যায়।

আকৌ ওজাপালি নৃত্য কামৰূপী নৃত্যৰহে অস্থ বুলি জনা যায়। লিখিত সাহিত্যৰ প্ৰচলন হোৱাত সেই কামৰূপী নৃত্যই ওজাপালিত ৰূপ লোৱা বুলি কালিৰাম মেধি ডাঙৰায়াই উল্লেখ কৰি গৈছে। ১১ শ শতিকাত অসমত লিপি সাহিত্যৰ উদ্ভৱ হয়। তাৰ লগে লগেই সৃষ্টি পায় পাচালি সাহিত্য। এই পাচালি বা মজ্জ সাহিত্যই প্ৰাক্ শঙ্কৰী যুগৰ সাহিত্যৰ এটা বিৰাট অঙ্গ। ইয়াৰ সঠিক ৰচনা কাল নিৰ্ণয় কৰা টান। ডঃ বাণীকান্ত কাকতিয়ে ইয়াৰ উৎপত্তি খঃ নবম শতিকাত হোৱা বুলি কৈছে।, ঞ্ঃ দশম একাদশ শতিকাত ইয়াৰ ব্যাপকতা বৃদ্ধি পায়। সেয়ে বহুতে ওজাপালিৰ উৎপত্তিৰ কালো ১৩ শ শতিকাত বুলি অনুমান কৰে। কিন্তু এই অনুমান সিমান দূৰ সত্য নোহোৱা যেন লাগে। ই নিশ্চয় তাতকৈ কিছু-কাল পূৰ্বেই উৎপত্তি লাভ কৰে।

মূৰ্ত্তৰ ওপৰত কবলৈ গলে, ওজাপালি, পুতলা নাচ আৰু ভাৰবাই আছিল প্ৰাক্-শঙ্কৰীযুগৰ বঙ্গমঞ্চৰ সামগ্ৰী।

সংস্কৃত নাটকৰ সূত্ৰধাৰ, ওজাপালিৰ ওজা, আৰু পুতলা নাচৰ সূতা ধৰোঁতাৰ্জনৰ পৰাই পিছৰ যুগত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে তেৰাৰ অক্ষীয়া ভাৱনাত সূত্ৰধাৰৰ সৃষ্টি কৰিছিল। প্ৰাক্-শঙ্কৰী যুগৰ উপকৰণ খিনিবোৰেই লৈ পিছৰ যুগত শঙ্কৰদেৱে নাট বচনা কৰিছিল। আকৌ তেওঁ সূদীৰ্ঘ বাৰ বছৰ কাল ভাৰতৰ বিভিন্ন তীৰ্থস্থানবোৰ ভ্ৰমণ কৰি আহিহে নাট বচনা কৰা বুলি জনা যায়। তেৰাৰ প্ৰথম নাট “চিহ্নযাত্ৰা” কাশী, বৃন্দাবন আদি তীৰ্থস্থান ঘূৰি আহি তাৰ স্বৰূপ স্বদেশী ৰাইজৰ আগত দাঙি ধৰাৰ অভিপ্ৰায়েবেহে বোলে শঙ্কৰে নাট আৰু অভিনয়ৰ আশ্ৰয় লব লগাত পৰে। ১৪১০ শকত শঙ্কৰে তীৰ্থৰ পৰা ঘূৰে। ১৪৫৫ শকত “শঙ্কৰৰ স্বপ্নাদেশত” ৰূপ গোস্বামীয়ে “বিদগ্ধনাথৰ নাটক” বচনা কৰি তাৰ অভিনয় কৰে। শঙ্কৰৰ ‘চিহ্নযাত্ৰা’ৰ প্ৰকৃত বচনা আৰু অভিনয়ৰ কাল পোৱা নেযায়। ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ মতে উনৈশ বছৰ বয়সত অৰ্থাৎ ১৩৯০ শকত শঙ্কৰৰ এই ‘চিহ্ন’ অভিনয় হয়। বৰদোৱা চৰিত আৰু কথা গুৰু চৰিতৰ মতেও শঙ্কৰে বৰদোৱাত থকা কালচোৱাতেই ‘চিহ্ন’ যাত্ৰা কৰে। কথাগুৰু চৰিতত আছে যে প্ৰথমবাৰ তীৰ্থ কৰি উলটি আহি জগদীশ মিশ্ৰৰ পৰা মূল ভাগবতৰ সম্পূৰ্ণ খণ্ড পাই তাৰ দশম স্কন্ধ পঢ়োতে ওলায় : “বিষ্ণু বুদ্ধি কৰি নন্দৰ পোক। দেখাইলা বৈকুণ্ঠ ব্ৰজৰ লোক ॥” তাকে শুনিযেই বোলে তেৰাৰ ভক্ত সবেও কৰযোৰে প্ৰাৰ্থনা কৰি কলে : গোপ গোপীক যে কৃষ্ণই দেখালে, আমাৰো কৃষ্ণ তুমি, ইচ্ছা গৈছে দেখোৱা যক ॥” এই প্ৰাৰ্থনা ৰাখিবলৈ গৈয়ে শঙ্কৰে সাত বৈকুণ্ঠৰ পট নিজ হাতে আঁকি “চিহ্ন যাত্ৰা”ৰ আয়োজন কৰিলে। ডঃ মহেশ্বৰ নেওগৰ মতে : “চিহ্ন যাত্ৰা I প্ৰথম তীৰ্থ-যাত্ৰাৰ পিছৰ কাৰ্য্যৰূপে বিবেচনা কৰাই

বেছি সমীচীন যেন লাগে ; আৰু ভক্তি-ধৰ্ম্মত শৰণ লগোৱাটোও তেতিয়াৰ পৰাই আৰম্ভ কৰা সম্ভৱ।” চিহ্নযাত্ৰাত সংলাপ থকা নথকাৰ কোনো প্ৰমাণ পোৱা নেযায়। “সূত্ৰধাৰে বচন, গীত, ভটিমা, শ্লোক সূত্ৰ গোৱাৰ লগত বা গায়নে গীত গোৱা আৰু দোহাৰত থাকি বায়নে বাহু বজোৱাৰ লগে লগে অঙ্গ ভঙ্গিমাৰে নাৰায়নসকলে নচাৰ স্পষ্ট ইঙ্গিত আছে ; কিন্তু বচনৰ কোনো ইঙ্গিত নাই।” সেয়ে বহুতেই অনুমান কৰিছে যে, শঙ্কৰদেৱৰ চিহ্নযাত্ৰা “নিৰ্ৰাক আঙ্গিক অভিনয়” আছিল। সাধাৰণ লোকে ইয়াক বুজি পোৱা দুৰূহ বুলি ভাবি শেষৰ নাটবোৰত তেৰাই বচনৰ সংযোগ কৰিলে। ‘চিহ্ন’ নাটিকাখিনিত বচনৰ সংযোগ নথকাৰ কাৰণেই পিছলৈ ইয়াৰ সমাদৰ কমি আহিল আৰু শেষত ই কেনিবা হেৰাই গ’ল। এতিয়া ইয়াক পাবলৈ নাই। বৰদোৱা চৰিতত আছে : “এই কাৰ্য্যটিত সমুদয় মনুষ্য আচৰিত হৈ বিমোহিত হ’ল। সাত দিন সাত ৰাতি ক্ৰমে চলি থাকিল। পৰিদৰ্শক লোকসকলে এদিন এৰাতি বুলিহে মনতে ভাবিলে।” এয়ে শঙ্কৰৰ মঞ্চ-অভিনয়ৰ প্ৰথম কাহিনী। তাৰ পিছত তেওঁ নাটবোৰত বচন, গীত, বাহু নৃত্য আদিৰ সংযোগ কৰিলে। চিহ্ন যাত্ৰাৰ পিছত শঙ্কৰৰ বচনা নাট “পত্নীপ্ৰসাদ” বুলি জনা যায় কাৰণ এইখনো পূৰ্ণাঙ্গিক নাটক নহয়। শঙ্কৰদেৱৰ নাটবোৰ তৎকালীন সামাজিক ৰীতি-নীতিৰ মাজত মিল ৰাখি সৃষ্টি কৰিছিল। যদিও ইয়াৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্ম প্ৰচলন আছিল। অথবা ইয়াৰ উদ্দেশ্য “লোক সংগ্ৰহ, লোকৰঞ্জন আৰু লোকস্থিতি” হলেও কব পাৰি যে, ইয়ে অসমৰ বঙ্গমঞ্চৰ মাজলৈ নতুন যুগৰ সূচনা কৰিলে। তেৰাৰ কলোৎপাদিকা শক্তি আৰু অসীম পাণ্ডিত্যৰ ওজস্বীতাৰে বচনা কৰা ‘কালিদমন, কেলি গোপাল, কল্পিনীহৰণ, পাৰিজাতহৰণ, ৰামবিজয় আদি নাটকৰ অভিনয়ৰ মাজেৰে তেতিয়াৰ মঞ্চাভিনয়ৰ মাজত

এক নব-বঞ্জন সানি দিলে। সেই বচনাৱলী নতুন এক আধ্যাত্মিক আৰু সামাজিক আলোড়নৰ স্পন্দনেৰে সঞ্জীৱিত।

শঙ্কৰদেৱৰ পিছতেই এক তিমিৰাচ্ছন্ন যুগে অসমক আগুৰি ধৰিলে। সেই অন্ধকাৰত বাট বিচাৰি নেপাই আমাৰ পুৰণি কৃষ্টি সংস্কৃতি সকলো হেৰাই গ'ল। হেৰাই গ'ল জাতীয় চৈতন্য, ভাষা, মঞ্চাভিনয়। বঙালী ভাষাই বৰঘৰৰ মজিয়াত বৰপীৰা পাৰি বহিল। সাহিত্য-বথী বসৰাজে কোৱাৰ দৰে সঁচাকৈয়ে সেইটো অসমৰ কাৰণে এটা বাঘ ঢকা। তাক শুকাওঁতে বহুদিন লাগিল আৰু বহুত দিন লাগিব। “ৰাতি এদিন পুৱাবই— সঁচা কথা, ৰাতি পুৱাল বঙালী ভাষাৰ ৰাজহৰ ওৰ পৰিল; কিন্তু আমাৰ নাট সাহিত্যও টোপনিৰ পৰা উঠা মানুহৰ দৰেই খৰক-বৰক্হে ব'ল। পশ্চিমীয়া সভ্যতাৰ এচেৰেঙা খীন ৰেঙনী লাগি অলপ শক্তি পালে আৰু তাতেই অৰিহণা যোগালে বীৰ পুৰুষ সন্দৰৰ সেৱক,

কবি শিল্পী জ্যোতি প্ৰসাদ, ব্ৰজ শৰ্মাৰ অৱদানে। ৰূপ কোঁৱৰ জ্যোতি প্ৰসাদে বহুখিনি কৰি গৈছে কিন্তু তেওঁ যিখিনি আশা কৰি গ'ল সি আজিও অসম্পূৰ্ণ হৈয়ে আছে। ব্ৰজ শৰ্মাৰ স্মৃতিমান চেষ্টাত অসমৰ মঞ্চাভিনয়ে যথেষ্ট উন্নতি কৰিছে সঁচা; কিন্তু সিও জিলিকনিহে। আজিও অসমৰ মঞ্চাভিনয়ৰ মানদণ্ড ওখ খাপৰ হৈ উঠা নাই। তাৰ কাৰণ অবশ্যে বহুতো। আমাৰ চেষ্টাৰ সঙ্কীৰ্ণতা অৱস্থাৰ প্ৰতিকূলতা আদিয়েই প্ৰধান কাৰণ বুলি কব পাৰি। কিন্তু আজি আমাৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উন্নতি সধাৰ সময় হৈ পৰিছে। আজি সভ্যতাৰ চৰম সীমাত উপস্থিত হোৱা বিশ্বখনিৰ বুকুত অসমীয়াও যদি এটা সুকীয়া জাতি বুলি পৰিচয় দিব খোজো তেন্তে আমাৰ মঞ্চাভিনয়ৰ উন্নতি সাধন কৰাটো নিতান্ত কৰ্তব্য হৈ পৰিছে। তাৰ বাবে প্ৰত্যেক অসমীয়াই তৎপৰ হোৱা উচিত হৈ পৰিছে। ✓

...পৃথিবীৰ ওপৰত মোৰ একো ক্ষোভ নাই ।.....জীৱনটো মই পোৱা দৰেই গ্ৰহণ কৰিছো ।...কিন্তু প্ৰেৰণাহীন, আশ্ৰয়হীন জীৱনৰ যৌৱনৰ এই আশ্চৰ্য্য নৈঃসংগ্যৰ সময়খিনিয়ে- ইতো মৃত্যুৰ বাবে অৱধাৰিত পৰম সময় ।.....

সৰা ফুলৰ গোৰ



দুবছৰৰ আগৰ শীতকালৰ এক আশ্চৰ্য্য কুঁৱলী-ধূসৰ সন্ধ্যা আজিও মোৰ মনত পৰে। সেই সন্ধ্যাৰ স্মৃতিয়ে মোৰ মনৰ গভীৰলৈকে এক ভীতিময় বেদনাৰ অনুৰণণ তোলে। মোৰ ভাৰাধৰৰ বন্ধ কোঠাত

বহি আছিলো মই আৰু অৰুপদা। দিনৰ পোহৰ শেষ হৈ গ'ল। গছৰ সেউজীয়া পাতবোৰ লাহে লাহে ক'লা হৈ পৰিল। পশ্চিম আকাশত মুমূৰ্শু ডলফিনৰ বঙৰ খেলা শেষ হ'ল। পূব আকাশৰ খণ্ডিত বগা ডাৱৰবোৰ ক্ৰমে গোলাপী বঙা আৰু হালধীয়া হৈ পুনৰ্বাৰ গোলাপী হৈ পৰিল। তাৰ পিচত শে'তা হৈ ক্ৰমবৰ্দ্ধিত অন্ধকাৰৰ মাজত ক্ৰমশঃ বিলীন হৈ গ'ল। দলৰ পৰা বিছিন্ন দুটা কাউৰী বেগাই অদৃশ্য হৈ গ'ল। সিহঁতৰ পাখীৰ দ্ৰুত সংঘৰ্ষৰ সামান্য প্ৰতিক্ৰিয়াও বায়ু-মণ্ডলত অনুভূত হ'ল। দীপৰ বিলৰ পৰা এজাক নীড়মুখী বনহাঁহ তিৰ্যক গতিৰে লুইতৰ ওপৰেদি উৰি গ'ল। সিহঁতৰ কণ্ঠত হৃদয়ৰ স্পন্দিত আবেগ। গতিত ভোগ আৰু তৃপ্তিৰ উল্লাস। দূৰত লাইটবোৰ স্পষ্ট হৈ উঠিল। চাৰিওফালে চাৰ্চ লাইটৰ তীব্ৰ পোহৰ পেলাই ৰাটাৰ-পুলিচৰ মটৰ-লাঞ্চখন কোবেৰে ভটিয়াই গ'ল। শেষ ফেৰীখনৰ যন্ত্ৰণাকাতৰ গোঙানি অস্পষ্ট হৈ পৰিল।

অৰুপদা সেইদিনাই শিৱসাগৰৰ পৰা আহি পাই-ছিলহি। বাহিৰত উৎকট শীতৰ উৎপীড়ন। কোঠাৰ ভিতৰত বহি আমি কথা পাতিছিলো। লাহে লাহে কথা কমি আহিছিল। অৰুপদাৰ পৰা পইচা লৈ কাম কৰা লৰাটো চিনেমা চাবলৈ গ'ল। সিটো পাৰ্টত থকা গাৰ্লছ হাইস্কুলৰ হেডমিষ্ট্ৰেচ, শ্ৰীযুতা চৌধুৰীয়ে সৰু ছোৱালীজনীৰ সৈতে কৰা কিবা আয়োজনৰ টুং টাং শব্দ ভাঁহি আহিছিল। বিক্ষিপ্ত কথাৰ টুকুৰাবোৰ বেৰখনৰ সিপাৰেই কিছুমান অৰ্থহীন শব্দমাত্ৰত পৰিণত হৈছিল। ভাঁহি আহিছিল ক্ষীণ শিশুকণ্ঠৰ গীতৰ গুঞ্জন বাহিৰত অদৃষ্টপূৰ্ণ কুঁৱলী পৰিছিল। স্মৃতিভেগ কুঁৱলী।

ঈশ্বৰ নীলাভ কঁৱলী। কঁৱলী আৰু দ্বিতীয়াৰ জোনাকে এক মায়াময় পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছিল। আমি নিঃশব্দে খিড়িকীৰে বাহিৰলৈ চাইছিলো। সিটো কোঠাৰ পৰা খিড়িকীৰে অহা পোহৰ আমাৰ পৰা আঁতৰেদি বেৰত পৰিছিল। বাতামত বন্ধিত ভগ্না কাঁঠৰ টুকুৰা এটা সেই পোহৰত চিক্ মিক্ কৰি উঠিছিল। আপোন ভাৱেৰে হৃদয় ভাৰাক্ৰান্ত কৰি আমি জৰ্ঠৰ হৈ বহি আছিলো। একোকে কৰিবৰ মন নগৈছিল। একো চঞ্চলতা নোহোৱাকৈ নিৰ্বিকাৰভাৱে মুহূৰ্ত্তবোৰ পাৰ হৈ গৈছিল।

আমি চক্ খাই যোৱাকৈ উৰুলিৰ ধ্বনি হ'ল। শ্ৰীযুতা চৌধুৰীৰ দীৰ্ঘকালব্যাপী কৰা বিভিন্ন শব্দাৱলীৰ অৰ্থ স্পষ্ট হৈ পৰিল। গৌঁসাই ঘৰত লক্ষ্মীদেৱীৰ আগত তেখেতে নৈবেদ্য পৰিবেশন কৰি উঠিল। কিন্তু, যিহেতু আমাৰ কোঠাৰ পোহৰ নিৰ্বীৰ্য্যিত, তাৰোপৰি দুৱাৰ বন্ধ এতেকে আমালৈ অচিৰে আহিব লগীয়া লক্ষ্মীদেৱীৰ উচ্ছিষ্ট আৰু একাপ চৈনিক পানীয় (আমাৰ মানসিক ও শাৰীৰিক জৰ্ঠৰতাৰ পৰা মুক্তি লাভৰ বাবে যিটো অপৰিহাৰ্য্য আছিল), অহা কালি পুৱালৈকে স্থগিত থাকিল। দুৱাৰত টোকৰ পৰিল। মই কল্পনা কৰি ললো যে মাহীদেউৰ তাত খবৰ পাই বিকাশদা পোনে পোনেই অৰূপদাৰ ওচৰলৈ আহিছে। লগে লগে মাহীদেউৰ গালিৰ বিচিত্ৰ শব্দবোৰ আৰু নাসিকা সংকোচন অদ্ভুত পদ্ধতিটো মোৰ মনত পৰি গ'ল। দুৱাৰখন খোলাৰ লগে লগে এজাক স্মৃতিশীল বায়ুৰে বিকাশদা চিগাৰেট জোকাৰি জোকাৰি সোমাই আহিল। চিগাৰেটৰ জুইৰ স্ক্ৰলিঙ্গ কেইটামান চেঁচা মজিয়াত বিক্ষিপ্ত হৈ পৰি হুমাই গ'ল।

“এতিয়াহে পালে! খবৰটো।” ঈষদোজ্জ্বল কোঠা-টোত কেই চেকেণ্ডমানৰ পিচত চকীখন বিচাৰি পাই অলস ভাৱে বহি বিকাশদাই ক'লে। “অনিচ্ছাকৃত পলমৰ বাবে যেন অত্যন্ত দুঃখিত।”

“এৰা, তোৰ তালৈ যাম বুলি নভবাকৈ নাছিলো। বৰং একাধিকবাৰ ভাবিছো। কি হ'ব? Volo, non Valeo—Willing but unable. গতিকে যোৱা নহল গৈ। বৰ বেচি ঠাণ্ডাৰ কাৰণে নে ভাগৰৰ কাৰণে জানো!” উৎফুল্লভাৱে অৰূপদাই এটা চিগাৰেট জ্বলালে। এনে ধৰণে আমি কথা আৰম্ভ কৰিলো যেন আমাৰ এই হৃদয় অপেক্ষাৰ উপলক্ষ্য আছিল একমাত্ৰ বিকাশদা।

সেইদিনা বহুত ৰাতিলৈকে আমি কথা পাতিছিলোঁ। বিভিন্ন ধৰণৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ কথা আলোচনা কৰিছিলোঁ। আনকি, সেইকেইদিনৰ অস্বাভাবিক শীত-দিক্যৰ মূলতে সৌৰকলঙ্কৰ বৃদ্ধি নে সূৰ্য্যৰ ক্ৰমবৰ্দ্ধমান শীতলতা নে অষ্টগ্রহৰ আসন্ন মিলন—সেই বিষয়েও কাল্পনিক যুক্তিৰ অৱতাৰনা কৰিছিলো। মাজতে আমাৰ আলোচনাই গভীৰ ৰূপ লৈছিল। সাহিত্যত জীৱনী উপন্যাসৰ অভাৱৰ কথা মই উল্লেখ কৰিছিলো। বিকাশদাই শ্ৰেণী, গঁগা, ভিন্‌চেণ্ট, লট্টেকইণ্টৰ জীৱন ৰূপায়িত কৰা সাৰ্থক উপন্যাসৰ কথা কৈ মোক সম-ৰ্থন কৰিছিল। অৰূপদা এইবাৰ চকীত অলপ লবচৰ কৈ বহিল। মোৰ মুখলৈ এবাৰ চাই বাহিৰলৈ চকু দিলে। মোৰ অনুমান হ'ল, সি মোক কিবা এটা কব খুজিছে। বিকাশদা নিৰ্বিকাৰ; তললৈ মূৰকৈ চিগাৰেট জোকাৰিছে। সামান্য বিৰতিৰ পিছত অৰূপ-দাই লাহে লাহে কৈ উঠিল, “মুগাংক বন্ধাৰ জীৱন লৈ তই এখন উপন্যাস লিখ উৎপল! লিখো বুলি কলে তোক সম্ভাৱ্য সকলো বিষয়তে সহায় কৰাত মোৰ আপত্তি শূন্য।”

মই বিস্মিত আৰু বিচলিত হৈ উঠিলো। কোঠাৰ নিশ্চল বতাহ হঠাতে উষ্ণ হৈ উঠিল। অৰূপদালৈ চাবলৈ মুখ ঘূৰাওতেই বাতামত বন্ধিত চিক্ মিক্ কাঁচৰ টুকুৰাত চকু পৰিল। উৎকট শীততো মোৰ গা

গৰম লাগিল। অনুভৱ হ'ল বিকাশদাৰ ঠেঙতো এক বিচিত্ৰ হাঁহিয়ে চিক্ মিক্কে খেলি গ'ল। কিন্তু, অৰূপদাৰ মুখলৈ চালো, সি আপোন ভাৱত তন্ময়। যেন কিবা এক আবেগৰ মূছ স্পন্দন চেপা দি ৰাখিছে। বিকাশদালৈ চালো, মোৰ উত্তৰৰ বাবে গ্ৰীবা উন্নত কৰি বহি আছে। বৰ অস্বস্তিৰে মই কৈ পেলালো, “সেইটো কেনেকৈ সম্ভৱ? সাধাৰণৰ লগত সম্পৰ্ক ৰহিত, সাধাৰণৰ ছৰ্কেণ্ড এই অসাধাৰণ মানুহজনৰ যি এবনৰ্মেল চাইকলজী তাক ৰূপ দিয়া মোৰ পক্ষে বাস্তৱত দুসাধ্য—সপোনত কদাচিত সম্ভৱ।”

অৰূপদাৰ আচৰণত উত্তেজনা স্পষ্টতৰ হৈ প্ৰকাশ পালে। মজিয়াত জোতায়োৰৰে ছবাবমান শব্দ কৰিলে। চকীখনতে গাটো লৰাই বহিল। জুইশলাবাঁহটো উলিয়াই খুলিলে, বন্ধ কৰিলে, আকৌ খুলিলে। কাঠি এটা জ্বলাই লগে লগে ফু মাৰি লুমাই পেলালে। অৱশেষত কোঠাৰ ভিতৰত অহা-যোৱা কৰিব ধৰিলে। মোৰ নাড়ীস্পন্দনৰ বেগ দ্ৰুততৰ হৈ উঠিল। ভিতৰ-কোঠাৰ পৰা লঠনটো আনিবলৈ যোৱাটো অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিল। বিকাশদাও কিবা এটা কবৰ বাবে ব্যস্ত হ'ল। কিন্তু আমাক একোকে কৰিবৰ স্লযোগ নিদি অৰূপদাৰ ইমান সময়ৰ ৰুদ্ধ উত্তেজনা এটা আবেগময় বক্তৃতাত ফাটি পৰিল, “কিন্তু, উৎপল, যি-জন মানুহক লৈ আমাৰ গোৰৱৰ সীমা নাই, যাৰ বাবে আমাৰ অন্তৰৰ অকুঠ শ্ৰদ্ধা অবাৰিত, যাৰ কথা আমি কথাই কথাই আনৰ আগত কওঁ আৰু কব পাৰিলে ধন্য মানো, সেইজন মহীৰুহৰ জীৱনৰ কথা ইমান অশ্ৰুত, ইমান অদৰ্কাৰী কৰি ৰখাৰ দৰে কৃতঘ্নতা কিবা আৰু হব পাৰে বুলি মই নাভাবো। অন্ততঃ তেওঁৰ স্মৃতিৰেই আমি অনুপ্ৰেৰিত হোৱা উচিত আছিল। অৱশ্যে, তোৰ কথাও মিছা নহয়। চিৰজীৱন তেওঁ আনৰ কথাকে লিখিলে। ভুলতো নিজৰ কথা ক'তো

নিলিখিলে। হয়তো তেওঁৰ জীৱনলৈ আনে টনাটনি কৰাতো তেওঁ পছন্দ নকৰিছিল। কিন্তু, তেওঁৰ জীৱনৰ চৰম ব্যৰ্থতাৰ বেদনাত মনৰ আবেগ ৰাখিব নোৱাৰি এৰি অহা কিছুমান টুকুৰাটুকুৰি কথা লিখি গৈছিল। অপৰাজিতৰ পৰা মই সেইবোৰ সংগ্ৰহ কৰিছো। কি লিখিছিল জান? সেই হতভগা, যাৰ মঙহে পিছকালে কোনো মঙহ এৰি যোৱা নাই, যাৰ মৃত্যু অনন্ত মৃত্যু শুনিবি তাৰ কৰুণ কাহিনী? শুন।” জেপৰপৰা সি খচ্-মচ্ শব্দৰে কিছুমান কাগজ উলিয়ালে। উত্তেজনাৰে কোৱা তাৰ কথাবোৰৰ নাটকীয়তা আমাৰ স্বাভাৱিক যেন লাগিল। বিকাশদা আৰু মই এবাৰ দৃষ্টি বিনিময় কৰিলো। কিন্তু, কোনোৱে কাৰো দৃষ্টিৰ ভাষা বুজিব নোৱাৰিলো। খিৰিকীৰে অহা পোহৰৰ কাষত সি ঠিয় হ'ল। আৰু তাৰ পিচত জীৱন্ত স্তৰেৰে উদাত্ত কণ্ঠেৰে পঢ়ি গল।

....

অন্ধকাৰ কোঠাটোৰ ভিতৰত নিকন্তাপ স্তৰ সময়খিনি মই সমগ্ৰ সত্তাৰে অনুভব কৰি ললোঁ। প্ৰশান্ত অন্ধকাৰ। বহুসময় দানৱী ৰাতিৰ স্পৰ্শত পৃথিবী নিবিড় প্ৰস্তুতিত মগ্ন হৈ পৰিছে। মোৰ চাৰিওফালে এই পৃথিবীত এক অবুজ শ্মশান নীৰৱতা। মৃত্যুৰ দৰে নিশ্চল স্থবিৰ পৃথিবী। মোৰ অনুভৱ হৈছে এয়ে যেন শেষ। এয়ে যেন সেই অৱধাৰিত চৰম মুহূৰ্ত্ত ব'ত শেষ হয় জীৱনৰ দ্ৰুত চকল স্পন্দন, শুক্ক হয় সপ্তম দিনৰ অৰ্থহীন ক্লাস্তিকৰ কলৰৰ। এই মৃত্যুময় পৰিবেশ মোৰ বৰ ভাল লাগিল। অচেতন অস্তিত্বৰ প্ৰতি মানবা-ত্বাৰ নিভৃত গোপন আকৃতিত যেন এনে পৰিবেশে মন্ততা জগায়। বোধহয় মনৰ স্থিৰীকৃত সংকল্প কাৰ্য্যত পৰিণত কৰাৰ সময়ত মোৰ স্বীয় অনুভূতি সৃষ্ট এই পৰিবেশটো অতি অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছে। খিড়িকীখন খুলি দিলোঁ। আন্ধাৰৰ সমুদ্ৰত ক'লা মেঘৰ ঢোঁবোৰ

প্রবল বেগে বাগৰি গৈছে। বহুত দূৰত সাগৰ যাত্ৰী
নাবিকৰ জাহাজৰ ক্ষীণ পোহৰৰ দৰে জ্বলি থকা দুই
এটা তৰা মেঘৰ চোঁৱ তলত বিলুপ্ত হৈ গৈছে। মুহু
বতাহ কিছুমান মোৰ নাকে মুখে লাগিলহি। A kind
wind blew on my flame of life to make
it burn brighter”.....

স্নেহ অব্ মাই লাইফ্। হয়তো সেয়ে। দূৰৰ
পাহাৰৰ জুইৰ দৰে মোৰ জীৱনটো জ্বলি গ’ল। মানুহে
সেই দূৰৰ জুই সুন্দৰ দেখিলে। সেই জুইৰ বক্তাভ
আভাত পাহাৰৰ সিপাৰে ওলমি থকা আকাশখনে
বৰ্ণাঢ্য হৈ উঠিল। কিন্তু কোনে দেখা পালে সেই জুইৰ
ক্ষয়কাৰী ৰূপ? আচ্চা, খাওক। মৃত্যুৰ বাবে মানসিক
আৰু ব্যৱহাৰিক সকলো আৱশ্যকীয় প্ৰস্তুতি গোটাই
লোৱাৰ পিচত জীৱনৰ পোৱা নোপোৱাৰ খতিয়ান মেলি
পৃথিবীৰ ওচৰত প্ৰেমিকাৰ অভিমান কৰিছে? গুহো
নাই কৰা। পৃথিবীৰ ওপৰত মোৰ একো ক্ষোভ নাই।
জীৱনটো পোৱা দৰেই গ্ৰহণ কৰিছে। বিপ্লৱ কৰা
নাই। হয়তো তাৰ বাবে দৰ্কাৰী দুঃসাহস মোৰ নাই।
মোৰ বিপৰ্য্যস্ত জীৱনটো টুকুৰা টুকুৰি অনেক দুৰ্ঘটনাৰ
সময় মাত্ৰ। কিন্তু, এই বিচ্ছিন্ন দুৰ্ঘটনাবোৰৰ মাজতো
এক অদৃশ্য সংযোগস্থল বৰ্ত্তমান আৰু একমাত্ৰ এই কাৰণেই
মোৰ জীৱনটো এটা নিয়মিত স্বয়ংসম্পূৰ্ণ জীৱন বুলি
অনুভৱ কৰোঁ। আত্মহত্যাৰ বাবে সৰ্বতোপ্ৰকাৰে প্ৰস্তুত
হৈ জীৱনতত্ত্ব আলোচনা কৰিবৰ ইচ্ছা বা আৱশ্যক
কোনোটোৱেই মোৰ নাই। মাত্ৰ এই মুহূৰ্ত্তত অতীতৰ
অজস্ৰ স্মৃতি মোৰ মনৰ পৰ্দাত টৰ্চ লাইটৰ অকস্মাৎ
স্নেহৰ দৰে জিলিকি উঠি পাব হৈ গৈছে।

.মোৰ দেউতা সৰুতেই ঢুকাইছিল। মা, মই আৰু
মোৰ ভাই অজিত (এতিয়া অপৰাজিত বৰুৱা বি, এ,)
এই তিনিটাৰ সংসাৰখন দেউতাৰ সঞ্চিত অৰ্থৰে চলি
গৈছিল (ভগবানক ধন্যবাদ যে দেউতাই সঞ্চয় কৰিছিল

আৰু তেখেতৰ দীৰ্ঘদিন বেমাৰত ভুগি মৃত্যু নহৈ আকস্মিক
মৃত্যু হৈছিল। খেতি কৰিবলৈ দিয়া মাটিৰ পৰা আমাৰ
বাবে যথেষ্ট ধান পাইছিলো। মাই আমাক অকণো কষ্ট
পাবলৈ নিদিছিল। মোৰ শৈশৱ আৰু কৈশোৰৰ দিনবোৰ
গাৰতে পাব হৈছিল। এই স্নগভীৰ বহুশয় দিনবোৰ
মই প্ৰকৃতিৰ লগত কটাইছিলো। আকাশৰ দিগন্ত ব্যাপ্তি,
পৃথিবীৰ সেউজী বিস্তৃতি মই প্ৰাণভৰি উপলব্ধি কৰি-
ছিলো। প্ৰকৃতিৰ মুক্ত সৌন্দৰ্য্যৰ বিশালতাই মোক
নিৰ্জনতাপ্ৰিয় কৰি তুলিছিল। জীৱনৰ সুন্দৰতম প্ৰকাশ
আৰু মৃত্যুৰ কদাকাৰ ৰূপ মই প্ৰকৃততে দেখা পাই-
ছিলো। ফুলি উঠা স্নিগ্ধ ভূমিচম্পাত পাইছিলো জীৱনৰ
স্বৰভি, সাপৰ মুখৰ বেঙৰ আৰ্ত্তনাদত শুনিছিলো মৃত্যুৰ
ভয়াবহ যন্ত্ৰণা। প্ৰকৃতিয়েই মোৰ বাবে জীৱনৰ গভীৰ
চেতনাৰ দুৱাৰ খুলি দিছিল। আত্মকেন্দ্ৰিকতা বিহীন
সৰল শিশুৰ প্ৰাণ সকলোৰে বাবে একে স্তৰতে ঝংকুত
হোৱাৰ মূলতে প্ৰকৃতিৰ পৰম শিক্ষা বুলিয়েই আজিও
মোৰ মনত বদ্ধমূল বিশ্বাস। মাই আমাক বৰ মৰম
কৰিছিল। মোৰ বিশ বছৰ বয়সলৈকে মা জীয়াই
আছিল। সেইবোৰ স্বপ্নময় দিন মাৰ স্নেহৰে ডুব গৈ
আছিল। সকলো সময়তে মাৰ অসীম স্নেহে মোৰ
সমস্ত দেহ মন আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছিল। মাৰ মৃত্যুৰ
স্বদীৰ্ঘ গুৰু বছৰ পিচত আজিও মই অনুভৱ কৰো
সেই সন্তাহীন অদেহী প্ৰেমৰ দুৰ্বিসহ অৱস্থিতি। যথা
সময়ত মই চহৰলৈ আহি উচ্চ শিক্ষা লো, মানে বি-এ,
পাছ কৰিলো। এনেতে নিষ্ঠুৰ ভাৱে মাৰ সকলো
ভৱিষ্ণু স্বখস্বপ্নৰ অৱসান ঘটিল। মাৰ মৃত্যুৰ পিচতে
অজিতক কলেজত পঢ়াবলৈ চহৰলৈকে লৈ আনিলো।
গাওঁৰ মাটিবোৰ মোমাইদেউৰ তত্ত্বাৱধানত ৰাখি নিশ্চিত
হ’লো। চহৰত পাঁচ মাহ চাকৰি বিচাৰি হাবাখুৰি
খালো। সি এক কৰুণ ইতিহাস। চাকৰি অনেকবাৰ
পাইছিলো; কিন্তু প্ৰতিবাৰেই অন্যায় অবিচাৰৰ প্ৰতিবাদ

কৰিবলৈ গৈ, নিজকে সততাৰ, নৈতিকতাৰ প্ৰতিনিধি কৰিবলৈ গৈ ভাগ্যৰ হাতত নিদাৰ্শৰ ভাৱে মাৰ খাইছিলো। সমাজত যিবোৰ কথা জীৱনৰ মহত্তম আদৰ্শ বুলি প্ৰতিস্থিত সেইবোৰকে যথেষ্টভাৱে ভঙ্গ কৰি তাৰ ওপৰত ঐশ্বৰ্য আৰু ক্ষমতাৰ চীল মাৰি গোপন কৰা দেখি বিস্মিত হৈছিলো। লাহে লাহে পৃথিবী সম্পৰ্কে মোৰ ধাৰণা স্পষ্টতৰ হ'ল। সমাজৰ চিক্টিকিয়া পালিচৰ ভিতৰৰ অন্যান্য, নীচতা আৰু কদৰ্যতাৰ বোকা ঘুকটি চালো। পৃথিবীৰ সকলো সম্পৰ্কে মোৰ সকলো ধাৰণা অভিজ্ঞতাৰ দৃঢ় ভিত্তিৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত কৰিলো।

অৱশেষত এটা বাতৰি প্ৰতিস্থানত যোগ দিলো। মোৰ অভিজ্ঞতা সঞ্চয়ৰ পথ সূচল হ'ল। সেই অভিজ্ঞতাৰ মূলধনেৰে সাহিত্য-চৰ্চ্চা আৰম্ভ কৰিলো। কিতাপ মই অজস্ৰ পঢ়িছিলো। মানৱাত্মাৰ কত বিচিত্ৰ কাৰুণ্য শিল্পীৰ লিখনিত প্ৰকাশ পায়। কিতাপৰ অনেক চৰিত্ৰৰ লগত কল্পনাৰ চকুৰে নিজকে বিজাই চাইছো। অদ্ভুত তৃপ্তি লাভ কৰিছো। শিল্পী আৰু শিল্পীৰ সৃষ্টিৰ লগত দেহাতী আত্মীয়তা অনুভৱ কৰিছো। ই মোৰ চিন্তাক বিশাল কৰিছিল, পূৰ্ণতা দিছিল। মোৰ বুদ্ধি, চিন্তা, প্ৰতিভা আৰু অধ্যয়ন পুষ্টি পৰিগৰ্ভিত মনটোৰ বাবে দায়ী তেওঁলোকৰ অজানিত শ্ৰেষ্ঠ দান। মোৰ শানিত বুদ্ধি, সাহিত্যিক প্ৰতিভা আৰু স্বাস্থ্যশ্ৰী শত্ৰুৱেও স্বীকাৰ কৰিব। অনেক সময়ত এইবোৰে মোক বিপদত পেলাইছিল। মোৰ অনুমান যদি নিৰ্ভুল, তেন্তে এইবোৰতে মুগ্ধ হৈ একাধিক প্ৰজাপতি মোৰ কাষ চাপি আহিছিল। আৰু মোৰ সাৱধানী অভিনয়ৰ ওচৰত প্ৰত্যেকেই পৰানুখ হৈছিল। এজনী ছোৱালীক মোৰ ভাল লাগিছিল। বয়স তেতিয়া মোৰ সোতৰ বছৰ; প্ৰথম বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ। কথা-বতৰাৰ পৰা বুজিছিলো যে তায়ো বহু দূৰলৈকে আশা কৰিছিল। কিন্তু তাইৰ স্বপ্ন মই নিজে ভাঙি দিলো। মা তেতিয়াও জীৱিত আছিল। মাই কিবা গম পালে শব্দ

পাব বুলি মোৰ ভয় লাগিছিল। এই কথাটোত আজিও মোৰ নিজৰে পূৰ্ণ বিশ্বাস নহল। কাৰণ, ভয় লগাটো অৰ্থহীন; মাই শব্দ পাব বুলি ভাবো কোনো যুক্তি নাই। হয়তো মোৰ অৱস্থিত্তিয়ে মোৰ মনৰ অৱচেতনাত এনে এক যাত্না শক্তিৰ ক্ৰিয়া কৰিছিল যাৰ ফলত সেই জনী ছোৱালীক অন্তৰত ঠাই দিয়াৰ কোনো চিন্তাই মোৰ মনত স্থান পোৱা নাছিল। তাই এতিয়া উচ্চ চৰকাৰী বিষয়াৰ পত্নী। যিহোক, মই এতিয়া অস্বামী নহয়। লাহে লাহে মই নিজকে এই অস্বস্তি-সংসৰ্গ-দুষ্টি পৰিবেশৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি আনিলো। নিৰ্জন, নিঃসংগ জীৱন এটাৰ প্ৰতি দুৰ্বাৰ বাসনা মোৰ জাগি উঠিল। হয়তো, পাৰিপাৰ্শ্বিকতা আৰু সমাজৰ তাড়নাৰ ফলতে ই সম্ভৱ হ'ল। অথবা, মোৰ স্বপ্নভংগৰ অৱব্যাহিত পিচৰ স্বাভাৱিক সাময়িক হতাশা আৰু আলস্যৰ বাবেই এই নতুন জীৱনবোধে মোৰ মনত ভূমুকি মাৰিলে। সময়ক মোৰ নিজৰ বাবেই একান্ত বিলীন কৰি দি মই অধ্যয়ন আৰু সাহিত্যচৰ্চ্চাত গভীৰ মনোনিবেশ কৰিলো। অৱশ্যে অজিতৰ প্ৰতি মোৰ দায়িত্ববোধৰ অভাব নাছিল। তাৰ পূৰ্ণ দায়িত্ব মই সকলমে পালন কৰিছিলো।

দাৰিদ্ৰ আৰু প্ৰতিকূল অৱস্থাৰ লগত যুঁজ কৰি থাকোঁতেই সময় অতিবাহিত হৈছিল যদিও দেহৰ অনুদানিত যোন-স্পৃহাই অৱসৰৰ স্ত্ৰযোগ লৈ মোৰ চেতনাত আঘাত কৰিছিল। অদম্য হৈ উঠা এই দৈহিক ক্ষুধাৰ অন্ধ তাড়নাত জীৱনত প্ৰথমবাৰৰ বাবে গণিকাৰ ওচৰলৈকে দৌৰি গৈছিলো; আৰু গৈছিলো, মোৰ সৌভাগ্যৰ বাবেই, জিহ্বাৰ ওচৰলৈ। আচৰিত হৈছিল তাই। ময়ো আচৰিত হৈছিলো, যেতিয়া মোক আমন্ত্ৰণ নকৰি তাই প্ৰত্যাহৰণৰ পথ আঙুলি-নিৰ্দেশ কৰি দেখুৱালে। মোৰ বিস্মিত সপ্ৰসন্ন দৃষ্টিৰ উত্তৰ তাই লাহে লাহে দিছিল। অহা-যোৱাৰ পথত যিকোনো সময়তে তাই মোৰ অধ্যয়নৰ তপস্যা দেখা পাইছিল। তেতিয়াৰ পৰা তাই মোক

শ্রদ্ধাকে কবি আহিছে। বোধহয়, মোৰ কান্তি আৰু তপস্বাই তাইৰ হৃদয়ৰ মন্দিৰত এক মহত্তম আদৰ্শৰ ৰূপ সৃষ্টি কৰিছিল। তাইৰ মনত মই কিজানি এক গভীৰ বেদনাৰ সৌন্দৰ্য্যৰূপে ধৰা দিছিলোঁ। সেই সৌন্দৰ্য্যক পূজা কৰা যায়, অপবিত্ৰ কৰা নাযায়। তাই স্মৃতিছিল, “কিতাপ পঢ়ি মানুহ তেনে জ্ঞানী নহয় নেকি?” মই কৈছিলোঁ, ‘ঈশ্বৰৰ বেদনা সেইখিনিতে। কিতাপ পঢ়ি জ্ঞানী হয়তো হয়, কিন্তু ঈশ্বৰ নহয়।’ তাই কি বুজিছিল বুজিলো। তাইৰ কাহিনী শুনি মোৰ ব্যথা হৈছিল। তেইশ বছৰ বয়সলৈকে কুমাৰীত বক্ষা কৰা সহজ কথা নহয়। কিন্তু প্ৰায় সকলো সম্পত্তি শেষ হোৱাৰ পিচত বিয়াল্লিশৰ বিপ্লৱতে পিঠিত দুটাকৈ গুলি লৈ থকা ভগ্নদেহ বাপেক, দুটা ভায়েক, বেমাৰী মাকক পোহপাল দিয়াৰ কোনো উপায়েই নাইকিয়া হ’ল। মদ্যপ বাপেক বহু ৰাতিলৈকে ঘৰলৈ নহা কৰিলে। ভায়েক দুটা বাপেকতকৈও দেৱিকৈ পিচ ফালৰ দুৱাৰেদি ঘৰ সোমাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। সকলোবোৰ তাই নীৰৱে চাই আছিল। কিন্তু বেচি দিন চাব লগা নহ’ল। তাই নিজেও সেই একেই আত্মক্ষয়ী সমদলত যোগ দিলে। এদিন পৃথিবীত মধুৰ সন্ধ্যাৰ পয়োভৰ হৈছিল। আকাশত ৰূপালী চন্দ্ৰ। চন্দ্ৰলোকৰ বৰষুণত তিতি, মুহু মন্থৰ দক্ষিণাৱৰ্তিত হৃদয় উৰাই দি কোনোবা জুৰিৰ পাৰত কবি নিৰ্বাক হৈ গ’ল। প্ৰেমাস্পদৰ বুকুত মূৰ স্তম্ভাই প্ৰেমিকাই অক্ষুট কণ্ঠেৰে গুণগুণাই উঠিল। ৰজনীগন্ধাৰ উগ্ৰ স্ৰবভিয়ে টানি আনিলে একাধিক ভোমোৰাক। ঠিক সেই সময়তে সেই মধুৰ সন্ধ্যাতে, জিহ্বৰ যৌৱনৰ প্ৰথম গ্ৰাহকজনক অপমান কৰি বাহিৰ কৰি দিবৰ সময়ত তাই শুনিলে যে তাইৰ দেহৰ বাবে বাপেকে ত্ৰিশ টকা আগধন লৈছে আৰু তাই পিন্ধি থকা শাৰীখন সেই টকাৰেই কিনা হৈছে। এই নিৰ্মম শব্দবোৰৰ বজ্ৰঘাতে তাইক নিজৰ কৰি পেলালে। নিৰুপায় ভাবে তাই আত্ম-

সমৰ্পণ কৰিলে। তাইৰ গাত যেন প্ৰাণ নাই, আছে দেহ, মাত্ৰ দেহ। চিন্তা কৰিবৰ শক্তিও বোলে তাইৰ নোহোৱা হৈছিল। শেষ সম্পত্তিটো সেই দৰেই তাই বিক্ৰী কৰি দিলে। কৈ উঠি জিহ্বৰে হাঁহিছিল; সেই হাঁহিত যি চৰম ঘৃণ্য বেদনা মুৰ্ত্ত হৈ উঠিছিল, সি পৃথিবীৰ কোনো সাহিত্যিকৰ লিখনিত, কোনো শিল্পীৰ চিত্ৰত কাহানিও প্ৰকাশ পোৱা নাই। অধ্যয়নৰ দ্বাৰা মোৰ মনৰ মাজত মই যি এক পৰম উৰ্দ্ধস্থিত অৱলম্বন লাভ কৰিছিলো তাৰ বলতে পৃথিবীৰ সমস্ত বিপৰীত অৱস্থাৰ ওচৰতো কাবু হোৱা নাছিলো। কিন্তু, এইজনী ভাগ্য নিপীড়িতা ছোৱালীয়ে কিহৰ গুণত এই অৱস্থাক মানি লৈছে? মই আৰু বেছি আচৰিত হৈছিলো। হয়তো তাৰ বাহিৰে আৰু গতান্তৰ নাছিল। কিন্তু জিহ্বৰ প্ৰতিবেশী ৰাধা, পদ্মা, নয়না? অহা যি কাৰণেই নহওক, কিন্তু মাত্ৰ দেহৰ ক্ষুধা নিবৃত্তিৰ কাৰণেই সিহঁতৰ প্ৰত্যেকেই এই নিকৃষ্টতম পথ লোৱা বুলি তুমি কব নোৱাৰা। সিহঁত বাধ্য হৈছিল। একমাত্ৰ জীৱিকাৰ বাবেই, তোমাৰ স্তনৰ জীৱনটোক জীয়াই ৰাখিবৰ বাবেই সিহঁতে এই অবাঞ্ছিত, মনুষ্যত্ব-বিবৰ্জিত স্থূল-দেহ-সম্ভোগৰ বাট নিৰ্বাচন কৰিছিল। জিহ্বহঁতক মই ঘিণ নকৰো। কাৰণ, মই স্তনশিচতভাৱে জানো সিহঁত আমাৰেই অপক্ল সত্যতাৰ বিকৃত, বীভৎস প্ৰতিকৃতি। কিন্তু পুৰ্তো হয় যে ফোপোলা সত্যতাৰ অপূৰ্ণতাৰ দাম দিব লগা হৈছে এই দুৰ্ভগীয়াহঁতে। যি মধুৰতম, স্তনৰতম, হৃদয়ৰ সিহঁত অধিকাৰী সেই আপোন হৃদয়ৰ সৌন্দৰ্য্য ভুমুকি মাৰি চোৱাৰ স্বাধিকাৰৰ পথ সিহঁতৰ বাবে ৰুদ্ধ কৰি দিলে সিহঁতৰে অন্নদাতা ভাগ্যদেৱতাই। সেই দল সমাজৰ কৰ্ণধাৰ প্ৰতাৰকৰ কুট চক্ৰান্তত পৰি জিহ্ব, পদ্মাহঁতে আত্মাৰ, জীৱনৰ, যৌৱনৰ বহুগিত, বহুপঠিত সৌন্দৰ্য্যৰ কথা অনুভৱ কৰিব নোৱাৰিলে। জিহ্বৰ তালৈ মই পিছতো গৈছো। তাইক মই ভাল পাইছিলো। তাই

মোক তাইৰ সমগ্ৰ দেহ-মন সপি দিছিল। আমি কুলহাৰা, সংগীহাৰা অচিন পথিকে যেন উভয়ৰ সান্নিধ্যত আশ্ৰয় পাইছিলো। দেহৰ ব্যৱসায়ত পোৱা টকা বাপেকহঁতৰলৈ পঠাই দায়িত্ব সাৰিছিল আৰু মোৰ ওচৰত হৃদয় সপি দি নিৰ্ভয় হৈছিল। তাই নিশ্চিন্ত হৈছিল। পদ্মা, বাধা, নয়না, লক্ষ্মী ইত্যাদি অনেকৰ লগত মোৰ চিনাকী হৈছিল। সিহঁতৰ সৈতে মই এক অভূতপূৰ্ব আত্মীয়তা অনুভৱ কৰিছিলো। সিহঁতৰ কৰণ বহস্য ময় বিচিত্ৰ জীৱন কাহিনী মোৰ একাধিক গ্ৰন্থত চিত্ৰিত কৰিলো। তাৰ বাহিৰে—সমাজক অন্তৰ্মুখী এক গভীৰ চেতনাৰে উদ্ভূত কৰাৰ চেষ্টা কৰাৰ বাহিৰে, মই আৰু কি কৰিব পাৰো? ময়োতো সিহঁতৰে সতীৰ্থ। সিহঁতক ঘৃণা কৰাৰ অধিকাৰ মোৰ ক’ত? বৰং সিহঁতক মই অভিনন্দন জনাইছো। সিহঁত জীয়াই আছে—জীৱন যুদ্ধত সিহঁত পৰাজিত হোৱা নাই, এয়ে সিহঁতৰ শ্ৰেষ্ঠ জিত।

ইয়াৰ পিছত তিনিটা পৰস্পৰ সম্পৰ্কবিহীন ঘটনাই মোৰ মনত গভীৰ ভাৱে আঘাত কৰিছিল। প্ৰথমটো অতি আকস্মিক হলেও পৰিকল্পিত। চহৰত এই অভিনৱ অভিজ্ঞতাময় দুঃসহ জীৱন যাপন কৰি থাকোতেই শুনিলো মোমাইদেউৰ তন্ত্ৰাৰধানত থকা মাটিখিনি কেইবাবছৰৰো খাজানাৰ অনাদায়ত ক্ৰোৰত গ’ল। অৱশ্যে পিছত এজন মাৰোৱাৰীয়ে মিল বহুৱাবৰ কাৰণে মাটিখিনি কিমি ললে। এক মুহূৰ্ত্ততে এই পূৰ্বপৰিকল্পিত ষড়যন্ত্ৰৰ বহুমুখ পৰ্দা মোৰ চকুৰ আগৰ পৰা খহি পৰিল। বিকৃত যুগৰ নেতা অৰ্থলিপু জালিয়াত মোমাইদেউৰ মাৰোৱাৰীৰ হাতৰ পৰা প্ৰচুৰ অৰ্থ আদায়ৰ ইওয়ে এক নতুন কাৰচাজি, বুজিবলৈ মোৰ বাকী নাথাকিল। অৰ্থোপাৰ্জনৰ সকলো পথ কিছুমানৰ বাবে ইমান সহজলভ্য হৈ পৰিছে যে সেইবোৰ মানুহৰ বিবেক বুদ্ধিক তাৰিক নকৰি নোৱাৰি। দ্বিতীয় ঘটনাটো

মোৰ প্ৰতিবেশী ৰামু ৰিক্সাৱালাৰ। সি ছুদিনীয়া লঘোনৰ পিছত ঘৈনীয়েক আৰু সৰু লৰাটোক এৰি কৰবালৈ গুচি গৈছে। কাৰণ, কিবা এটা এন্ড্ৰিডেটৰ বাবে মহাজনে তাক ৰিক্সা দিয়া সম্প্ৰতি বন্ধ কৰি দিছে। এতিয়া যিহেতু সি সিহঁতক খু ৰাব নোৱাৰে, সিহঁতে যি ইচ্ছা তাকে কৰক। এই সাধাৰণ ঘটনাটোৰে মোৰ মনত অসাধাৰণ ভাবে দুঃখ দিলে। পতি-পত্নীৰ সম্পৰ্কটো তেনেহলে এনে এটা অৱস্থা পাইছেহি য’ত মানবীয় মূল্যবোধৰ স্বীকৃতি নাই। সেই পবিত্ৰ সম্পৰ্কও এটা মাত্ৰ ঘণ্টা পাশৰিক যৌথ জীৱনৰ অন্ততম ৰূপলৈ পৰ্য্যবসিত হৈ গৈছে। ‘মই আৰ্জ্জন কৰিম, তুমি মোৰ আৰ্জ্জনৰে খাবা; তাৰ দাম দিবা তোমাৰ মাংসৰ দেহটোৰে। তোমাৰ অস্তিত্বৰ স্বীকৃতি মাথো সেইখিনিতে। তাৰ বাহিৰে তোমাৰ এই মনুষ্য-স্বৰ, তোমাৰ স্বকীয় সত্তাৰ তোমাৰ হৃদয়ৰ কোনে মূল্য মোৰ ওচৰত নাই। আৰু যিদিনাই মই খু ৰাব নোৱাৰিম সিদিনাই নিজৰ বাটে বাট বুলিবা।’ ছি, ছি, প্ৰেম, মনুষ্যত্ব এইবোৰৰ ব্যৱহাৰিক মূল্য শূণ্য হৈ গ’ল নেকি? পৃথিবীত কি সেইবোৰ শাস্ত সত্য গ্ৰন্থৰ মাজৰ মধুৰ শব্দৰূপেই ৰৈ যাব?

চহৰৰ কুকুৰ পৰা এই নিৰ্জ্জন ঠাইলৈ গুছি আহিলো। জীৱনৰ তিতা অভিজ্ঞতাবোৰৰ পৰা অব্যাহতি গ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰকৃতিৰ মাজত এই ছায়াছন্ন সেউজীয়া বনপ্ৰদেশত আশ্ৰয় ললোহি। ইয়াৰ পৰা আঁতৰত গ’ওঁ আৰু বহুদূৰত চহৰ আছে। এই জনমানৱহীন দেশত মোৰ একমাত্ৰ সঙ্গী আছিল ডন—এটা পলৰীয়া কুকুৰ। ডন আছিল মোৰ স্বেচ্ছা-নিৰ্ৰাসিত জীৱনৰ পৰম বন্ধু। ইয়াত কিছুদিন থকাৰ পিছত সি এদিন হঠাৎ আহি ওলাইছিলহি। এটা খাবলৈ নোপোৱা চেবেলা কুকুৰ। কাণৰ কাষত ঘা আৰু খোঁৰা আগ ঠেং এখন লৈ সি মোলৈ দূৰৰ পৰা চাইছিল। দীৰ্ঘ ভ্ৰমণত তাৰ দেহ

ধূলিধূসৰিত, ভাগৰত সি জিভা উলিয়াই ফোপাইছিল। মই বুজিলো যে মোৰ দৰে ইও জীৱনত বিতুষ্ট। অনাদৰ আৰু দুৰ্ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা বিতাড়িত হৈ সি এই একান্ত নিৰ্জন ঠাই পাইছেহি। তাৰ আৰু মোৰ মাজত মই একো পাৰ্থক্য অনুভৱ নকৰিলো। আমি দুয়ো ভাগ্যৰ হাতত একে ধৰণেই মাৰ খাইছো। সেই ভাগ্যৰ বিপক্ষে আমি সংগ্ৰাম কৰা নাই; বৰং পলাইছো। কাৰণ, সংগ্ৰাম কৰাৰ সাহ থাকিলেও সামৰ্থ্য আমাৰ নাই। তাৰ কৰুণ ব্যথাখিনি মই উপলব্ধি কৰিলো। হঠাতে মই অনুভৱ কৰিলো আমি দুয়ো বন্ধু, আপোনৰো আপোন। যিখন পৃথিবীৰ মই এটা ধূলিকণা, ডন তাৰে অন্ত এটা। আমি দুয়ো একে utterly unimportant byproduct অৰ একো একোটা molecule বা atom. “At first glance, at least, life seems to be an utterly unimportant byproduct; we living things are somehow off the main line.” এই সত্যোপলব্ধিৰ পাচত মই তাক খাবলৈ দিলো। গুশ্ৰুমা কৰি যা আৰু ঠেং ভাল কৰিলো আৰু যথা-সময়ত নামাকৰণ কৰি বন্ধু আৰোপ কৰিলো। তাৰ স্বাস্থ্যশ্ৰী ঘূৰি আহিল। সি মোৰ ঘৰৰ একমাত্ৰ তত্তাৱধায়ক হ’ল। কিন্তু, যোৱা পৰহিৰ পৰা ডন নিৰুদ্ধেশ হৈছে। নিৰুদ্ধেশ মানেই যে মৃত্যু এই নিদাৰুণ সত্যত মোৰ তিলমানে সন্দেহ নাই। মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস, সি ইতি-মধ্যে হিংস্ৰ বন্ত শ্বাপদৰ আহাৰ হৈ গ’ল। কাৰণ, সি মোক এৰি চহৰলৈ গৈছে, এই অন্ধ-বিশ্বাস মোৰ নাই।

আজিতে বি, এ, পাছ কৰি চাকৰি কৰিছে। তাৰ বাবে মই এইখিনিকে কৰিলো। নকৰা সকলোখিনিৰ বাবে সি মোক ক্ষমা কৰিব। অজিত ভাল লৰা। সাহিত্য, ৰাজনীতি, শিল্প, বিজ্ঞান, খেল, চিনেমা সকলোৰে হুহু-দৃষ্টিভঙ্গীৰ সম্যক জ্ঞান তাৰ আছে। যেতিয়াই তাৰ লগত কথা পাতিছো, তেতিয়াই অনুভৱ

কৰিছো, সি যি কোনো মানুহৰে উপযুক্ত বন্ধু। অজিত প্ৰেমত পৰিছে বুলি মই শুনিব পাইছো। অনুমান কৰিছো, তাৰ পক্ষে সেয়ে স্বাভাৱিক। ছোৱালীজনীৰ নাম মল্লিকা। মই দেখিছো, কথাও পাতিছো আগতে। সৰল, কম কথা কোৱা, মৰম লগা ছোৱালীজনী। সিহঁতক মই হৃদয়ৰ সমগ্ৰ আন্তৰিকতাৰে, সমগ্ৰ ঐকান্তি-কতাৰে আশীৰ্বাদ কৰিছো : সিহঁতৰ প্ৰেমে ৰূপ পাওক। পৃথিবীক ন-ৰূপ দিয়ক সিহঁতে আৰু সিহঁতৰ সন্তানে আৰু সিহঁতৰ দৰে অনেকে।

যাহ্ অনেক কিবা-কিবি ভাবি পেলাইছো। হঠাৎ মোৰ মনটো বৰ ভাৱ প্ৰৱণ হৈ উঠিছে নেকি? মৃত্যুৰ অন্ধকাৰ গুহালৈ ভূমুকিয়াই চাই বৌদ্ধকবোজ্জল জীৱনৰ স্মৃতি ৰোমন্থন কৰি লাভ কি? জীৱনৰ একো একোটা মুহূৰ্ত্ত তুমি একোটা মহৎ সত্য উপলব্ধি কৰিছিল। সেইবোৰ সত্যৰ লগত জীৱনৰ কৰুণতম ট্ৰেজেদিয়েই নিহিত আছে। কিন্তু সেইবোৰ উপলব্ধি সত্যৰ মূল্যাঙ্কন এই সময়ত নহয়—অন্ততঃ এই সময়ত, যি সময়ত তুমি জীৱনৰ ছৰাৰত তলাবন্ধ কৰিব খুজিছা। তাৰোপৰি, প্ৰয়োজন কি? অৰ্থহীনভাৱে মাথোঁ অন্তৰখন আবেগ গধুৰ কৰা। সি যি কি নহওক, এইবোৰ আৰু যাওক। হয়তো এইবোৰ মোৰ পগলামি। বিদায়ৰ প্ৰাক্মুহূৰ্ত্তত হৃদয়ৰ আবেগ, উত্তেজনাত মনৰ ঘাটত ভিৰ কৰা স্মৃতিৰ টুকুৰা ছবিৰ ক্ষণিক জিলিকনি। আজিৰ ৰাতিটো অনেকৰ বাবে মোৰ মৃত্যুৰে স্মৰণীয় কৰিব ওলাইছে। অতি সাধাৰণভাৱেই মই এই পৃথিবীৰ পৰা বিদায় লব খুজিছো। যিদৰে পাইছিলো সেইদৰেই ইমান দিন জীৱনটো উপভোগ কৰাৰ পিছত আত্মহত্যা কৰাকে সিদ্ধান্ত কৰিলো। জীৱনৰ সকলো লেনদেন মই শেষ কৰি দিছো। ৩৯ বছৰ ধৰি জীৱনৰ দাসত্ব কৰাৰ পিছত জীৱনৰ পৰা আজি মই মুক্তি লাভ কৰিম। মোৰ মৃত্যু-সংকল্পৰ কাৰণটো এতিয়াও বহুস্থায়িত হৈয়ে আছে। আচৰিত!

মোৰ সংকল্পৰ কোনো এটা স্পষ্ট-স্থূল যুক্তিসন্মত কাৰণ মই নিজেই বিচাৰি পোৱা নাই। কিন্তু প্ৰেৰণাহীন, আশ্ৰয়হীন জীৱনৰ যোঁৱনৰ এই আশ্চৰ্য্য নৈঃসংগ্যৰ সময়খিনিয়েইতো মৃত্যুৰ বাবে পৰম সময়। কাইলৈ মোক লৈ বহুত আলোচনা সমালোচনা হ'ব। মোৰ মৃত্যুৰ আনুমানিক কাৰণ লৈ বহুতে ওজা-মন্তব্য কৰিব। মোৰ কীৰ্ত্তি-প্ৰশস্তিমুখৰ লোক বিলাকেই হয়তো মোক ভীক পলায়নবাদী আখ্যা দিব। সত্য, মই এটা এচ্কেপিষ্ট, স্বীকাৰ কৰাত মোৰ দ্বিধা নাই। কাৰণ, পৃথিবীত এইদল লোকেই নংখ্যাগৰিষ্ঠ। পৃথিবী স্বন্দৰ নোহোৱালৈকে, জীৱন স্বন্দৰ নোহোৱালৈকে মানুহ ভীত-দ্ৰ্যস্ত হৈ জীৱনৰ পৰা পলাবই। তাকে নকৰিলে। কৰিব লাগিব সংগ্ৰাম। মই দুৰ্বল, সংগ্ৰাম কৰিব মই নোৱাৰিলো। কিন্তু অজিতহঁতে মোৰ দৰে অসহায় বোৰৰ হৈ সংগ্ৰাম কৰিব। সিহঁতৰ ওপৰত মোৰ বিশ্বাস প্ৰশান্তৰ দৰে গভীৰ। পৃথিবীক মোৰ আজি একো ক্ষোভ নাই। পৃথিবীক মোৰ আজি এজনী অসহায় গণিকাৰ দৰে লাগিছে। ঐশ্বৰ্য্য আৰু ক্ষমতাৰ অস্ত্ৰ হাতত লৈ এদল বৰ্কৰে এইজনী গণিকাৰ পূৰ্ব যোঁৱনৰ সম্পদ যথেষ্টভাৱে সন্তোষ কৰিছে। ময়ো যেন এৰাতিৰ বাবে এই গণিকাগৰলৈ আহিছিলো; বাতিৰ বহুময় পৰ্দাৰ তলত চলা তাৰ সকলো ক্ৰিয়া কলাপ চাই আকৌ ঘূৰি যাবলৈ ওলাইছো নিজৰ ঠাইলৈ—বুদ্ধিৰ উৰ্দ্ধস্থিত, চেতনাৰ অগোচৰ আদিতম আৱণ্যক অন্ধকাৰৰ দেশলৈ। পৃথিবী, ভূজা, প্ৰপীড়িতা, বেষ্টা, তোমাক মই ভাল পাইছো। মোৰ প্ৰেম আৰু আকাঙ্ক্ষাই ন-ৰূপ লৈ তোমাৰ বুকুলৈ উভতি আহিব। লৰেঞ্জোৰ দৰে ময়ো ক'ম—“I wanted to stretch out the long sweet arms of my art and embrace the whole world.” তোমা-লোকে মোক পাহৰি নাযাব।

অনৰ্থক পলম কৰি আছো। অৱশ্যে বিদায় মই লবই লাগিব। একেবাৰে শেষ বিদায়। এইবাৰেই শেষ। এবটল Strychnine এই তাৰ বাবে যথেষ্ট। অনেক ৰাতি হ'ল। আকৌ এটা পুৱা দেখাৰ ইচ্ছা মোৰ নাই। বিদায় পৃথিবী! গুড্, নাইট্ ফৰ্, এভাব্, এণ্ড্ এ ডে'।

ব্যৰ্থতাৰ বেদনাৰে কৰণ, মৃত্যুৰ ভয়াবহতাৰে ভীতিময় এক আবেগোচ্ছাসৰ শীৰ্ষতৰত অৰূপদা থমকি ৰ'ল! থমকি ৰ'ল আমাৰ হৃদয়। আমাৰ মস্তক অৱনত, চকু সিক্ত, অন্তৰৰ পৰা দৈহিক অৱস্থিতিৰ উপলব্ধি লুপ্ত। ভিতৰত কিবা এটা পৰি ভণ্ডাৰ শব্দ হ'ল। লগে লগে শ্ৰীযুতা চোঁধুৰীৰ মুখৰ পৰা ওলোৱা স্মৃতিৰ দৰে তীক্ষ্ণ শব্দ এটাই আমাৰ হৃদয় বিদ্ধি পাৰ হৈ গ'ল।

... ..

ছবছৰৰ পিচত আজিও সেই আশ্চৰ্য্য সন্ধ্যাৰ স্মৃতিয়ে মোক কঁপাই যায়। সেই সন্ধ্যাৰ আলোচনা কি ধৰণে সমাপ্ত হৈছিল তাৰ বৰ্ণ বহুল বৰ্ণনা নিম্প্ৰয়োজন, কিন্তু মুগাংক বৰুৱাৰ জীৱনলৈ আজিলৈকে কোনো উপস্থাস কোনো গল্প লিখা নহল। মুগাংকৰ জীৱন-ইতিহাস জঘন্ বাস্তৱবাদৰ নগ্ন ইতিহাস। তাক লৈ যদি কিবা লিখাও হয় তেন্তে সি হ'ব ইতিপূৰ্বে প্ৰকাশিত অনেক গল্প-উপস্থাসৰ পুনৰাবৃত্তি। তাৰ জীৱনলৈ লিখা উপস্থাসৰ মূল উপকৰণ হব লাগিব তাৰ মনস্তত্ত্ব। কিন্তু ইমান দুৰ্বোধ্য, ইমান খেলিমেলি, ইমান বহুময় এই অসাধাৰণ মন যে তাক বিশ্লেষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰি অতুলনীয় অসাফল্যৰ অধিতীয় উদাহৰণ হোৱাৰ ইচ্ছা নহল। কাৰণ, সীমিত অভিজ্ঞতা আৰু পৰিমিত জ্ঞানৰ অক্ষমতাৰ ওপৰত মোৰ বিশ্বাস দৃঢ়। মুগাংকৰ দুৰ্বোধ্য মনেই মোৰ এক আৰু শেষ উদ্ভৱ নহয়। তাৰ জীৱনৰ আন বাস্তৱ কাৰণটোৰ কথাও মই বৰ্ণাব নোৱাৰো। অনধিক ছবাৰ মই চেষ্টা কৰিও অকৃতকাৰ্য্য

হৈছে। প্ৰত্যেক বাৰেই লাখ লাখ মুগাংকৰ প্ৰেতাশ্বাৰ কৰুণ কোৰাছে মোৰ মূৰ গৰম কৰি তুলিছে। মুগাংক যে পৃথিবীৰ কোটি কোটি সৰ্বহাৰা, হতভগা; human deracine ৰ এজন, Suffering humanity ৰ প্ৰতীক !! মুগাংকৰ জীৱনৰ কথা পৃথিবীক জনোৱাৰ কৰ্তব্য কি বিৰাট আছিল আৰু সেই কৰ্তব্য লঙ্ঘনৰ বাবে কিমান বিৰাটতৰ মোৰ অপৰাধ! Proh Pudor! Peccavi!

ছবছৰৰ আগৰ শীতকালৰ সেই আশ্চৰ্য্য কুঁৱলীধূসৰ সন্ধ্যাৰ স্মৃতিত আত্মবিক্ৰম আৰু বিকেকদংশনৰ কথা-ঘাতত মোৰ মন ক্ষত বিক্ষত হৈ উঠে। তাৰ অসহনীয় জ্বালা মই শেষ বিচাৰৰ দিনলৈকে বহন কৰিম। অৰুপদা, বিকাশদাইঁতে মোক কি ভাবিছে ক'ব

নোৱাৰো। ক'ব নোৱাৰো মুগাংকৰ অশান্ত আত্মাই মোৰ অক্ষমতা আৰু কৃতঘ্নতাৰ বাবে ক্ষমাৰ দৰে ভীষণ শাস্তি বাচি থৈছেনে নাই। মাত্ৰ ক'ব পাৰো, অৰুপদা বিকাশদাইঁতৰ কথাবোৰ যিমনেই যুক্তিপূৰ্ণ, যিমনেই আবেগময় নহওক, মুগাংকৰ আত্মাৰ আভসম্পাত যিমনেই ভীষণ নহওক, কোনোদিন মই সেই হাঁহাকাৰী আত্মাৰ কথা লিখিব নোৱাৰিম। মোৰ কথাবোৰ হয়তো যুক্তি হিচাবে বিতৰ্ক মূলক। তৰ্কৰ অৱকাশ হয়তো খোলা ব'ল। কিন্তু তাৰ নিহিত অনুভূতিৰ সত্যতা যিনি অন্ততঃ অৱহেলাৰ যোগ্য নহয়। মুগাংকৰ প্ৰতি অপৰাধী আৰু কৃতজ্ঞ অন্তৰৰ অশেষ শ্ৰদ্ধাৰে মাত্ৰ মোৰ অক্ষমতাৰ ক্ষমা বিচাৰিছোঁ।



সাহিত্য দৰাচলতে প্ৰপ'গেণ্ডা নহয়। তথাপি ই উদ্দেশ্যহীন নহয়। মুঠতে সাহিত্য আৰ্ট। আৰ্টৰ জৰিয়তে উদ্দেশ্যবাদৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হয়। ছয়োটাৰ সমন্বয়ত সমৃদ্ধ সাহিত্যৰ সৃষ্টি হয়; এটাৰ অভাৱত আনটো বিকলাঙ্গ হয়। 'বিশুদ্ধ' আৰ্টৰ সেৱক সমাজে এই সত্য স্বীকাৰ কৰিব নোখোজে; অৱশ্যে সত্যক অস্বীকাৰ কৰি আৰ্টৰ গোঁৱৰ বঢ়াবলৈ যোৱা অসম্ভৱ কথা।

হেম বৰুৱা

ৰবীন্দ্ৰ-কাব্যত মৃত্যুৰ স্থান

শ্ৰীআশুনাথ গোস্বামী
২য় বাৰ্ষিক কলা

ৰবীন্দ্ৰ সাহিত্যৰ গল্প, উপভাস বা ৰচনাবোৰৰ নিচিনাকৈ ৰবীন্দ্ৰ কাব্যত মৃত্যুৰ স্থানো এখন উচ্চ আসনত প্ৰতিষ্ঠিত। মৃত্যুৱে ৰবীন্দ্ৰ কাব্যত জাকিমাৰি বহু ৰং বহু স্বৰভিৰে পৰিব্যাপ্ত হৈ কবিৰ মানস চকুত ধৰা দিছে। কবিৰ স্মৃদীৰ্ঘ আশীৰছৰীয়া কাব্যকাননত মৃত্যু নানাভাবে চিত্ৰিত হৈছে কিন্তু ইয়াতে এটা কথা মন কৰিব লগীয়া এইয়ে যে ৰবী ঠাকুৰৰ জীৱনৰ প্ৰথম চোৱাৰ কবিতাত মৃত্যুৰ চিত্ৰ বেনেভাবে অংকিত হৈছে তাৰ লগত পিচৰ চোৱাৰ কিছু মতৰ অমিল আছে। ৰবীন্দ্ৰ কাব্যত মৃত্যু মানে অমৃত। মৃত্যুতহে জীৱনৰ আচলৰূপ প্ৰকাশ পায় আৰু সেই আলোকত স্নান কৰিলেই পোৱা যায় অমৃতৰ সন্ধান। ইয়াতেই আমাৰ নলিনী কাব্যৰো মিল দেখা যায়।

বিচিত্ৰ ৰং স্বৰভি পৰিগ্ৰহণ কৰি কবিৰ মানস চকুত মৃত্যুৱে দেখা দিছিল। বাল্য কালত তেওঁ মৃত্যুৰ মাজত জীৱনৰ অমেয় শান্তি অনুভৱ কৰিছিল। ই আনি দিছিল কবিক অনাদি কালৰ পৰম প্ৰশান্তি। তেওঁৰ মতে মৃত্যু কেবল মৃত্যুতেই নাছিল—ই আছিল অমৃতময় শান্তিৰ প্ৰস্ৰৱণ। সেই কাৰণেই তেওঁ কৈছিল: “মৰণ ৰে তুহু মম শ্ৰাম সমান।” এজনা ইংৰাজ কবিয়েও কৈছে: “Death, death! O amiable

lovely death! Thou odoriferous stench, Sound rottenness।” গোপীসকলৰ শ্ৰীকৃষ্ণক পোৱাৰ যি দুৰ্বাৰ আকাঙ্ক্ষা, মৃত্যুও মানৱ জীৱনৰ এনে চিৰ হেপাহৰ পৰশমণি। জীয়াই থকা কালতেই জীৱনৰ সকলো শেষ নহয়, মৃত্যুৰ পিছতো জীৱন আছে যি জীৱনে “অমৃত কৰে দান।”

ৰবীন্দ্ৰনাথৰ মতে জীৱন সীমাবদ্ধ বোৰণী সৃষ্টি নহয়। জীৱনৰ প্ৰসাৰতা চতুৰ্দ্দেশে পৰিব্যাপ্ত হৈ আছে। প্ৰত্যেক অল্পক্ষণতে জীৱনে মৰ্ত্যুৰ সীমাভেদি অসীমৰ মাজত বিলীন হবলৈ চেষ্টা কৰে। নলিনী দেৱীৰ মতেও “পৰাণে বিচাৰি ফুৰে অসীমৰ পাৰ।” এনে জীৱনৰ মাজলৈ চিৰাকাঙ্ক্ষিত মৃত্যু আহি মানৱ জীৱনক সেই “আনন্দ লোকেৰ” দুৱাৰ দলিত উপনীত কৰায়।

জীৱনৰ সিপাৰৰ মৃত্যুত কবিয়ে পায় পৰম শান্তি, চৰম সান্ত্বনা। এই পৃথিবীৰ সমস্ত গ্লানি, শোক, দ্বন্দ্বৰ অবসান সিপূৰীত ঘটিব বুলি কবিয়ে ভাবে।
তেতিয়া—

“অসীম নিস্তৰ্গ দেশে চিৰবাত্ৰি পেয়েসে সে
অনন্ত সান্ত্বনা।”

কবিয়ে মৃত্যুৰ বহুস্থ জানিবৰ বাবে সদায় ব্যাকুল। মানৱ জীৱনে সদায় অমৃতময় পথৰ সন্ধানত ব্যস্ত

থাকে। কবিৰ মতে, সেইফালে হয়তো সেই পথৰ মাজতে পথ খুজি পায় আৰু পায় চিৰবাক্তিত সাধনাৰ ধন। সেয়েহে কবিয়ে মৃত্যুৰ পিছত শোক কৰাৰ কোনো অৰ্থ নাই বুলি ভাবে, কাৰণ যি চিৰন্তন সত্য সেয়ে সমস্ত জীৱনকে ব্যাপ্ত কৰিবলৈ সদায় চেষ্টা কৰে। সেয়েহে কবিয়ে গাইছে:

“যাই হ'ব তাই হোক যুচে যাক সৰ্বশোক
সৰ্ব মৰিচীকা।

নিবে যাক চিৰদিন পৰিশ্রান্ত পৰিষ্কাৰ
মৰ্ত্য জন্ম-শিখা ॥

সৰ্ব তৰ্ক হোক শেষ সব বাগ, সব ঘেৰ
সবাই বালাই।

বলো শান্তি বলো শান্তি দেহ মাথে সব ক্লান্তি
পুড়ে হোক ছাই ॥”

কবিয়ে সদায় এখন নিবিড় প্ৰশান্তিৰ চিৰ অজানাৰ ৰাজ্যত প্ৰবেশ কৰিবলৈ, বিচৰণ কৰিবলৈ বিচাৰে—য'ত পৃথিবীৰ মায়া-মৰীচিকা, বাগ-ঘেৰ আদিৰ লেশমাত্রও পাবলৈ নাই। এই ‘পৰিশ্রান্ত পৰিষ্কাৰ’ মৰ্ত্য জীৱনক বিড়ম্বনাৰ যোগেদি চাবলৈ তেওঁ ইচ্ছা নকৰে।

“শুধু প্ৰাণ ধাৰণেৰ গ্লানি” বহন কৰা কল্পযৰ জীৱন কবিৰ অভিপ্ৰেত নহয়। জীৱনৰ এই খণ্ড খণ্ড ক্ষয়ংকাৰী ফালটো কবিয়ে ভাল নাপায়; তাতকৈ মৰণক আকোৱালি লোৱা বেছি ভাল-যি মৰণ সদায় ‘মহান্ মৃত্যু।’

এইখিনিতে ৰবীন্দ্ৰ কাব্যৰ লগত ওমৰ বা ছৰবাৰ কাব্যৰ এটা বিৰাট সংঘৰ্ষ (conflict)। এওঁলোকৰ মতে জীৱনটো বিভিষিকাময়, মৃত্যুৰ পিছত জীৱনে কোনো নতুন কল্পলোকতেই প্ৰবেশ নকৰে বুলি ভাবে কিন্তু ৰবীন্দ্ৰ কাব্যৰ স্বৰ বেলেগ। ইয়াতেই শ্বেলী-কাব্য (Shelley) বা নলিনী কাব্যৰ কিছু মিল দেখা যায়। এই তিনিজন কবিৰ দৃষ্টিত মৃত্যুৰ স্থান উচ্চ

শিখৰত। এওঁলোকৰ মতে গ্লানিৰ জীৱনতকৈ মৃত্যু বেছি বৰণীয়। সেয়েহে বিদ্রোহী কবি শ্বেলীৰ আহ্বান:

“Drive my dead thoughts over the universe
Like withered leaves to quicken a new birth!

* * *

Seatter, as from an unextinguished health!
Ashes and speaks,.....”

ৰবীন্দ্ৰনাথে প্ৰায়ে শ্বেলীৰ দৰে প্ৰতিধ্বনি তুলিলে:

“শুধু দিন যাপনেৰ শুধু প্ৰাণধাৰণেৰ গ্লানি
মৰমেৰ ডালি

নিশি নিশি কৰু ঘৰে ক্ষুদ্ৰ শিখা স্তিমিত দীপেৰ
ধূমাক্তিত কালি।

লাভ-ক্ষতি টানাটানি অতি সূক্ষ্ম ভগ্ন অংশ ভাগ
কলহ সংশয়

সহে না সহে না আৰ জীৱনেৰে খণ্ড খণ্ড কৰি
দণ্ডে দণ্ডে ক্ষয়।”

জীৱনটো দুখ বেদনা গ্লানি আৰু মায়া-মৰীচিকাৰ মিছিল, ই এখন ছায়াময় বহস্যৰ জগত। তেতিয়া মুক্তিৰ প্ৰয়োজন আহি পৰে এই জগতখনৰ পৰা। সেই কাৰণে জীৱন যদি স্বীয় জীৱনৰ চিন্তা বিশ্ৰাম বুলি ভবা যায় তেতিয়া যেন মৃত্যুৰে কালমূৰ্ত্তি ধৰি সেই স্বপ্ন ভাঙি দিয়ে—এইয়ে হল ৰবীন্দ্ৰ কাব্যৰ মূল কামনা। যেতিয়া কল্পৰ বীণ বাজি উঠে, তেতিয়া বৃহত্তৰ জীৱনৰ আহ্বান আহিব। কবিয়ে তেতিয়া সকলো বন্ধন ত্যাগ কৰি সেই আহ্বান আকোৱালি লবলৈ প্ৰস্তুত।

“যদি কাছে থাকি গৃহমাঝ
ওগো মৰণ হে মোৰ মৰণ
তুমি ভেঙে দিয়ো মোৰ সব কাজ
কোৰো সব লাজ অপহৰণ।

বদি স্বপনে মিটায়ৈ সব সাধ
 আমি শুয়ে থাকি স্নখ শয়নে
 যদি হৃদয়ে জড়ায়ৈ পবমাদ
 থাকি আধ জাগকক নয়নে।
 তবে শঙ্খে তোমাৰ তুলো নাদ
 কৰি প্ৰলয় স্বাস ভবণ
 আমি ছুটিয়া আসিব ওগো নাথ
 ওগো মৰণ হে মোৰ মৰণ।”

ৰবীন্দ্ৰ-কাব্য মতে মৃত্যুয়ে সদায় মহা জীৱনৰ পাতনি
 মেলে। সেয়েহে মৃত্যুত তেওঁৰ পৰম বিশ্বাস আছে।
 ভয়ৰ প্ৰশ্ন নাই। যিমানকি বাধা বিঘিনি নাহক, কবিয়ে
 সেই মৃত্যুক বৰণ কৰিবলৈ সদায় প্ৰস্তুত :

“আমি যাব যেথা তব তৰী বয়
 ওগো মৰণ হে মোৰ মৰণ,
 যেথা অকুল হইতে বায়ু বয়
 কৰি আধাৰেৰ অনুসৰণ।
 যদি দেখি ঘনঘোৰ মেঘোদয়
 দূৰ ঈশানেৰ কোনে আকাশে
 যদি বিদূৰ্ফানা জ্বালাময়
 তাৰ উত্তত ফণা বিকাশে,
 আমি কিৰিব না কৰি মিছা ভয়
 আমি কৰিবো নীৰবে ভৰণ,
 সেই মহাবৰষাৰ বাঙা জল
 ওগো মৰণ হে মোৰ মৰণ।”

ৰবীন্দ্ৰ-কাব্যমতে, মানবজীৱনৰ জন্ম-মৃত্যু এডালদোলায়-
 মান জৰীত বন্ধা আছে। এই পৰ্য্যায়ক্ৰম দোলনৰ ফল-
 তেই এই বিভেদৰ সৃষ্টি হৈছে। এই দোলনৰ অন্তৰালত
 যি কোঁতুলী বাস কৰে তাৰে ক্ষণিক লীলাৰ বাবে এই
 দোলনৰ উত্থান পতন। ইয়াতেই জন্ম-মৃত্যুৰ মহাবীজ
 কৰ্ষণ হৈছে। সাধাৰণ মগজুৰ মানুহৰ দ্বাৰা এই বহস্য
 উদ্ঘাটন সহজ নহয়।

“ডান হাত হতে বাম হাতে লও
 বাম হাত হতে ডানে,
 নিজ ধন তুমি নিজেই হৰিয়
 কী যে কৰো কেবা জানে।”

ৰজ্জুৰ এই দোতুল্যমান দোলনৰ আৰতেই জীৱনৰ
 ন-ন পৰ্য্যায়, ন-ন আবৰ্ত্তন বিবৰ্ত্তন বচনা হৈ থাকে। তাকে
 অতিক্ৰম কৰা মানুহৰ সহজ সাধ্য নহয়।

“এইমতে চলো চিৰকাল গো
 শুধু যাওয়া শুধু আসা
 চিৰ দিন-ৰাত আপনাৰ সাধ
 আপনি খেলিছ পাশা।
 আছেতো যা কিছু আছিল
 হাৰায়নি কিছু ফুৰায়নি কিছু
 যে মৰিল যে বা বাঁচিল।”

মৃত্যুৰ অৰ্থ চিৰবিচ্ছেদ নহয়। ই যেন নবচেতনাৰ
 আলোক-উদ্দীপ্ত পথৰ সন্ধানত জীৱনৰ মৰ্তৰ পৰা সাধা-
 ৰণ বিদায়। এই খিনিতে ছৰৰাৰ কবিতাৰ কিছু মিল
 আছে। ছৰৰাৰ কবিতাৰ পাতনি লিখিবলৈ গৈ ডঃ বিবিষ্ণু
 কুমাৰ বৰুৱাই লিখিছে— ‘সোণোৱালী দেশৰ পিনে
 অবিৰত যাত্ৰাৰ কাহিনী।’ ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰেও এই কথা
 ব্যক্তিগত জীৱনত বঢ়িয়াকৈ উপলব্ধি কৰিব পাৰিছে।
 তেওঁ কৈছে—

“যদি কাৰও মৃত্যু আসন্ন হয়ে আসে, তখন আসক্ত
 হয়ে শোকাকুল হয়ে তাকে বন্ধ কৰাৰ চেষ্টা কৰা উচিত
 নয়—আমাৰ জীৱনে যতবাৰ মৃত্যু এসেছে, যখনই দেখিছি
 কোন আশাই নেই, তখন আমি প্ৰাণপণ সমস্ত শক্তি একত্ৰ
 কৰে মনে কৰিছ, তোমাকে আমি ছেড়ে দিলাম যাও
 তোমাৰ নিৰ্দিষ্ট পথে। নিজেৰ সন্তানকেও আঁকড়ে
 ধৰতে চাইনি। যেতে যখন হবই তখন আমাৰ আসক্তি
 আমাৰ বেদনা তাকে মৰ্তেৰ সংগে যেন বেঁধে না বাখে।
 তাকে বন্ধন ছিন্নকৰাৰ জন্তে যেন কষ্ট পেতে না হয়, যেন

স্বপ্নম হয় তাৰ পথ— যেখানে ত্যাগেই মঙ্গল, সেখানে নিৰাসক্ত হয়ে ত্যাগ কৰাই উচিত।”

ব্যক্তিগত জীৱনত ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰে মৃত্যুৰ নিচিনা বহু শোক দেখিবলৈ পাইছিল। অতি সৰু কালতেই তেওঁ মাতৃহাৰা হয়। সেই কাৰণে বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে আৰু দৃষ্টিভংগীৰ ক্ৰমাগত পৰিবৰ্ত্তনৰ লগে লগে তেওঁ মৃত্যুৰ বহুশ্লোক বেলেগ বেলেগ ৰূপত দেখিবলৈ পাইছিল। প্ৰথম জীৱনৰ মৃত্যুৰ মাধুৰ্য্যতাৰ মাজত পৰবৰ্তী জীৱনত তেওঁ নৱ জীৱনৰ সন্ধান পাইছিল। এই নবজীৱনক পাব লাগিলে যে কঠোৰ পৰীক্ষাৰ সন্মুখীন হব লাগিব এই কথা ববীন্দ্ৰ নাথে উপলব্ধি কৰিছিল। তাৰ প্ৰমাণ তেওঁৰ কিশোৰ কালত লিখা ‘ভালু সিংহেৰ পদাবলী’ৰ ‘মৰণ’ আৰু ‘মৰণদোলা’ আৰু পৰবৰ্তী জীৱনৰ বচনাৰাজি।

মৃত্যুৰ ছৰাৰ দলিলৈ ক্ৰমাগত গমণৰ লগে লগে ববীন্দ্ৰনাথে নিজে মৃত্যুৰ আঁচল ৰূপ জানিবলৈ সন্দিগ্ধ পাইছিল। যোঁৱনৰ পাতনিতে তেওঁ মৃত্যুক শ্যাম সমান বুলি জ্ঞান কৰিছিল। এই মনোভাব পৰবৰ্তী জীৱনত আৰু বেছিকৈ স্থায়ী হবলৈ নেপালে কাৰণ যোঁৱনৰ বচনাৰাজিৰ মাজত যি ভাব বিহ্বলতা আৰু উচ্ছাস প্ৰকাশ পাইছিল, পৰবৰ্তী কালৰ বচনাত সেই মনোভাব অকণো নাছিল; আছিল এজন পূৰ্ণজ্ঞান প্ৰাপ্ত ঋষিৰ অন্তৰৰ উপলব্ধিৰ স্নন্দৰ প্ৰকাশ। ববীন্দ্ৰ কাব্যত অন্তৰৰ উপলব্ধিৰ অভিব্যক্তি বেলেগ বেলেগ সময়ত বেলেগ বেলেগ ভাবধাৰাৰ মাজেদি প্ৰবাহিত হৈছিল। তথাপি আচৰিত কথা এই যে তেওঁৰ বচনাৰ মূল সূঁতিটো কেতিয়াও আন ফালে গতি কৰা নাছিল। তেওঁৰ প্ৰথম জীৱনৰ জীৱনাদৰ্শই পৰবৰ্তী জীৱনত নতুন সাৰ পানীৰ পৰশ পাই পৰিণত প্ৰাপ্ত হৈছে কিন্তু জীৱন দৰ্শন সলনি হোৱা নাছিল।

১৯৩৭ চনত ববীন্দ্ৰনাথৰ জীৱনলৈ সম্পূৰ্ণ ভাঙণ আহি পৰে, অৱশ্যে ইয়াৰ কেইবছৰমান আগৰ পৰাই

কবি অত্যন্ত অস্থস্থ হৈ পৰে। তথাপি ৰোগশয্যাতে পৰি থাকোতেও তেওঁ ধাৰাবাহিক ভাবে কবিতা ৰচনা কৰি গৈছিল। এই সময়তে তেওঁ মৃত্যুৰ আঁচল ৰূপ উপলব্ধিৰ সময় পাইছিল। তথাপি মৃত্যুৰে তেওঁৰ মনলৈ বিভীষিকা আনিব পৰা নাছিল। সেই সময়তো তেওঁৰ একমাত্ৰ কামনা আছিল যাতে এই পৃথিবীৰ সকলো কালিমা, বিষাদ-বাঘিনীৰ বন্ধন ছিঙি সিপাৰৰ সোনালী দেশৰ আলোক ৰঞ্চিত স্নান কৰি নতুন জীৱন পায়। এই কথা মৃত্যু-শয্যাৰ পৰা লিখিছিল: “ওৰে চিৰ ভিক্ষু, তোৰ আজন্ম কালৰ ভিক্ষাঝুলি চৰিতাৰ্থ হোক আজি মৰণেৰ প্ৰসাদ বহিতে কামনাৰ আবৰ্জনা যত বৰ্ধিত অহনিকাৰ উজ্জ্বলিত-সঞ্চিত জঞ্জালৰাশি দগ্ধহয়ে গিয়ে ধন্যহোক আলোকেৰ দানে; এমন্তোৰ প্ৰান্তপথ দীপ্তকৰে দিক্, অৱশেষ নিঃশেষে মিলিয়া যাক পূৰ্ব সমুদ্ৰেৰ পৰে, অপূৰ্ব উদ্‌ঘাটল চূড়ে অৰুণ কিৰণ তলে: একদিন অমৰ্ত্য প্ৰভাবে।” কবিয়ে জীয়াই থকা কালতে মৃত্যুৰ ছবি ধুনীয়াকৈ আঁকিছিল:

“বিশ্বৰ আলোকলুপ্ত তিমিৰেৰ অন্তৰাল এল
মৃত্যুদূত চুপে চুপে, জীৱনেৰ দিগন্ত আকাশে
যতছিল সূক্ষ্ম ধূলি স্তৰে স্তৰে দিলো ধৌত কৰি
ব্যথাৰ দ্ৰাবক বসে দাৰুণ স্বপ্নেৰ তলে তলে
চলেছিল পলে পলে দৃঢ়হস্তে নিঃশব্দে মাৰ্জনা।
কোনফণে নটলীলা বিধাতাৰ, নবনাট্যভূমে
উঠেগেল যবনিকা। শূণ্যহতে জ্যোতিৰ তৰ্জ্জনী
স্পৰ্শদিল একপ্ৰান্তে স্তম্ভিত বিপুল অন্ধকাৰে
আলোকেৰ সবসৰ শিহৰণ চমকি চমকি
ছুটিল বিছ্যবেগে অসীম তন্দ্ৰাৰ স্তপে স্তপে,
দীৰ্ঘ দীৰ্ঘ কৰি দিল তাৰে।

* * *

বন্ধমুক্ত আপনাৰে লভিলাম
সুদূৰ অন্তৰাকাশে ছায়াপথ পাৰ হয়ে গিয়ে
আলোক আলোক তীৰ্থে সূক্ষ্মতম বিলয়েৰ তটে।”

ববীন্দ্ৰ কাব্যত মৃত্যুৰে এখন উচ্চ আসনত প্রতিষ্ঠিত
হলেও জীৱনো তেওঁৰ ওচৰত একেবাৰে তুচ্ছ নহয়।
এই কথা তেওঁ তলত দিয়া ধৰণে বৰ্ণনা কৰিছে :
“ধন্য এজীৱন মোৰ, প্ৰভাতে প্ৰথমজাগা পাখি
যে স্নৰে ঘোষণা কৰে’ আপনাতে আনন্দ আপন।
দুঃখ দেখা দিয়েছিল, খেলায়েছি দুঃখ নাগিনীৰে
ব্যথাৰ বাঁশিৰ স্নৰে। নানা অন্ধ্ৰে প্ৰাণেৰ ফোয়াৰা
কৰিয়াছি উৎসাবিত অন্তৰেৰ নানা বেদনায়।
একেঁছি বৃক্ৰে বন্ধে মানসীৰ ছবি বাৰ বাৰ
ক্ষণিকৰ পটে, মুছে গেছে বাত্ৰিৰ শিশিৰজলে
মুছে গেছে আপনাৰ আগ্ৰহ-স্পৰ্শনে-তবু আজো
আছে তাৰা সূক্ষ্ম ৰেখা স্বপনেৰ চিত্ৰ শালাজুড়ে
আছে তাৰা অতীতৰ শুক্কমাণ্য গন্ধে বিজড়িত।

* * *

আমাৰ জীৱনৰচনায় তাহাৰে বাহন কৰি
স্পৰ্শ কৰোছিল মোৰে কতদিন জাগৰণ ক্ষণে
অপৰূপ অনিৰ্বচনীয়। আজি বিদায়ৰ পালা
স্বীকাৰ কৰিব তাৰে, যে আমাৰ বিপুল বিশ্বয়।
সব আমিহে জীৱন, অস্তিত্বৰ সাৰথী আমাৰ
বহু ৰণক্ষেত্ৰে তুমি কৰিয়াছ পাৰ, আজি লয়ে যাও
মৃত্যুৰ সংগ্ৰামশেষে নবতৰ জীৱন যাত্ৰাৰ।”

কবিয়ে জীৱনৰ সকলো আনন্দ-মাধুৰী প্ৰকৃতিৰ
লগত ওতঃপ্ৰোতঃ ভাবে গঁথা থাকে বুলি ভাবে।
আনকি সেই প্ৰকৃতিকো শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভাবি মৰণৰ পৰা-
জয়কো মানি লৈছে কবিয়ে। এই কথাষাৰৰ প্ৰকৃত
সত্যতা তলত দিয়া কবিতা কেইশাৰীত গম পোৱা যাব।

“ৰাহুৰ মতন মৃত্যু শুধু ফেলে ছায়া
পাৰেনা কৰিতে প্ৰাস জীৱনৰ স্বৰ্গীয় অমৃত
জড়ৰ কবলে

একথা নিশ্চিত মনে জানি।”

কবিয়ে ৱনজ অন্তৰতে বিচাৰি পালে অৰূপ সাগৰৰ
অমূল্য হীৰামণি। বুজিব পাৰিলে এই বিশাল, এই
হুদিনীয়া জীৱন মিছা-প্ৰবন্ধনাৰে ভৰা নহয়। ইয়াৰ
অৰ্থ আছে। নলিনী কাব্যইও কয় :

“ই জীৱন মৃত্যুঞ্জয়ী

তৃপ্ত তনুমন।”

ববীন্দ্ৰ কাব্যইও ইয়াৰে প্ৰতিধ্বনি তুলিলে জীৱনৰ
চলমান গতি সহজ নহয়। ইয়াক লাভ কৰোতে বহু
আঘাত, বহু বাধা-বিঘিনি সহ্য কৰিব লাগে। জীৱনৰ
এই কঠিন অংশটোকে কবিয়ে হাত পাতি গ্ৰহণ কৰিলে।
কবিৰ চকু মুকলি হৈ গ’ল আৰু সন্মুখত দেখিলে
জন্ম-মৰণৰ এখন ছায়ামিছিল জগৎ।

“আমৃত্যু দুখেৰ তপস্যা এজীৱন

সত্যেৰ দাক্ষণ মূল্য লাভ কৰিবাবে

মৃত্যুতে সকল দেনা শোধ কৰে দিতে।”

এইখন জগত বৈচিত্ৰ ভৰা। এই বিচিত্ৰতাৰ অজ্ঞেয়
আঁৰ পটতে মানুহৰ জীৱনৰ মহাসত্য সাঙোৰ খাই
আছে। সেই মহাসত্যৰ সন্ধানো কবিয়ে পাইছে :

“সত্যেৰ সে পয়

আপন আলোক ধোঁত অন্তৰে অন্তৰে।”

শেষত এটা কথা কব পাৰি ববীন্দ্ৰ কাব্যত মৃত্যুৰ
ৰূপ বিভৎস নহয়, সদায় জীৱন আৰু মৰণে কবিৰ
ওপৰত হৃদৰহে ধৰা দিছিল। ববীন্দ্ৰনাথে মৃত্যুৰ
সময়তো এই সত্য বিচাৰি পাইছিল।

পৃথিবীৰ সকলোৱে শুইছে— সোণপাহী, কপহী, চক্ৰ, বাপুবাম, বগা আৰু বঙাই—
 শুইছে, মাত্ৰ শুব পৰা নাই বতন বুঢ়াই। জোনবাইয়ে কান্দিছে।
 কাৰ দুখত ?



জোনবাইয়ে বেজি এটা দিয়া—
 এই বঙা, হ, হ, হ বঙা— ।
 বাপুবামে কুৰলী ভৰা বাতি পুৱাতে নিয়ৰে তিওৱা
 মৰণাটো মাৰিবলৈ গৰু দুহাল আনিলে। বঙা বাজন

গৰুটোৱে মৰণাটোৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ এটি ৰাঙী
 ধানৰ মুঠি মুখত লৈ দৌৰ মাৰিলে। যোৱা বাতিয়ে
 বাতি খোৱা পঘাডালেৰে বাকী তিনিটা গৰু জোৰালে।
 ধানৰ মুঠি খাই থকা বঙাক ধৰি আনিবলৈ হাতত

এচাৰি ডাললৈ বাপুৰামে বঙাৰ কাষ চাপিল। বঙাই বাপুৰামৰ হাতত এচাৰিডাল দেখি ভয়তে জাপ মাৰি দিলে। কিন্তু বাপুৰামে একেচাবে গৈ তাৰ নাকিত ধৰিলে—বঙাৰ মুখত তেতিয়াও দুটামান পকাধানৰ খোক। বঙাক আনি বাপুৰামে আঁতৰত জোৰলে। আঁতৰত থোৱা গৰুটো সাধাৰণতে খুব চোকা হব লাগে, নহলে ‘মেৰনিত’ যোৱা বুঢ়াই খুব গুৰি খায়। বাপুৰামে বঙাৰ নেগুৰত ধৰি পিঠিত এটা কোব মাৰিলে। লগে লগে গৰু চাৰিটাই নিয়ৰে তিওৱা পকা ধানৰ ওপৰত খোজ কাঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

বুঢ়ী সোণপাহীয়ে নতুনকৈ জগোৱা গাইজনীৰ দমৰা পোৱালীটোক মাকৰ গাখীৰ খাব দিলে। ওখ-পাখই ভালে খিনি হব গাইজনী, সোণপাহীয়ে ভাবিলে। শুকুলা বৰণৰ মাকজনীক পোৱালীটোৰে সৈতে বৰ ধুনীয়া দেখি। বুঢ়ীয়ে গাইজনীৰ বাটত ধৰি দেখিলে যে বাহত গাখীৰ নামিছে। পোৱালীটোক মাকৰ বাহৰ পৰা একুৱাই আনি এটি বাহঁৰ খুটিত বান্ধিলে।

গাইজনী খীৰাই খীৰাই চোতালত মৰণা গছকি থকা মৰমৰ বঙাৰ পিনে এবাৰ চালে। বাপুৰামৰ এচাৰিৰ কোবত বঙাৰ দবৰা দবৰি দিয়া পিঠিখন দেখি সোণপাহীৰ মনটো কেনেবা কেনেবা কৰিলে।

...যোৱাবাৰ কৰনিৰ সময়ত বুঢ়া গৰুটোৱে একেবাৰে মৈ টানিব নোৱাৰা হ’ল। অ, বুঢ়া গৰুটোক বতন বুঢ়াই ‘বগা’ বুলি মাতিছিল। তাকে দেখি ঘৰখনৰ আটায়ে তাক ‘বগা’ বুলিছিল! যি বুঢ়াই ডেকা কালত গোন্ধুলি পথাৰৰ পৰা আহিয়েই সোণপাহীৰ হাতৰ পৰা লোণ এধানিমান নেথালে গোহালীত নুঠিছিল, আজি সেই বুঢ়াই লোণ নেথালেও হয়, পথাৰৰ পৰা আহিয়ে গোহালীত উঠে। এতিয়া তাৰ মনটো মৰা, দেহটোৰ লগে লগে ভাৰ মনটোও বুঢ়া হ’ল।

পাহীয়ে এবাৰ চোতালত মৰণা গছকি থকা বুঢ়াৰ

পিনে চালে। দুডালমান খেৰ খাই আছে।

.....তাকে দেখি বাপুৰামে গ’ল ‘ছুমনিৰ’ হাটলৈ। হাতৰ পৰা নগদ ছয়কুৰি এটকা ৰূপ দি ‘বঙাক’ কিনি আনিলে। বাপুৰামে হাটৰ পৰা আহি বঙাৰ হাত ভৰি ধুৱাই দিবলৈ ৰূপহীক মাতিছিল। কিন্তু ৰূপহীয়ে বাপুৰামৰ কথালৈ কাণষাৰ নিদি পুতেক চক্ৰক খুব গালি-গালাজ কৰিছিল। ৰূপহী কম একা চেকা তিবোতা নহয়! নতুনকৈ আদৰি অনা গৃহ-লক্ষ্মীক তাই আদৰি নললে। অৱশ্যে তাৰ এটি কাৰণো আছিল। দিনত বাপুৰামে হাটলৈ যোৱাৰ পিছত তাইৰ শাহুয়েকৰ লগত এখন তয়া-ময়া বাকবুদ্ধ হৈ যায়। জুইশালৰ ওচৰৰ পৰা উঠি বুঢ়ীয়ে এটা ‘চৰি-য়াত’ পানী আনি বঙাৰ ভৰি কেইখন পখালিলে— আৰু তাৰ পিছত মল-পানীৰে সৈতে অকনমান মজিয়াৰ মাটি বঙাৰ আগত দিলে। সিদিনাৰ পৰা বঙাই সিহঁতৰ ঘৰত আছে। ঘৰ এৰি কলৈও পলাই যোৱা নাই।

তেতিয়া বুঢ়াৰ একো বেমাৰ আজাৰ হোৱা নাছিল। চ’ৰাঘৰৰ পৰা আহি বুঢ়াই নেগুৰ ডালত ধৰিলে। বঙাই জাপ মাৰি দিলে। বুঢ়াই পিছ-ভৰিৰ গঠন আৰু কলিজাটো চালে।

—‘গৰুটো ৰাখিব পাৰিলে একঠা খুৰাব দে’

সচায়, বঙাই সিহঁতক একঠা খুৰাব যদিহে ভালে কুশলে গোপালে বাখে। বাপুৰামটো বৰ নিৰ্দয়! এনেকুৱা গৃহলক্ষ্মীক এনেকৈ কোবাব লাগেনে?

.....এই বঙা, আহ্-আহ্.....

আহ পখী আহ,

সাজি দিম সোনোৱালী বাহ।...

সোণপাহীৰ গাইজনী খিবোৱা প্ৰায় শেষ হৈছে। নতুনকৈ জগোৱা গাই, দামুৰীটো ভালকৈ পুৰঠ হোৱাই নাই। এতিয়াই বেছিকৈ গাখীৰ উলিয়াব নোৱাৰি। বেছিকৈ উলিয়ালে পোৱালীটো দুৰ্বল হব।

বদন বোধহয় এতিয়াও শুই আছে। শুই উঠিয়েই পাহীক চাহ খুজিব। তাৰ পিছত কিতাপৰ কেইটামান লাইন চকু ফুৰাই দুটামান গৰম ভাত খাই স্থানীয় কলেজ খনলৈ যাব। স্কুলত পঢ়োতে বিপদে আপদে তেল নিমখেৰে কৰ্কৰা ভাত খাইও গৈছিল। কিন্তু এতিয়া নাযায়। এতিয়ালৈ সোণপাহীয়ে কাম কৰিব পৰা অৱস্থাতে আছে। লৰি চৰি ফুৰিব পৰালৈকে বান্ধি বাঢ়ি দিব। যেতিয়া বিছনাত পৰিব তেতিয়াৰ পৰা সকলোৰে মূদা মৰিব।

‘—মই মাকজনী থাকোতে লৰাক কৰ্কৰা ভাত খুৰাই কলেজলৈ পঠাব পাবোনে ?

তথাপি মানুহৰ বিপদ আপদ থাকে। বুঢ়াই তিনি মাহ ধৰি বিছনাত পৰি আছে। শুই শুই খায়, গাটোৰ এফলৰ তত নাই। শৌচ-প্ৰচাব কৰিবৰ সময়ত কোনোবাই ধৰি মাটিলৈ নমাই আনিব লাগে। মুখেৰে মাতিব নোৱাৰে বাবে কেতিয়াবা বিছনাত শৌচ প্ৰচাব কৰে। এনেকুৱা বিপদতো যদি বদনে সহ কৰি নচলে তেনেহলে আৰু কি উপায় আছে ?

সোণপাহীয়ে গাই খীৰোৱা কাম শেষ কৰিলে। হাতত গাখীৰ কৰিয়াটো ললে। পোৱালীটোক পযা-ডালৰ পৰা মোকোলাই দিলে। পোৱালীটোৰে মাকৰ গাখীৰ খাবলৈ দৌৰি গ’ল।

বাপুৰামৰ লৰা ‘চক্ৰই’ তেতিয়া শূত্ৰলৈ চাই চাই পখীটোক আহবান জনাইছে। সোণপাহীয়ে এবাৰ চক্ৰৰ মুখৰ পিনে চালে। তাৰ মুখত ৰাতিৰ টোপনিৰ গভীৰ আমেজ আৰু চকুত ফেচকুৰি।

‘—তই মুখ হাত নোধোৱাকৈ পঢ়িব লৈছ,—

সি আইতাকৰ মুখৰ পিনে এবাৰ চালে। তাৰ পিছত কিতাপখন সামৰি নাদলৈ দৌৰি গ’ল।

সোণপাহীয়ে কাপোৰ এখন আনি গাখীৰ খিনি চেকিলে। জুইশালৰ ওচৰত থকা মাটিৰ টেকেলীটোত

গাখীৰ খিনি গৰম হবলৈ দিলে। খৰি দুডাল বঢ়াই দি বুঢ়ীয়ে ভাবিলে—‘বুঢ়াটোক জানো ঈশ্বৰে এনেকৈ কষ্ট দিব লাগেনে ? আজি তিনি মাহে কষ্ট ভুগিলে, তথাপি কনা বিধাতাই মূৰ তুলি নেচালে।’

বেমাৰটোও বৰ বেয়া, ‘একাঙ্গী’। ডাক্তৰে প্ৰথমতে নেবাচিব বুলিয়েই কৈছিল, কিন্তু নদীৰ পাৰৰ ওজা এটাই বেমাৰটো অলপ সকাহ পেলালে। সেয়েহে বুঢ়াই এতিয়া দুই-এঘাৰ মাত উচ্ছাৰণ কৰিব পাৰে।

আজি ইমান দিনে বুঢ়াৰ কাৰণে ৰাতি হলে টোপনি ক্ষতি আৰু দিনত হলে ভাত ক্ষতি। দিনটো বুঢ়াৰ আল পৈচান ধৰোতেই যায়। ঘৰৰ কাম বন এখনো কৰিব পৰা নাই। সেয়েহে বাপুৰামৰ ঘৈণীয়েকৰ খুব ৰাগ। কথাই কথাই গেজেৰা-কেতেৰা আৰু সময়ে অসময়ে গালি-শপনি।

ৰূপহীয়ে সিদিনা চিঞৰি চিঞৰি কলে যে বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে সিহঁতৰ লৰা-ছোৱালীৰ মঙ্গল কামনা কৰা নাই, অমঙ্গল চিন্তা কৰিছে। বেমাৰী বুঢ়াই অন্তৰত এটি বিৰাট আঘাট পালে। অনুজল ছুকুৰ পৰা দুটোপাল তপত চকুলো নিজৰি পৰিল। বুঢ়াই বদনক ইঞ্জিতৰে ভড়াল ঘৰটোৰ মূৰত এনেয়ে পৰি থকা কোঠাটো কাঁহীবনেৰে বেচি দিবলৈ কলে। কাৰণ বৰ ঘৰটোত বুঢ়াই থাকিব নোৱাৰে ভড়াল ঘৰৰ খোটাগীতে বুঢ়াই ইহলীলা সমাপন কৰিব বিচাৰে। বদনে বেচি নিদিলে। খোটাগীটো বেচি দিলে বাপুৰামে। বুঢ়াই বৰ দুখেৰে বৰ ঘৰটোৰ পৰা ওলাই যায়। বুঢ়ীয়ে মাটিতে ছয়োৰে কাৰণে ছখন ছখন তক্তা দি চাং ছখন তৈয়াৰ কৰে। তেতিয়াৰ পৰা বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে সেই খোটাগীটোতে আছে।

ৰাতিপুৰাৰ ব’দ চেৰেঙা বুঢ়াৰ কাৰণে ভাল। সেয়েহে পাহীয়ে কেতিয়াবা বুঢ়াক বাহিৰলৈ আনি ব’দত বহুৱাবলৈ বদনক পাচে। কিন্তু তেতিয়া বদনৰ গা-ধুবৰ সময় হয়, ভাত খাবৰ সময় হয়, নাইবা কলেজলৈ যাবৰ সময় হয়।

বদনে বুঢ়াৰ আলপৈচান ধৰা নাই ; সোধ পাচ কৰা নাই। তথাপি বদন সিহঁতৰ অতি মৰমৰ। বদনে বুঢ়া-বুঢ়ীৰ নাম বাখিলে, বংশৰ নাম উজ্জল কৰিলে। আজিলৈ সিহঁতৰ বংশত কোনোৰে মেট্ৰিক পাচ কৰা নাই ; কোনোৰে কলেজত পঢ়া নাই—।

‘—এই চক্ৰ, গৰু দুহাল ফুবোৱাহি—’

গাখীৰ খিনি গৰম হ’ল। গাখীৰৰ ফেন উতলি আহি এতিয়া কলহটোৰ মুখেৰে বাগৰি পৰিব। বুঢ়ীয়ে ঘটটোৰ পৰা অলপ পানী ঢালি দিলে। গাখীৰ তললৈ বহি গ’ল। তাৰ পিছত কাপোৰ এখনেৰে কলহটো ধৰি মাটিত নমাই থলে।

পিতলৰ গিলাচ এটাত গৰম গাখীৰ লৈ সোণপাহীয়ে বুঢ়াৰ ওচৰলৈ গ’ল। কিন্তু বুঢ়া বিছনাত নাই, মাটিত পৰি আছে। বুঢ়ীয়ে চিঞৰি দিলে। বাহিৰলৈ ওলাই আহি বাপুৰামলৈ চালে। বাপুৰাম নাই। বোধহয় চালনি আনিবলৈ গাৰলৈ গৈছে।

কি হৈছে আইতা? তাৰ চকুত বিষ্ময়ত।

সোণপাহীয়ে বদনৰ কোঠালৈ সোমাই গ’ল। বদনক টোপনিৰ পৰা সাৰ পোৱাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। পুহ মহীয়া সেমেকা ৰাতিপুৱা এটিৰ স্মৃতি টোপনিৰ পৰা বদনে সাৰ নেপালে। বুঢ়ীয়ে বুথা শ্ৰম বুজি আকৌ বুঢ়াৰ ওচৰলৈ দৌৰি গ’ল।

‘—আইতা, তই ভৰি দুখনত ধৰ, মই হাত দুখনত ধৰো।’

সোণপাহীয়ে বুঢ়াক এখন হাত গলত আৰু আন হাতেৰে ভৰিত ধৰি চক্ৰে সৈতে কোনোৰকমে বিছনা-খনৰ ওপৰত শুৱাই থলে।

‘—এনেকুৱা পুত্ৰ জন্ম নিদিয়াই ভাল—’

বুঢ়াই হাতেৰে কপালখন দেখুৱালে। মুখেৰে কিবা ছৰাৰমান কলে। বোধহয় নিজে নিজৰ ভাগ্যক ধিয়াইছে। ছৰাৰি তপত চকুলো বুঢ়াৰ ষোলা পৰিষোৱা চকুৰপৰা

বৈ আহিছে। সোণপাহীয়ে বুঢ়াৰ মুখলৈ চালে। তাৰ পিছত চামুচখনেৰে এচামুচ-দুচামুচকৈ বুঢ়াৰ মুখৰ আগত গাখীৰ ডাঙি ধৰিলে।

বাপুৰামে গাৰৰ এঘৰৰ পৰা চালনি এখন আনিলে। চালনিখন থৈ বাপুৰামে মৰণাটোৰ পৰা খেৰ কেই-ডাল উলিয়াৱলৈ উখনটো হাতত ললে।

‘—বাবা, ককাদেউতাই বিছনাৰ পৰা পৰিছিল।’

‘—হয় নেকি ?’

বাপুৰামে খেৰ কেইডাল উলিয়াৱ ধৰিলে। একোছা দুকোছাকৈ প্ৰায়খিনি খেৰেই মৰণাটোৰ পৰা উলিয়ালে। একোছা খেৰেৰে গৰু দুহালৰ গা পৰিষ্কাৰ কৰিলে। তাৰ পিছত পঘাৰ বান্ধ খুলি সিহঁতক খাব দিলে। চক্ৰই গৰু দুহাল গোহালীত বান্ধিলে গৈ। মৰণাটোৰ অৱশিষ্ট খেৰ কেইডাল বাপুৰামে উলিয়ালে।

‘—মৰণাটো সাৰিব লাগে আই।’

সোণপাহীয়ে বুঢ়াক গাখীৰ খুৱাই বাঢ়নীতাৰ হাতত লৈ ওলাই আহিল। বাপুৰামে এফালৰ পৰা সৰু সৰু খেৰবোৰ বাচিলে আৰু সোণপাহীয়ে এফালৰ পৰা মৰণাটো সাৰিলে।

বাপুৰামে বাঁহগছৰ ফাঁকৰে ছিটিকি পৰা ৰ’দজাকলৈ চালে, দিনটো সৰু। সোনকালে ‘চকা’ মাৰ যায়। ৰাতিপুৱাই ধান কাটি আয় কৰিব নোৱাৰিলে আবেলি মুঠেই নোৱাৰি। ‘চকা’ মাৰ নেৰাঙতে পথাৰলৈ কুঁৱলী আৰু ঠাণ্ডা নামে।...

...আজি দ-মাৰ্টিদৰাৰ ধানখিনি কাটি শেষ কৰিব নহলে এন্দুৰে ডালত এটি থোকো নেবিব। সিদিনা ‘বনীয়া-বাৰিৰ’ পৰা আহোঁতে ধানখিনি চাই আহিছিল। দ-মাৰ্টিৰ ধান বতাহত সোনকালে হালি পৰে। ধান-খিনি মাটিৰে সৈতে লিপটি খাই পৰিছে। সেয়েহে এন্দুৰে ধানখিনি নিবলৈ স্তুবিধা পালে।

বাপুৰামৰ ঘৈণীয়েকে গিৰীয়েকৰ কাৰণে দুটা আলু-
গুটি দি ভাত ৰান্ধিছিল। ভৰি-হাত ধুই বাপুৰামে
ভাত খাবলৈ গ'ল। চক্ৰুই গৰু দুহাল বান্ধি আহি
দেউতাকৰ ওচৰত ভাত খাবলৈ বহিল। বদনে
টোপনিৰ পৰা উঠি নাদলৈ মুখহাত ধুব গৈছে।

সোণপাহীয়ে মৰণাটো সাৰিলে। নিয়ৰে তিওৱা
ধান কেইটা ভালকৈ ৰ'দ লাগিবৰ বাবে ভৰি দুখনেৰে
পাতলকৈ মেলি দিলে। তেতিয়া স্কৰুটো বাহঁৰ ওপৰ
পাইছেহি। অলপ পিছতে চোতাল খনত ভালকৈ ৰ'দ
পৰিব। এই বাহঁ কেইজোপৰ কাৰণে চোতাল খনলৈ
ৰাতিপুৱা ৰ'দ পলমকৈ পৰে আৰু আবেলি সোনকালে
এন্ধাৰ নামে।

বাপুৰামৰ ভাত খোৱা শেষ হ'ল। ফুলাম বটাটোৰ
পৰা তামোল এখন মুখত ভৰালে। ধপাত্তৰ চিলিমটো
আৰু 'ভুটি'টো আনি গাড়ীখনৰ ওপৰত থলে।
কাঁচিখন বাৰান্দাৰ ছালৰ পৰা উলিয়াই আনিলে
আৰু ধপাত নিয়া মোনা খনত ধপাত ললে। নদীৰ
পানী পোৱা যায়। তথাপি বাপুৰামে নাদৰ পানীহে
পথাৰত খায়। কাৰণ নদীৰ পানী শীতকালত খাবলৈ
ভাল নালাগে।

'—আই, বগাই উঠিব নোৱাৰে' গোহালীৰ পৰা
বাপুৰামে মাকক চিঞৰি কলে। সোণপাহীয়ে মূৰ
তুলি গোহালীটোলৈ চালে। জেঙৰ বেৰ খনৰ মাজেৰে
দেখিলে বুঢ়া গৰুটো শুই আছে। সোণপাহীয়ে চাং
গোহালীটোলৈ উঠি গ'ল। বুঢ়াৰ মূৰে গায়ে মৰমেৰে
হাত বুলালে। বুঢ়াই মৰম পাই সোণপাহীৰ মুখলৈ
চালে। তাৰ হুচকুৰ কলা নোমবোৰ চকুলোৰে তিতি
গৈছে।

বাপুৰামে দেউতাকৰ কাপোৰ কানিবোৰ নদীত
ধুবৰ বাবে গাড়ীত তুলি দিলে। ৰঙাৰ গলত
এটি টিলিঙা আৰি দিলে। বাকী দুটা গৰু নি

গাড়ীত জোৰালে। বাপুৰামে গাড়ীলৈ পথাৰলৈ গ'ল।
টং-টং-টং ৰঙাই টিলিঙা কোবাই গাড়ীৰ আগে আগে
গ'ল।

সোণপাহীয়ে বুঢ়াৰ আগত অলপ মল-পানী দিলে।
খেৰ ঘৰটোৰ পৰা দুডালমান খেৰ আনি আগত
দিলে। কিন্তু বগাই সেইবোৰ অকনো নেখালে।
মাত্ৰ সোণপাহীৰ মুখৰ পিনে অপলক দৃষ্টিৰে
চাই আছে। পাহীয়ে বগাৰ পিঠিত মৰমৰ পৰশ
দিলে।

নাদৰ পাৰত থিয় হৈ সোণপাহীয়ে ৰবাব টেঙা-
ডালৰ পিনে এবাৰ চালে। ডালটোত কেবাটাও টেঙা
পকি আছে। সোণপাহীয়ে তাৰে তিনিটা বাহ ধৰি
পেলালে। তাৰে এটা বাপুৰামৰ কাৰণে পথাৰলৈ লৈ
যাব। সিও দেউতাকৰ কাৰণে কম কষ্ট খাব লগা
হোৱা নাই। বুঢ়াই শৌচ প্ৰচাৰ কৰি নষ্ট কৰিব
আৰু সি ৰাতিপুৱাই সেইবোৰ লৈ গৈ নদীত ধুই
আনিব। বাপুৰামটোলৈ সোণপাহীৰ মৰম ওপজে।
এতিয়ালৈ সি ৰূপহীৰ কথা শুনা নাই, মাক পিতাকৰ
প্ৰতি তাৰ ভক্তি কম নাই। সোণপাহীয়ে গা-পা
ধুই টেঙা তিনিটা আনি মজিয়াত ৰাখিলে।

ৰূপহীয়ে দুটামান খাই পথাৰলৈ ধান দাবলৈ
ওলাল। নতুনকৈ জগোৱা গাই-জনীক এডাল পঘাৰে
বান্ধি পথাৰলৈ লৈ গ'ল। দমৰা পোৱালীটোৱে চেকুৰি
চেকুৰি মাকৰ আগে আগে গ'ল। ৰূপহীয়ে পোৱালী-
টোলৈ চাই মিচিকি হাঁহি মাৰিলে। পোৱালীটো
বৰ মৰম লগা হৈছে।.....

সোণপাহীয়ে দুটামান ভাত বহুৱাই দিলে। বোৱা
কালি ৰাতিয়ে বদনে দুপৰীয়া বাৰটামান বজাতহে
কলেজলৈ যাব বুলি কৈছিল। বোধহয় নব্বোয়েকে
তাক চাহপানী দিছে। নহলে সোণপাহীকে চাহ
পানী খুজিলেহেঁতেন।

ৰূপহীয়ে ছুডালমান পালেং-শাক বাৰীৰ পৰা আনিছিল। সোণপাহীয়ে সেইবোৰ কাটিলে। জীয়াই থোৱা দুটিমান কাঠে মাছ আনি মাৰিলে। কাঠে মাছৰ জোল বনাব আৰু শাক খিনি ভাজিব।

বদনে নাদৰ পাৰত এটি-দুটি গানৰ কলি গাইছে। পাহীয়ে সেইবোৰ মন দিও বুজিব নোৱাৰিলে। বদনে গা ধুইছে বোধহয় কলেজলৈ যাবৰ সময় হল।

ভাত হ'ল। বদনৰ কাৰণে মজিয়াত সাজি দলে। এখন খালত এমুঠি ভাত, এটি বাটিত কাঠে মাছৰ জোল আৰু শাক ভজা অকনমানলৈ বুঢ়াৰ ওচৰলৈ গ'ল। পাহীয়ে বুঢ়াক ভাত খুৱাই দিলে। বুঢ়াৰ মুখলৈ চাই দেখিলে বেমাৰে বুঢ়াক অকালতে বন্ধ কৰিলে। চুলি কেইডাল মৰাপাতৰ দৰে হলগৈ, দাড়ি গোফবোৰ দীঘল হৈ বুঢ়াক ঋষি সজাইছে।

পাহীয়ে ভাত পানী খুৱাই উঠি মুখ হাত মচি দিলে। খুণ্ডা তামোল অকনমান বুঢ়াই হাত পাতি ললে। সেই হাত খন এতিয়াও বুঢ়াই অলপ লৰচৰ কৰিব পাৰে। কিন্তু বেছি উঠা নমা কৰিলে হাতখন পক্ষু হৈ পৰে। বহুত সময়ৰ মূৰতহে আকৌ তেজ চলাচল কৰে। সেয়েহে বুঢ়াই নিজ হাতেৰে ভাত-চাহ আদি খাব নোৱাৰে।

বুঢ়ীয়ে দুটিমান ভাত পেটত পেলাই পথাৰলৈ ওলাল। বদনে কেতিয়াবাই গৈ কলেজ পালে ববাব টেঙা এটা বাকলি গুচাই পথাৰলৈ ললে। বগাই এডালো খেৰ থোৱা নাই। এতিয়াও সূদাপেটি হৈ আছে। পাহীয়ে ছুডালমান কেঁচা ঘাঁহ আনিব বুলি মনতে ভাবিলে।

‘—চক্ৰ—’

‘—কি আইতা— ? লগত কেইটামান তাৰ ব'ল খেলা লগ।

‘—ককাদেউতাৰ কাষত থাকিব দেই। মই সোনকালে ছুডালমান কেঁচা ঘাঁহ লৈ আহিম।’

গাওঁৰ বাস্তাবে চাৰি ফালমান গলেই সোনালী পথাৰখন পোৱা যায়। বুঢ়ীয়ে ধানবোৰলৈ এবাৰ চালে! ধাননি সোণালী হৈছে। পৃথিবীৰ বুকুত শস্য গজিছে। মানুহে সেইবোৰ কাটি আনিছে, প্ৰকৃতিৰ বুকু উদং হৈ পৰিব। তথাপি প্ৰকৃতিয়ে বেয়া নেপায়! হাঁহে। সোঁৱা শুকুলা বৰণৰ গাইজনীয়ে পোৱালী-টোক গাখীৰ খুৱাইছে। তাত শুকুলাৰ গোঁৱৰ আছে। আনন্দ আছে।

দূৰৰ বননীত কোনোবা বিছ বলীয়া ডেকাই পেপাটি বজালে। প্ৰকৃতি গগণা বাজনা শুনি বাউলী হল। তাইৰ চুলি টাৰি খোজৰ তালে তালে, ছন্দে-ছন্দে নাচে। গাড়ীত উঠি অহা বুধনে গালে—

আৰু বেলি আছধান পানীয়ে মাৰিলে
লগাবলৈ নেপালো কাচি।

এই বেলি পথাৰত ধানে হালে জালে
বতাহত উঠিছে নাছি।

গীত শুনি ধান দাই খকা ডালিমীয়ে বুধনৰ মুখলৈ চায়। বুধনে ডালিমীৰ মুখলৈ চাই ভেঙুচালি কৰি দিলে। ডালিমীয়ে ককালৰ গাঠনিৰ পৰা তামোল এখন আনি বুধনৰ আগত ডাঙি ধৰে। বুধনে গৰু-হাল বখোৱাই তামোলখন হাত পাতি ললে।

তাকে দেখি সোণপাহীৰ বুকুখন ছুক কঁপে। কোনোবা ত্ৰিশ বছৰ আগৰ সোণালী বসন্ত এটিৰ কথা মনত পৰে। মনটো পাতল পাতল লাগে।

‘—টেঙা এটা আনিছোঁ। কেঁচাঘাঁহ কেইডালমান নি বগাৰ আগত দিব লাগে। বুঢ়াই অকলে ঘৰত আছে।’ কথাষাৰ যে তাইকে উদ্দেশ্য কৰি শাহয়েকে কৈছে সেইটো ৰূপহীয়ে বঢ়িয়াকৈ বুজি পালে।

‘—এনেকৈ আৰু ধান দোৱা হয়নে?’ ৰূপহীয়ে উচাত মাৰি গৈ কাঁচিখন মুঠি এটাত গুজি ধলে। সোণপাহীয়ে কাঁচিখন লৈ ধান দাবলৈ ধৰিলে।

ৰূপহীয়ে টেঙাটো একৰালে। বাপুৰামে মাককো টেঙা খাবলৈ মাতিলে। কিন্তু সোণপাহীয়ে ভাত খাই অহাৰ কাৰণে টেঙা নেখালে। বাপুৰামে বগাৰ কাৰণে ঘাঁহ কাটি থৈছিল। ৰূপহীয়ে ঘাঁহবোৰ মুৰত লৈ ঘৰলৈ ৰাওনা হ’ল।

ৰূপহীয়ে ঘাঁহ কেইদাল আনি বগাৰ আগত দিলে। বগাই তেতিয়াওঁ মূৰ পেলাই শুই আছে। দুচকুৰ পৰা নিগৰি পৰিছে দুধাৰি তপত চকুলো। ৰূপহীয়ে চকুক মাতিলে। চকুই ককাইদেউতাকৰ ওচৰৰ পৰা উঠি আহিল। সি ভাত খাইছে নে নাই নাকে শুধিলে। সি আইতাকৰ লগত ভাত খাইছে; এতিয়া আকৌ ভাত খাবলৈ তাৰ ইচ্ছা নগ’ল।

‘—বল খেলিব যাওঁ মা—’

‘—যা—’

চকুই দৌৰি গ’ল। সিহঁতৰ পদূলি মুখত তেতিয়াও তাৰ সমনীয়াবিলাকে বল খেলি আছে। সিও গৈ সিহঁতৰ লগত যোগ দিলে।

ৰূপহীয়ে ৰাতিপুৱাই মৰণা মাৰি থোৱা ধানকেইটা থুপ কৰিলে। ধানকেইটাৰ ওপৰত এখন ঢাৰি আঁৰি দিলে। তাৰ পিছত এফালৰ পৰা চোতালখন সাৰিলে।

বুঢ়াৰ আবেলি সময়ত খুব পিয়াহ লাগে। আন-দিনাখন বুঢ়ীয়ে পানী আনি দিয়ে। আজি সোণপাহীয়ে পথাৰলৈ যোৱাৰ কাৰণে বুঢ়াৰ কাষত এঘটা পানী থৈ গৈছে। বুঢ়াই উঠি পানী খাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু পানীৰ পাত্ৰটো ওপৰলৈ তুলিবলৈ শক্তি নহ’ল। বুঢ়াই ৰূপহীৰ নাম ধৰি ধৰি মাতিলে। কিন্তু মাতটো

অস্পষ্ট। ৰূপহীয়ে কাণপাতি শুনিলে যে বুঢ়াই কাৰোবাক মাতিছে। কিন্তু এনেতে ভিতৰত মেকুৰীটোৱে গাখীৰৰ পাত্ৰটোৰ ওপৰত থকা বাটিটো পেলাই দিলে। ৰূপহীয়ে ভিতৰলৈ দৌৰি গ’ল।

বুঢ়াৰ মাত ক্ৰমে ক্ষীণ হৈ আহিল। ইপিনে গলটো পানীৰ অভাৱত শুকাই গৈছে। চকুই বুঢ়াৰ মাত শুনি দৌৰি আহিল।—‘ককাইদেউতা! তোক কিবা লাগে?’ বুঢ়াই চকুৰ পবিত্ৰ মুখখনলৈ চাই আছে। দুচকুত বাৰিষাৰ ঢল নানিছে।

‘—তই কান্দিছ—?’

তথাপি বুঢ়াই উত্তৰ দিয়া নাই। বুঢ়াই উত্তৰ দিব নোৱাৰে। গলটো শুকাই গৈছে।

‘—পানী খাবি?’

পানী খাব বুলি বুঢ়াই আকাৰে ইন্ধিতেৰে বুজাই দিলে। চকুই মুখৰ অলগত পানীৰ ঘটাটো ডাঙি ধৰিলে। বুঢ়াই পানীখিনি পি শেষ কৰিলে।

বুঢ়াই যে আবেলি পানী বিচাৰিব এই কথাটো পাহীৰ মনত খেলালে। বুঢ়াই পানী খাব পায়নে নেপায় পাহীৰ সন্দেহ হ’ল। যদি বুঢ়াই পানী, পানী, বুলি চিঞৰি আছে—তেতিয়া কি হব? সোণপাহীয়ে ধান দাব নোৱাৰিলে। হাতত কাঁচিখন লৈ ঘৰলৈ বেগা-বেগীকৈ খোজ ললে।

‘—পানী খাইছা?’

বুঢ়াই কপালখন দেখুৱালে। কিবা যে অঘটন ঘটিছে বুঢ়াৰ মুখখন দেখিয়ে পাহীয়ে বুজি পাইছে। পানীৰ পাত্ৰটোলৈ চালে। পাত্ৰৰ তলত অকণমান পানী পৰি আছে। বুঢ়াই যে পানী খাইছে পাহীয়ে জানিব পাৰিলে।

সোণপাহীয়ে গোহালীটোলৈ উঠি গ’ল। বগাই তেতিয়া এডাল দুদাল কেচা ঘাঁহ খাইছে।…………

পৃথিবীৰ বঙ্গমঞ্চত পোহৰৰ শেষত একাৰেৰে যৱনিকা পৰে। বাঁহ গছৰ তলত শিয়ালবিলাকে হুৰা হুৰা দিয়ে। বাপুৰামে পথাৰৰ পৰা গৰু কেইটো আনি গোহালিত বান্ধে। গাড়ীখনৰ পৰা ধান কেইজোপ আনি বাপুৰামে চোতালৰ এচুকত জাপি থয়।

সোণপাহীয়ে তুলসী গছজোপাৰ তলত চাকি এগছ জলাই সেৱা কৰিলে। চক্ৰই আঠুকাটি ঝুৰলৈ স্তুতি পাঠ কৰিলে। তাৰ পিছত বুঢ়ীয়ে গৈ বুঢ়াৰ কনটোত ধূনা জ্বলালে।

বুঢ়াৰ আজি মনটো বৰ বেয়া লাগিছে। পৃথিবীৰ সকলো বস্তু অসাৰ অসাৰ যেন লাগিছে। পৃথিবীৰ পৰা দয়া-মৰম, ধৰ্ম-কৰ্ম, সকলোবিলাক আঁতৰি গৈছে। সোণপাহীৰ কথা ভাবি বুঢ়াৰ মনটো সমবেদনাৰে ভৰি গ'ল।

এদিনাখন ৰাতি সোণপাহীয়ে মাক-বাপেকক এৰি যেনেকৈ ৰতন (বুঢ়াৰ) ঘৰ সোমাল, তাৰ পিছত আৰু মাক বাপেকৰ মুখ চাবলৈ নগ'ল। সিদিনাই ৰতনক সোণপাহীয়ে হৃদয়ঘাৰ মেলি দিলে। ৰতনে অন্তৰ-গুহাৰ পৰা সকলোবোৰ মধু পান কৰিলে। —কিন্তু ৰতনৰ পৰা সোণপাহীয়ে পালে কি?

এঘাৰি মৰমৰ মাত।

সোণপাহীৰ কাৰণে সেইখিনিয়ে যথেষ্ট।

বুঢ়াকালত ৰতন বুঢ়াক সকলোৰে অৰজা কৰিলে। কিন্তু এজনীয়ে নকৰিলে। সেইজনী হ'ল সোণপাহী।

“—সোণপাহী তই অহল্যা—মই ইন্দ্ৰ। তই হাঁহি হাঁহি বাকি দিছ জীৱন মধু মোৰ মুখত।”

এজনী নাৰীক ইমান কষ্ট দিয়াৰ কাৰণে বুঢ়াৰ মনটো অপৰাধী—অপৰাধী যেন ভাব হ'ল। সোণপাহীৰ কষ্ট লাঘব কৰিবৰ কাৰণে বুঢ়া দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞা হ'ল।

ৰূপহীৰ আচৰণৰ প্ৰতি বুঢ়াৰ ঘৃণা উপজিল। ৰূপহীক ভাল বুলি ভাবিয়ে বহুতো গণকৰ হতুৱাই

মঙ্গল আদি চোৱাই এই ঘৰলৈ আদৰি আনিছিল। আজি তাই লৰাৰ মাক হৈছে—ভাল-বেয়া গুণবোৰে ভুমুকি মাৰিছে। তাই আজি বুঢ়াক অবজা কৰিব পৰা হৈছে।

আজিৰ ঘটনাটো বুঢ়াই সহজ ভাবে লব নোৱাৰিলে। ৰূপহীৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰে বুঢ়াৰ বুকুত আঘাত হানিলে। ছপাৰি তপত চকুলো ৰতন বুঢ়াৰ দুচকুৰ পৰা নিগৰি পৰিছে। বুঢ়াই এই ঘৰখনত আৰজ্জনা হৈ থাকিব নোৱাৰে। যি ৰতন বুঢ়াই কলিজাৰ কেচা তেজ পানী কৰি এখন ঘৰ সাজিলে, গৰু-ম'হ মাটি কৰি সোণ ৰূপ সকলো কৰিলে—সেই ঘৰৰ মাল্লুহে অৰজা কৰাটো বুঢ়াই সহ কৰিব নোৱাৰে।

শলিতা গছি কপিছিল।

বাহিৰত কুকুৰটোৱে ভুকিছিল।

পাহীয়ে ভাতৰ খালখন বুঢ়াৰ আগত দিলে। বুঢ়াই ভাত খাবলৈ অমান্তি হ'ল। সোণপাহীয়ে জোৰকৈ বুঢ়াক কেইগৰাহমান ভাত খুৱালে।

বাপুৰামক ভাত দিয়াতে পাহীয়ে কলে—‘বগাই ঘাঁহ খাইছে। শৌচ হোৱা নাই। তই পকা পান আৰু জিৰা অকণমান খুৱাবি। বুঢ়া গৰু, কান্ধেৰে পেলাব লাগে। নহলে মৰিবৰ সময়ত গৃহস্থক অভি-শাপ দিয়ে।’

‘—ও—’ কথাটো বাপুৰামে শলাগিলে।

বুঢ়াই পানী আদি খাবনে নাই সোণপাহীয়ে শুধিলে। বুঢ়াই একো নেখালে, পাহীয়ে কেঠাখন বুঢ়াৰ গাত জাপি দিলে। বাজলৈ ওলাই আহি বগালৈ এবাৰ চালে। বগাই তেতিয়া ঘাহ খাইছে।

সোণপাহীয়ে টোপনিৰ বুকুত আশ্ৰয় ললে। শলিতা গছি ধিমিক্-ধামাক্কে জ্বলি আছে। আকাশত পঞ্চমীৰ জোনটো এচপৰা ক'লা ডাঠ মেঘে আবৰি ধৰিলে।

বাহিৰত চোঁচা বতাহ বলিছে। ইকবা খাগৰিৰ বেৰখনৰ মাজেৰে বতাহ এজাক ভিতৰলৈ সোমাই আহি বুঢ়াৰ শুভ্ৰ চুলি কেইডাল কপাই তুলিলে। শলিতা গছি কপিলে। গোহালীত দামুৰী পোৱালীটোৱে হেৰেলিয়ালে।

বাহিৰত ভীষণ চোঁচা। ঠাণ্ডাৰ প্ৰকোপত বব নোৱাৰি। পৃথিৱীখন শুই পৰিছে। পৃথিৱীত সকলো-বোৰে নিমাত নিতাল মাৰিছে। ৰাতিৰ গভীৰতা বাঢ়িছে। নিশ্চয় ক'লা ৰাতিটোৱে এটি সৰ্ব্বনশীয়া ৰূপ সাবটি লৈছে। বুঢ়াৰ ভয় লাগি গ'ল।

বেৰৰ ফাঁকেৰে আকৌ এবাৰ পঞ্চমীৰ জোনটোলৈ চাই পথালে। কুঁৱলীৰ ফাঁকে ফাঁকে জোনৰ নিশ্চয় বন্ধি চিটিকি পৰিছে। কোনো এক শীতৰ ৰাতি দুঃস্বপ্ন দেখি আতঙ্কত শিয়ৰি উঠা স্ব্থ মনেৰে নাদৰ পাতৰ থিয়হৈ থকা ছোৱালজনী! কুঁৱলীয়ে তোমাৰ শেঁতা গালত আলফুলকৈ চুমা আঁকে; জোনবাই তুমিয়ে জানো সেই ছোৱালীজনী?

বুঢ়ালৈ চাই জোনবাইয়ে এটি স্নান হাঁহি মাৰিলে। বুঢ়াৰ মনটো বেয়া লাগি গ'ল। জোনবাইৰ কান্দিব খোজা মুখ খন দেখি বুঢ়াৰ বুঢ়া অন্তৰতো দুখৰ জোৰাৰ উঠিলে।

বুঢ়াই শুব নোৱাৰিলে। পৃথিৱীৰ সকলোৱে শুইছে—সোণপাহী, ৰূপহী, চক্ৰ, বাপুৰাম, বগা আৰু ৰঙাই শুইছে, মাত্ৰ শুব পৰা নাই ৰতন বুঢ়াই আৰু কোনে! জোনবাইয়ে নেকি?

হিম চোঁচা ৰাতিও বুঢ়াৰ গৰম লাগিল। গাৰ পৰা ঘামবোৰ জৰ্জৰকৈ সৰি পৰিছে। বুঢ়াই সোঁ-হাত খনেৰে কেঠাখন ঠেলি দিলে। আকাশলৈ এবাৰ চালে। জোনবাইয়ে কান্দিছে। চকুপানীবোৰে পৃথিৱীৰ ধূলি

মাকতি ধুই নিকা কৰিছে, তপ্, তপ্, তপ্, চকুপানী সৰিছে।

জোনবাইয়ে কান্দিছে।

কাৰ দুখত?

বুঢ়াৰ দুখত?

মানুহৰ দুখত?

পৃথিৱীৰ দুখত?

বাঁহ গছৰ তলত ফেউৰা এটাই চিঞৰিছে। নিয়তি চবাইজনীয়ে আমগছ জোপাত টোপনিয়াইছে।

বুঢ়াই উঠিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু নোৱাৰিলে। বিছনাৰ পৰা মাটিত পৰি গ'ল। মাটিৰ ওপৰে ওপৰে বগাই গৈ শলিতা গছৰ ওচৰ পালে।

শলিতা গছি কঁপিছিল।

কুকুৰটোৱে ভুকিছিল।

বুঢ়াই চুচৰি চুচৰি গৈ সোণপাহীৰ বিছনাৰ ওচৰ পালে। চোঁচা মাটি খণ্ড লাগি লাগি বুঢ়াৰ ঠেং-হাত বিলাক চোঁচা হৈ পৰিছে। বুঢ়াই আঠুৰাখন ডাঙিলে। সোণপাহীৰ কপালত ৰাতিপূৰাৰ স্নৰুয়টোৰ দৰে জ্বলি থকা সেন্দূৰৰ ফোঁটটো দেখি বুঢ়াৰ মনটো কেনেবা কৰিলে। বুঢ়াই বাগৰি বাগৰি গৈ সোণপাহীৰ গাৰুৰ কাষ পালে। গাৰুৰ কাষত থকা চুৰিখনলৈ একেধৰে কিছু সময় চাই থাকিল। চাকিটো কঁপি কঁপি মুমাই গ'ল।

সোণপাহীয়ে সাৰ পালে। বিছনাখনৰ ওপৰত উঠি বহিল। বুঢ়াক দুয়োখন হাতেৰে বিছনাখনৰ ওপৰত বহুৱালে। সোণপাহীয়ে বুঢ়াৰ কাষতে বহিল। দুয়ো চকুৱে চকুৱে চাই তলমূৰ কৰিলে। সোণপাহীৰ দুটোপাল চকুলো বুঢ়াৰ দুভৰিত পৰিল। বুঢ়াই বব নোৱাৰিলে। বুঢ়াই আকুল ভাবে সোণপাহীক মেসকা-হাতখনেৰে সাবটি ধৰিলে—‘তই, তই মোৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি নেযাবি।’



বৈজ্ঞানিক উৎসেত

পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডল

অধ্যাপিকা সৰোজ দত্ত
কটন কলেজ

পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডল বুলিলে পৃথিবীক আৰুৰি থকা অৱস্থা প্ৰাপ্ত হৈছে। বৈজ্ঞানিক সকলে বায়ুমণ্ডলত
গেছীয় আবৰণটোকে আমি বুজো। এতিয়া যি থকা বিভিন্ন গেছীয় উৎপাদন সমূহৰ আয়তন আৰু
গেছীয় আবৰণ আছে, পৃথিবীৰ জন্মৰ পৰাই এনে ওজন তলত দিয়া ধৰণে নিৰূপন কৰিছে।
নাছিল। বহু নিয়ত বছৰৰ বিৱৰ্ত্তণৰ পাছত হে এনে

উপাদান	আয়তন [শতকৰা]	ওজন ৫০২৯৩০০০ X ১০০ নিয়ত টন
সমগ্ৰ বায়ুমণ্ডল		৫০১৬২৩৬০ X ১০০০০০০০
ওক্সিজেন	১০০.০০	৪৭,১১১৩৬০ X ,,
নাইট্ৰজেন	৭৮.০০	১১,৪১৩০৮০ X ,,
অক্সিজেন	২০.৯৯	৬০৯০৫০ X ,,
আৰ্গন	১.৯২৩	১৩০৪৯০ X ,,
জলীয় বাষ্প		২১৩১৬ X ,,
কাৰ্বন ডাইঅক্সাইড	০.০৩	১২৭০ X ,,
হাইড্ৰোজেন	০.০১	৬৭৮ X ,,
নিয়ন	০.০০১৮	১২৬ X ,,
ক্ৰিপটন	০.০০০১	৭৯ X ,,
হিলিয়াম	০.০০০৫	২৯ X ,,
অৰ্জন	০.০০০০৬	১৭ X ,,
জেনন	০.০০০০০৯	

ইয়াৰ বাহিৰেও বতাহত চালফাৰ ডাইঅক্সাইড, এমো-
নিয়া, নাইট্ৰিক এচিড আৰু নাইট্ৰাচ এচিড আদি পোৱা
যায়। ইহঁত আচলতে বতাহৰ কোনো উপাদান নহয়।
বতাহৰ অশুদ্ধতাহে। এতিয়া আমাৰ মনলৈ প্ৰশ্ন আহে
বতাহত এই গেছ সমূহে পোৱা যায় কিয়? আন আন
বহুতো গেছ বতাহত পোৱা নাযায়। ইয়াৰ উত্তৰ বৈজ্ঞা-
নিকসকলে দিছে। বতাহত থকা আৰ্গন গেছক আবিষ্কাৰ
কৰিছিল লৰ্ড ৰেলীয়ে। তেতিয়া ১৮১৪ চন। যদিও
সমগ্ৰ বায়ুমণ্ডলৰ প্ৰায় ১০০ ভাগৰ এভাগ আৰ্গন গেছ
তথাপি ইয়াৰ আবিষ্কাৰ হৈছিল ১৮১৪ চনতহে। ইয়াৰ
কাৰণ হৈছে যে আৰ্গন গেছ বৰ উদাসীন। উদাসীন
মানুহে যেনেকৈ সহজে আনৰ লগত মিলিব নোখোজে
তেনেকৈ আৰ্গন গেছেও সহজে আনৰ লগত মিলি
নতুন যৌগিক পদাৰ্থৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে। ১৮১৫
চনৰ পৰা ১৮১৮ চনৰ ভিতৰত ৰামজে আৰু ডেভী
সহকৰ্মী সকল মিলি বায়ুমণ্ডলত হিলিয়াম, নিয়ন,
ক্ৰিপটন, আৰু জেনন গেছৰ অৱস্থিতি প্ৰমাণ কৰে।

হিলিয়াম গেছো বায়ুমণ্ডলত খুব কম পৰিমাণেহে
পোৱা যায়। পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলত আবিষ্কৃত হোৱাৰ
বহুত আগতে বৈজ্ঞানিক সকলে সূৰ্য্যত হিলিয়াম গেছৰ
সন্ধান পাইছিল। পৃথিবীত হিলিয়াম পোৱা যায়
ইউৰেণিয়াম আৰু থৰিয়াম মিহলি শিল সমূহত। এই
শিলবিলাক বেছি ভাগেই ৰেডিওএক্টিভ। সিহঁতৰ
পৰা ৰেডিও এক্টিভিটিৰ ফল স্বৰূপে হিলিয়াম পৰমাণুৰ
নিউক্লিয়াচ নিৰ্গত হয়, ইয়েই আলফা কণা। হাই-
ড্ৰোজেনেক বাদ দি হিলিয়ামেই সকলোতকৈ পাতল
গেছ। ইয়াক বেগুনত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আৰ্গনক
বিজুলী বাতিৰ ভিতৰত স্তম্ভৰূপে দিয়া হয়। এই
অৱস্থাত বিজুলী বাতিৰ কাৰ্য্যকৰী শক্তি বৃদ্ধি পায়।

বতাহত আৰ্গন, নিয়ন, ক্ৰিপটন, জেনন আদি
ছদ্ৰাপ্য গেছ সমূহৰ বাহিৰেও জলীয় বাষ্প থাকে।

জলীয় বাষ্পৰ পৰিমাণ সকলো ঠাইতে সমান নহয়।
ভূপৃষ্ঠৰ উত্তাপ আৰু উচ্চতাৰ ওপৰত জলীয় বাষ্পৰ
পৰিমাণ নিৰ্ভৰ কৰে, জলীয় বাষ্প কিন্তু বায়ুমণ্ডলৰ
তলৰ অংশতহে পোৱা যায়। ভূপৃষ্ঠৰ পৰা পাঁচ মাইল
উঠাৰ পিছত তাত আৰু কোনো জলীয় বাষ্প নেথাকে।
পৃথিবীৰ পৰা ওপৰলৈ উঠাৰ লগে লগে তাপাঙ্ক কমি
যায়। এই কম তাপত জলীয় বাষ্প থকাতো সম্ভৱ-
পৰ নহয়। পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলৰ যিমান খিনি জলীয়
বাষ্প আছে তাক যদি পানীলৈ পৰিবৰ্তন কৰা হয়,
তেন্তে সি গোটেই পৃথিবীৰ ওপৰখন এক ইঞ্চি ডাঠ
পানীৰে ঢাকি ৰাখিব।

ভূপৃষ্ঠৰ পৰা প্ৰায় ১০ মাইল ওপৰলৈকে বতাহৰ
উপাদানৰ প্ৰায় সাল-সলনি নহয়। এই অঞ্চলত বায়ুৰ
বিভিন্ন স্তৰত উত্তাপৰ তাৰতম্যৰ কাৰণে বায়ুৰ পৰিচলন
হয়। এই পৰিচলনৰ দ্বাৰা বিভিন্ন গেছ সমূহ মিশ্ৰিত
হৈ থাকে কিন্তু ইয়াৰ ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে
বায়ুত কেবল মাত্ৰ পাতল গেছেহে থাকে। বহুতো
অনুমান কৰে যে বায়ুৰ ওপৰ অংশত হাইড্ৰোজেন,
হিলিয়াম থাকিব পাৰে।

বায়ু মণ্ডল কিমান ওপৰলৈকে অৱস্থিত তাৰ সঠিক
বাতৰি জনা নাযায়, বৈজ্ঞানিক সকলে অৱশ্যে বায়ুমণ্ডল
কিমান দূৰ অৱস্থিত তাৰ মোটামুটি হিচাব দিছে।
কিন্তু এই হিচাবে ঠিক কিমানলৈকে বায়ু আছে তাৰ
এটা মোটামুটি ধাৰণাহে দিয়ে। ভূপৃষ্ঠৰ পৰা আৰ্হি
যোৱাৰ লগে লগে বায়ুৰ ঘনত্ব কমি যায়। এই
ক্ৰমশঃ কমি কমি গৈ একেবাৰে শূণ্যত পৰিণত হয়।
পৃথিবীৰ পৰা ৭০১০০ মাইল ওপৰতো উল্কা দেখা
যায়। উল্কাখণ্ড আহি যেতিয়া পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলৰ
লগত সংঘৰ্ষ হয়, তেতিয়া ই জ্বলি উঠে। জ্বলি উঠি
ৰঙা হোৱাৰ কাৰণেই উল্কাখণ্ড আমাৰ চকুত পৰে।
অৰোৰা ববেলিচ বা মেৰুজ্যোতি নামৰ মেৰু প্ৰদেশত

যি পোহৰ দেখা যায়, তাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ গৈও বৈজ্ঞানিক সকলে বায়ুমণ্ডল ৫০০৬০০ মাইল পৰ্যন্ত বিস্তৃত বুলি অনুমান কৰিছে। অৱশ্যে পৃথিবীৰ ইমান ওপৰত থকা এই বায়ুমণ্ডলৰ ঘনত্ব খুব কম। যদি পৃথিবীৰ ওপৰৰ সমগ্ৰ বায়ুমণ্ডলক কিবা উপায়ে চাপ দি সমান ঘনত্ব কৰিব পৰা গলহেঁতেন, তেন্তে এই সম ঘনত্বৰ বায়ুমণ্ডলৰ উচ্চতা হ'লহেঁতেন ৫ই মাইল। পৃথিবীৰ চাৰিওফালে এই বায়ুমণ্ডলৰ আবৰণ থাকিলেও পৃথিবীৰ ওজনৰ তুলনাত বায়ুমণ্ডলৰ ওজন অবিশ্বাস্য ভাৱে কম। বায়ুমণ্ডলৰ ওজন পৃথিবীৰ ওজনৰ ১নিবৃত্ত ভাগৰ এভাগ। বায়ুমণ্ডলৰ ওজনৰ বিষয়ে আৰু অলপ শুনীয়াকৈ কব পাৰি। গোটেই পৃথিবীৰ ওপৰখনত ৩০ ফুট দ এটা বানপানী হলে পানীখিনিৰ ওজন যিমান হ'ব, সমগ্ৰ বায়ুমণ্ডলৰ ওজনো হ'ব প্ৰায় সিমানহে। পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলৰ আটাইতকৈ কম অংশটো হল জেৰণ গেছ। বায়ুমণ্ডলত যিমান জেৰণ গেছ আছে তাক যদি ৰেলৰ ডবাত ভৰোৱা যায়, আৰু প্ৰত্যেকটো ডবাত যদি ১০ টনকৈ জেৰণ ধৰে, তেন্তে সেই ডবাবিলাক পৰস্পৰ লগালগিকৈ ৰাখিলে যিমান দীঘল হ'ব, সেই দৈৰ্ঘ্যৰ এডাল ৰচিলৈ পৃথিবীৰ বিবুব ৰেখাৰ মাজেৰে ৮০ বাৰ পকাব পৰা হ'ব - এখন ৰেল ঘণ্টাত ২০ মাইলকৈ গলে এই দৈৰ্ঘ্য অতিক্ৰম কৰিবলৈ বাৰ বছৰ লাগিব।

পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলত যিখিনি হিলিয়াম আছে তাকো হিচাব কৰা হৈছে। আয়তন মতে বায়ুমণ্ডলৰ এই হিলিয়ামৰ পৰিমাণ হল এক নিবৃত্ত ভাগৰ পঁচ ভাগ। পৃথিবীত যি বিলাক আগ্নেয়শিল আছে সেই শিলবিলাক বতাহ আৰু বৰষুণৰ দ্বাৰা ক্ৰমশঃ ক্ষয়ীপ্ৰাপ্ত হৈছে। এই আগ্নেয়শিল বিলাকত প্ৰচুৰ পৰিমাণে ইউৰেনিয়াম আৰু থোৰিয়াম পোৱা যায়। যি বিলাক খনিজ শিলত থোৰিয়াম আৰু ইউৰেনিয়াম আছে সিহঁতৰ পৰা সদায় ৰেডিও

এক্টিভ ৰশ্মি নিৰ্গত হ'ব লাগিছে। ৰেডিও এক্টিভ ৰশ্মি আচলতে কোনো ৰশ্মি নহয়। ইহঁত আলফা আৰু বিটা নামৰ দুবিধ কণিকা আৰু গামা নামৰ এবিধ তৰঙ্গৰ সমষ্টি। আলফা কণা হল দুটা প্ৰোটন আৰু দুটা নিউট্ৰনৰ সমষ্টি। হিলিয়ামৰ নিউক্লিয়াচো দুটা প্ৰোটন আৰু দুটা নিউট্ৰনৰ সমষ্টি। অৰ্থাৎ আলফা কণা আৰু হিলিয়াম নিউক্লিয়াচ একেই বস্তু। ৰেডিও এক্টিভ শিলবিলাকৰ পৰা যি হিলিয়াম নিৰ্গত হয়, সি বতাহৰ লগত মিহলি হয়। অৱশ্যে শিলবিলাকৰ পৰা কিমান অংশ হিলিয়াম ওলাব আৰু কিমান অংশ বতাহৰ লগত মিহলি হ'ব, সি নিৰ্ভৰ কৰে ভূপৃষ্ঠৰ আৰু বায়ুমণ্ডলৰ অৱস্থাৰ ওপৰত। কিন্তু এইদৰে শিলবিলাকৰ পৰা হিলিয়াম সদায় নিৰ্গত হৈ থকাহেঁতেন, বায়ুমণ্ডলত হিলিয়ামৰ পৰিমাণ বাঢ়ি গৈ থাকিলেহেঁতেন। কিন্তু দেখা গৈছে যে খুব সামান্য মাত্ৰ। ইয়াৰ অৰ্থ এয়ে যে বায়ুমণ্ডলত সৃষ্টিৰ প্ৰাৰম্ভৰে পৰা যি হিলিয়াম আৰু হাইড্ৰোজেন গেছ গোট খাইছিল, সি আৰু বায়ুমণ্ডলত আৱদ্ধ হৈ থকা নাই। বেছি ভাগেই বায়ুমণ্ডলৰ পৰা আঁতৰি মহাশূণ্যলৈ গুচি গৈছে। কিয় হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম গেছ পৃথিবীৰ বুকুৰ পৰা আঁতৰি গল সিও এক বিচাৰ্য্য বিষয়। বৰ্তমান সময়ত অৱশ্যে পৃথিবীৰ বুকুৰ পৰা নিৰ্গত হোৱা আৰু মহাশূণ্যলৈ গুচি যোৱা হিলিয়ামৰ মাজত সমতা উপনীত হৈছে।

পৃথিবীৰ বুকুৰ পৰা হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম গেছ যদি ওলাই গৈছে ইহঁত ক'লৈ গৈছে? যুক্তি দেখুৱাই কব পাৰি যে হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম গেছ পাতল। গতিকে ই নিশ্চয় বায়ুমণ্ডলৰ উৰ্দ্ধতম অংশত স্থিতি লৈছে। তেল আৰু পানী মিহলালে পানী তললৈ যায় আৰু তেল ওপৰলৈ আহে। ইয়াৰ কাৰণ এয়ে যে তেল আৰু পানীৰ আপেক্ষিক গুৰুত্ব একে নহয়। পানীতকৈ তেলৰ আপেক্ষিক গুৰুত্ব বহুত কম। হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম গেছ বায়ুমণ্ডলৰ

আন আন গেছৰ তুলনাত পাতল হোৱাত বায়ুমণ্ডলৰ ওপৰ অংশত থিত লয় বুলি কোৱাতো একো যুক্তি বিৰ্গহিত নহয়। যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা অৰোৰা বৰেলিচৰ যি বিলাক ছবি তোলা হৈছে তাক বিশ্লেষণ কৰি বৈজ্ঞানিক সকলে এই সিদ্ধান্তলৈ আহিছে যে বায়ুমণ্ডলৰ উচ্চতম স্তৰত কোনো হিলিয়াম গেছ নাই।

বহুতৰ মনত আকৌ এনে ধাৰণা জাগিব পাৰে যে সৃষ্টিৰ প্ৰথম প্ৰভাতত পৃথিবীকৈ আদি কৰি সকলো গ্ৰহই আছিল অতি গৰম। এই অৱস্থাত পৃথিবীকৈ আদি কৰি সকলো গ্ৰহ আছিল গেছীয় অৱস্থাত। গৰম হলে সকলো বস্তুৰ তাপমান বাঢ়ি যায়। গেছৰ অনু-বোৰ সদায় গতিশীল। অনবৰত ইহঁতে অহাযোৰা কৰি থাকে। তাপমান বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে এই অনু সমূহৰ গতিও ক্ৰমশঃ বাঢ়ি গৈ থাকে। পৃথিবী আদিম অৱস্থাত অতি গৰম থকাৰ কাৰণে পৃথিবীৰ চাৰিওফালৰ গেছ অনু বিলাকৰ গতিও আছিল অতি বেছি। তথাপি এই অনু বিলাকে পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডল এৰি যাব পৰা নাছিল। গণনা কৰি দেখা গৈছে পৃথিবীৰ আদিম অৱস্থাত উত্তাপৰ কাৰণে অনুবোৰৰ যি গতি আছিল সি পৃথিবীৰ আকৰ্ষণ ক্ষেত্ৰ এৰি যাবৰ কাৰণে যথেষ্ট নহয়। গতিকে অতি উত্তাপত হিলিয়াম পৰমানুবোৰে বা অনুবোৰে পৃথিবীৰ আকৰ্ষণ ক্ষেত্ৰ এৰি গল বুলি কোৱাতো যুক্তিৰে সমৰ্থন কৰিব নোৱাৰি। লৰ্ড ৰেলিয়ে অৱশ্যে বায়ুমণ্ডলত হিলিয়াম বা হাইড্ৰোজেন নথকাৰ এটা স্তম্ভৰ যুক্তি দিছে। আন্ধাৰ নিশা আকাশত তৰা, নেথাকিলেও দেখা যায় আকাশত এটা ক্ষীণ অনুজ্জ্বল জ্যোতি। উত্তৰ আৰু দক্ষিণ মেৰুত যি 'মেৰু জ্যোতি' দেখা যায়, সেই মেৰু জ্যোতিৰ লগত এই জ্যোতিৰ কোনো সম্বন্ধ নাই। স্পেকট্ৰোগ্ৰাফ (spectrograph) যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা এই পোহৰ বিশ্লেষণ কৰি যি কেইটা বঙ পোৱা গৈছে

তাৰ ভিতৰত সেউজীয়া আৰু বঙা পোহৰেই প্ৰধান। এই পোহৰৰ উৎপত্তি সম্বন্ধে বৈজ্ঞানিক লৰ্ড ৰেলীক আদি কৰি কেইবাজনো গবেষণা চলাইছিল। এই গবেষণাৰ ফল স্বৰূপে তেওঁলোকে প্ৰকাশ কৰে যে নিশাজ্যোতিৰ উদ্ভৱ হ'ল কোনো এক বিশেষ অৱস্থাৰ পৰমানুবৰ পৰা। পোহৰৰ কেনেকৈ উদ্ভৱ হয়, তাৰ তথ্য দিছে বৈজ্ঞানিক নীলবোৰে (Niel Bohr)। পৰমাণু এটা গঠিত হৈছে নিউক্লিয়াচ আৰু ইলেকট্ৰনৰ দ্বাৰা। এই ইলেকট্ৰনবোৰে নিউক্লিয়াচৰ চাৰিওফালে ঘূৰে আৰু ইহঁতৰ কক্ষপথো বিভিন্ন। বিভিন্ন কক্ষপথক ইলেকট্ৰনৰ শক্তিও বিভিন্ন। যেতিয়া এটা ইলেকট্ৰন বেছি শক্তি নিহত কক্ষৰ পৰা কম শক্তিৰ কক্ষলৈ জাপ মাৰে তেতিয়া কিছু অতিৰিক্ত শক্তি বাহি হৈ থাকি যায়। এই অতিৰিক্ত শক্তিয়েই পোহৰ ৰূপে আত্মপ্ৰকাশ কৰে। কিন্তু যি বিলাক পৰমাণুৰ পৰা নিশাজ্যোতিৰ উদ্ভৱ হয়, সিহঁত এবিধ বিশিষ্ট ধৰণৰ পৰমাণু। সিহঁতক একেবাৰে স্থিৰ পৰমাণু বুলি ক'ব নোৱাৰি। আকৌ সিহঁত সম্পূৰ্ণ উত্তেজিত অৱস্থাত থকা পৰমাণু নহয়। এনে অৱস্থাত থকা পৰমাণু সমূহক metastable state ত থকা বুলি কোৱা হয়। এই ধৰণৰ পৰমাণুবোৰে উত্তেজিত অৱস্থাতে বহু সময় স্থিৰ হৈ থাকিব পাৰে। কিন্তু পৰমাণুবোৰে কেতিয়াও এঠাইত স্থিৰ হৈ নেথাকে। ইহঁতে এনিয়ে তেনিয়ে অনবৰত ঘূৰি থাকে। এই অৱস্থাত পৰমাণুবোৰৰ পৰস্পৰৰ সংঘৰ্ষ হোৱাৰ সম্ভাৱনা খুব বেছি। বহুত সময়ত এই metastable পৰমাণুবোৰে সিহঁতৰ শক্তি বিকীৰণ কৰি পোহৰ দিয়াৰ আগতে আন আন পৰমাণুৰ লগত সংঘৰ্ষ হয়। এই অৱস্থাত পৰমাণুবোৰৰ শক্তি বেছি থকাত সিহঁতৰ সংঘৰ্ষ অলপ গুৰুতৰ হয় আৰু এই সংঘৰ্ষৰ ফল স্বৰূপে সিহঁত বহুত দূৰলৈ আঁতৰি যায়। এটা পিংপং বল

যেনেকৈ জোৰেৰে মাটিত মাৰিলে ই আকৌ মাটিৰ পৰা উভতি আহে, ঠিক তেনেকৈয়ে এই পৰমাণুবোৰৰ পৰস্পৰ সংঘৰ্ষ হোৱাত পৰস্পৰ আঁতৰি আহে। কোন কোন পৰমানুৰে সংঘৰ্ষ হলে কিমান বেগেৰে ঘূৰি আহিব, তাৰ কিছুমান গণনা কৰা হৈছে। এই গণনাৰ পৰা পোৱা গৈছে যে যদি দুটা হিলিয়াম পৰমাণুৰ পৰস্পৰ সংঘৰ্ষ হয়, সিহঁতৰ উভতি অহা গতিবেগ হ'ব চেকেণ্ডত ৭৫ মাইল। এই অতি বেগী পৰমাণুবোৰ পৃথিৱীৰ চাৰিওফালে থকা সম্ভৱ নহয়। গতিকে সিহঁত পৃথিৱী এৰি যাবলৈ বাধ্য। হাইড্ৰোজেনে ইয়াত কৈয়ো বেছি গতি লাভ কৰিব। গতিকে হাইড্ৰোজেন পৰমাণুবোৰে পৃথিৱী এৰি যোৱাৰ সম্ভাৱনাই বেছি। বেছি গতিবেগ লাভ কৰাৰ কাৰণে হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম পৰমাণু বিলাকে পৃথিৱীৰ আকৰ্ষণ শক্তি এৰি গল। কিন্তু গধুৰ পৰমাণু যেনে অক্সিজেন, কাৰ্বন ডাই অক্সাইড আদিয়ে বেছি গতি নোপোৱাত পৃথিৱীৰ বায়ুমণ্ডলে আবদ্ধ হৈ বস। বায়ুমণ্ডলত হিলিয়াম কিয় ইমান কম, তাৰ ব্যাখ্যা সন্দৰ্ভকৈ পোৱা হ'ল।

অৱশ্যে এইটো কথা সঁচা যে বৰ্তমান আমি যি বায়ুমণ্ডল পাইছো, এই বায়ুমণ্ডল পৃথিৱী জন্মৰে পৰা থকা নাই। পৃথিৱী জন্মৰ সময়ত আছিল বায়ুমণ্ডল অতি গৰম। অতি গৰম অৱস্থাত কিছুমান পৰমাণুয়ে বেছি গতি লাভ কৰি ভূপৃষ্ঠ এৰি গৈছে। বিশ্ব বেছি ভাগ গ্ৰহ নক্ষত্ৰই এতিয়াও গৰম অৱস্থাত আছে। সিহঁতৰ সকলোৰে ৰাসায়নিক গঠন একে। সূৰ্য্যকে আদি কৰি যি বিলাক নক্ষত্ৰ যি বিশ্লেষণ কৰা হৈছে, তাৰ পৰা এইটোৱেই প্ৰমাণিত হৈছে যে বিশ্বৰ সকলো নক্ষত্ৰৰ উপাদান একে। প্ৰত্যেকতে হাইড্ৰোজেন গেছৰ প্ৰাধান্য বেছি। তাৰ পিছতেই হিলিয়ামৰ, হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়ামক বাদ দি যি বিলাক পদাৰ্থ বিভিন্ন নক্ষত্ৰ আৰু গ্ৰহত পোৱা যায়, সিহঁতৰ পৰিমাণ খুবোই কম। আকৌ সূৰ্য্যত যিবোৰ

ধাতু পোৱা যায়, পৃথিৱীতো প্ৰায় একেবোৰ বস্তুকেই পোৱা যায়। সূৰ্য্যত বিভিন্ন পদাৰ্থবোৰ যি অনুপাতত পোৱা যায়, পৃথিৱীতো তাৰ অনুপাত প্ৰায় একেই। সূৰ্য্য আৰু নক্ষত্ৰ সমূহৰ ৰাসায়নিক গঠন একে কাৰণেই আমি এইটো সিদ্ধান্ত লৈ আহিব পাৰো যে অতীজতে বোধহয় সিহঁতৰ উৎস একেই আছিল।

আকৌ ধাতুৰ কথা বাদ দি অক্সিজেনৰ কথা ধৰিলে পৃথিৱী আৰু আন আন নক্ষত্ৰৰ ভিতৰত সিমান সাদৃশ্য দেখা নাযায়। মহাশূণ্যত বা আন আন নক্ষত্ৰত সকলোতকৈ বেছিকৈ পোৱা গেচ হ'ল হাইড্ৰোজেন আৰু তাৰ পিছত হিলিয়াম। দেখা গৈছে যে প্ৰতি ১০০০ হাইড্ৰোজেন পৰমাণুত ১০০ টাকৈ হিলিয়াম পৰমাণু পোৱা যায়। কিন্তু আন আন পৰমাণুৰ (ধাতু বা অক্সিজেন) পৰিমাণ হ'ল প্ৰতি ১০০০ হাইড্ৰোজেন পৰমাণুত দুটাকৈ পৃথিৱী আৰু সূৰ্য্য বা আন আন নক্ষত্ৰত যি ধাতু পোৱা যায়; তাৰ অনুপাত সকলোতে সমান। আকৌ পৃথিৱীত যি ধাতু পোৱা যায়, সূৰ্য্য আৰু আন আন নক্ষত্ৰতো সেই বিলাক ধাতু পোৱা যায়। ব্যতিক্ৰম হয় কেৱল হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়ামৰ ক্ষেত্ৰত। এই অৱস্থাত আমি নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰো যে পৃথিৱী জন্মৰ সময়ত যিবিলাক হাইড্ৰোজেন আৰু হিলিয়াম পৰমাণু আছিল সিহঁত পৃথিৱীৰ বুকুৰ পৰা ওলাই গল। আকৌ পৃথিৱী আৰু অক্সিজেন নক্ষত্ৰত পোৱা আৰ্গন, নিয়ন, ক্ৰিপটন আৰু জেননৰ পৰিমাণো সমান নহয়। সিহঁতৰ পৰিমাণবিক গুণন হ'ল যথাক্ৰমে ২০, ৪০, ৮০ আৰু ১৩০। অক্সিজেন, নাইট্ৰোজেন আদি আকৌ পৃথিৱীত গণনামতে যিমান হ'ব লাগিছিল তাতকৈ বহুত বেছি। গতিকে বৈজ্ঞানিক সকলে এইটো ক'বলৈ বাধ্য হৈছে বৰ্তমান পৃথিৱীত যি বায়ুমণ্ডল আছে সি অতীতৰ বায়ুমণ্ডল নহয়। নানা ৰকমৰ বিবৰ্তনৰ পাছত হৈ এই অৱস্থা প্ৰাপ্ত হৈছে।

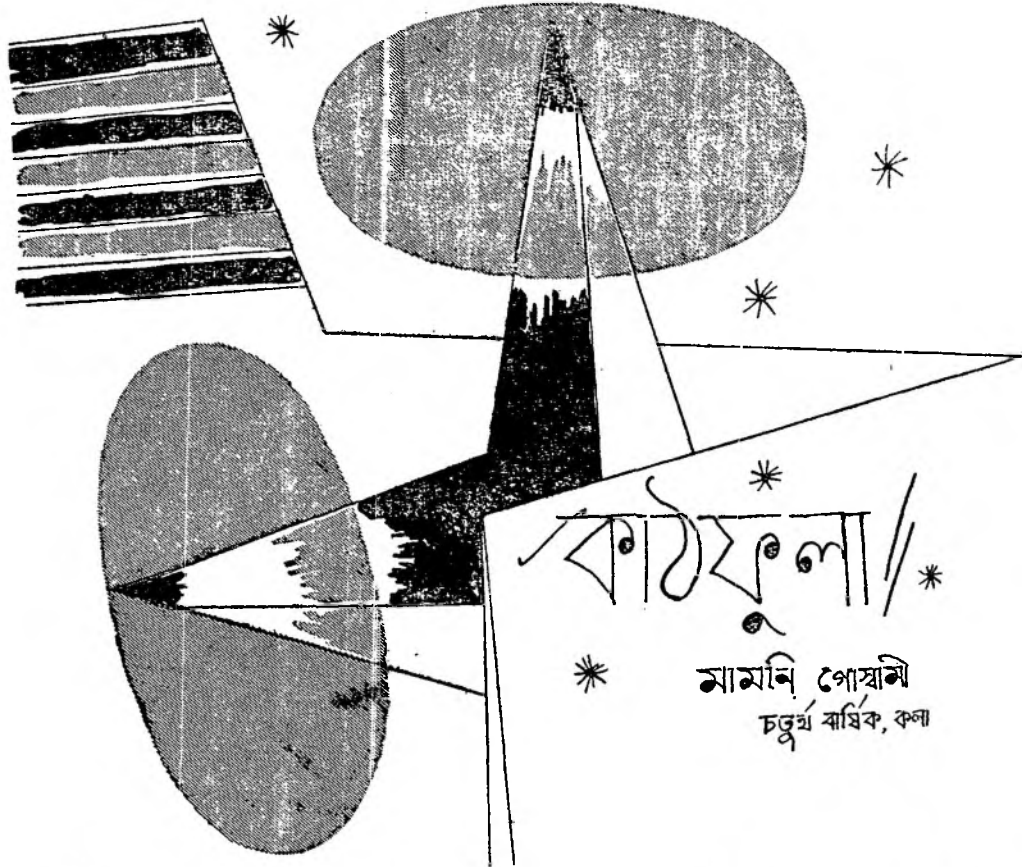
অক্সিজেন, নাইট্রোজেন আৰু কাৰ্বনডাই অক্সাইড গেছ মুক্ত অৱস্থাত পোৱা নাযায়। বেছি ভাগেই অল্প পদাৰ্থৰ লগত যৌগিক সমন্বয়ত আছে আৰু এই পৃথিবী গোলকীয় অৱস্থাৰ পৰা কঠিন অৱস্থালৈ আহোতে যি সময় লাগিছিল, সেই সময়তে এই যৌগিক পদাৰ্থ সমূহ গঠিত হৈছিল।

আকৌ কাৰ্বনডাই অক্সাইড, নাইট্রোজেন আৰু অক্সিজেনৰ ভিতৰত অক্সিজেন গেছ সকলোতকৈ ৰাসায়নিক ভাৱে সক্ৰিয় (Chemically active)। সকলো মৌলিক পদাৰ্থৰ লগত মিলি অক্সাইড জাতীয় যৌগিক পদাৰ্থ তৈয়াৰ কৰাত অক্সিজেনে সদায় সক্ৰিয় অংশ গ্ৰহণ কৰে। পৃথিবীত যিবিলাক আগ্নেয় আৰু তৰপীয়া শিল আছে সেই বিলাকৰ ওপৰত বতাহত থকা অক্সিজেনৰ ৰাসায়নিক ক্ৰিয়া হয়, ইয়াৰ ফলত বতাহৰ অক্সিজেনৰ পৰিমাণ কমি যায়। আগ্নেয়শিল বিলাক সাধাৰণতে ধোৰাৰাবৰণীয়া। ইহঁতৰ এই ধোৰাৰাবৰণীয়া ৰংটো ফেৰাচ অক্সাইডৰ। বায়ুমণ্ডলৰ অক্সিজেনৰ ক্ৰিয়াত ফেৰাচ অক্সাইড ফেৰিক অক্সাইডলৈ ৰূপান্তৰিত হয়। শিলৰ ৰঙচুৱা বা মুগা বৰণীয়া ৰংটো এই ফেৰিক অক্সাইডৰ কাৰণে হয়। দেখা গৈছে যে বিভিন্ন ধৰণৰ অক্সাইড গঠনৰ কাৰণে অক্সিজেনৰ প্ৰয়োজন হোৱাত বায়ুমণ্ডলত অক্সিজেনৰ পৰিমাণ বহুত কমি গল। হিচাব কৰি দেখা গৈছে যে বৰ্তমান বায়ুমণ্ডলত যিমান অক্সিজেন আছে তাৰ দুগুণ অক্সিজেন পৃথিবীৰ আদি অৱস্থাতেই শেষ হৈ গৈছে। আকৌ বায়ু, বৰষুণ আদিৰ ফলত শিল বিলাক যেতিয়া ক্ষয়ীভৱন হয়, তেতিয়া সেই শিলৰ

গুৰি বিলাক নৈৰ পানীয়ে উটোৱাই নি সাগৰত পেলায়। এই শিলৰ গুৰি বিলাক সাগৰ তলিত তৰপীয়া শিল ৰূপে জমা হয়। ক্ষয় যোৱা শিলবিলাকৰ ওপৰ আকৌ নতুন অক্সিজেনৰ লগলাগি অক্সাইড তৈয়াৰ কৰে। এই নিয়ম সদায় চলি থকাহেতেন পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডলৰ অক্সিজেন শেষ হৈ হৈ এদিন নোহোৱা হ'লহেঁতেন। কিন্তু পৃথিবীৰ বুকুত নানা উদ্ভিদ থকাৰ কাৰণে অক্সিজেনব এই ক্ষতি পূৰাই আছে। গছৰ সেউজীয়া পাতে বতাহৰ পৰা কাৰ্বনডাই অক্সাইড গেছ গুহি লৈ ক্লৰিফিলৰ সহায়ত নিজৰ খাদ্য তৈয়াৰ কৰে আৰু অক্সিজেন এৰি দিয়ে। গতিকে যদিও ভূপৃষ্ঠত নানা কাৰণত অক্সিজেন ক্ষয় প্ৰাপ্ত হৈছে, গছ গছনিয়ে সেই ক্ষতি পূৰাই আছে। আকৌ কোনো জীৱ জন্তু কিম্বা উদ্ভিদৰ মৃত্যু হলে অক্সিজেনৰ লগ লাগি সিহঁতৰ দেহ ধ্বংস প্ৰাপ্ত হয়। সিহঁতে এনে অৱস্থাত অধিক পৰিমাণে কাৰ্বন ডাই অক্সাইড এৰি দিয়ে। অৱশ্যে এই দুই পদ্ধতিৰ মাজত কোনো সমতা নাই, আৰু পৃথিবীৰ আদিম অৱস্থাত গছ গছনি ডাঙৰ হৈয়েই পৃথিবীৰ বুকুত জাহ যোৱাত সিহঁতৰ ধ্বংসৰ কাৰণে কোনো অক্সিজেনৰ দৰকাৰ হোৱা নাছিল। আন হাতে সিহঁতৰ জীৱন কালত প্ৰচুৰ অক্সিজেনৰ সৰবৰাহ বায়ু মণ্ডললৈ হৈছিল। গতিকে বায়ু মণ্ডলত অক্সিজেনৰ অংশ কিছু বেছি হৈ আগতেই আছিল। গতিকে দেখা যায় যে পৃথিবীৰ বায়ুমণ্ডল সদায় এনে নাছিল। কেইবা নিযুত বছৰৰ বিবৰ্তনৰ ফলত হে এনে অৱস্থা প্ৰাপ্ত হৈছে।



[.... গহীন হৈ যাব খোজা পঙ্কজৰ মুখখন আকৌ উজলি উঠিছিল—এৰা দামোদৰৰ
ববশিয়ে যুতিজাইক বিন্ধিছিল—এতিয়া নহয়, সৰুতেহে ...]



ৰঙা আলিটোৰ মাজে মাজে অলপ অলপ দ অংশ-
বোৰত দোঙা বান্ধি থকা পানীখিনিত যুতিজায়ে উমলি
আছিল। গুলফি আৰু শেৰালী ফুল কিছুমান
পানীৰ দোঙাবোৰত থোপ খাই আছিল.....সেমেকি
যোৰা ফুলবোৰকে এধানী যুতিজায়ে এচাৰি এডালেৰে
খেদেলি দিছিল। ফ্ৰকটো আঠুৰ ওপৰলৈকে কোচাই
লৈ তাইৰ সৰু কলাফুল দুটি উলিয়াই মাজে মাজে
দোঙাবোৰত নামি গৈছিল আৰু খিলখিলাই হাঁহি-
দিছিল.....! তাইৰ পৰা কেইহাতমান আঁতৰত, আলিৰ

আনটো মূৰৰ ডিমক গছ ডালত উঠি থকা দামো-
দৰলৈ চাই এনেয়ে তাই হাঁহিছিল। পকা ডিমকবোৰ
ভাঙি ভাঙি তাইৰ গালৈ লক্ষ্য কৰি দামোদৰে মাৰি
পঠিয়াইছিল। যুতিজায়ে মাথো হাঁহিছিল। বোকা
পানী কিছুমান তাৰ গালৈ মাৰি পঠিয়াবলৈ চেষ্টা
কৰি তাই হাঁহিছিল, মাজে মাজে গুঠটো ভেঙুচাই
চিঞৰি দিছিল। বোকাৰে একোকাৰ হোৱা ফুলবোৰ
এচাৰি ডালেৰে গাৰ কাষলৈ চপাই লবলৈ চেষ্টা
কৰি একোবাৰ যুতিজায়ে গীত গাইছিল। অলপতে

গাৰুত হৈ যোৱা যাত্ৰা পাৰ্টিত ছোৱালী হৈ নচা লবাবোৰৰ গীত এটা তাই গুণগুনাই গায়লৈ চেষ্টা কৰিছিল। তাই পাহৰি যোৱা অংশ ওপৰৰ পৰা দামোদৰে সব গাই শেষ কৰিছিল।……তাৰ পাছত এটা দুটাকৈ তাইৰ লগৰীজাক আহি সেইখিনি ঠাইত গোট খাইছিল। সকলোৱে লগ হৈ বৰনৈত ধল অহা চাবলৈ লৰি গৈছিল। দামোদৰেও গছৰ পৰা নামি আহি সিহঁতৰ পিচে পিচে খোজ দিছিল।……এৰা সি সিহঁততকৈ বহুত ডাঙৰ আছিল, পাঠশালা স্কুলৰ মাষ্টৰ আছিল, তথাপিও সেইজাক শিশুৰ পিচে পিচে সি ঘূৰি ফুৰিছিল।

ফেনে-ফুটুকাৰে ভৰি পৰা নৈখনৰ উজ্বত বুকুলৈ চাই যুতিজাই অবাৰ হৈছিল। এটা সময়ত দামোদৰে আহি তাইৰ কাণৰ কাষত ফুচফুচাই কৈছিল :—তোমালৈ কলগছৰ ভেল সাজি থৈছোঁ।—উঠিবা? বগী বিলত? আনন্দত উত্ৰাৱল হৈ যুতিজায়ে দামোদৰৰ হাউলি অহা ডিঙিটো তাইৰ অকণি হাত দুখনেৰে সাবটি ধৰিছিল। বাকীবোৰেও আহি তাৰ হাতত খামুচি ধৰি সমন্বৰে কৈছিল, তুমি ইমান ভাল। তুমি ইমান ভাল।’

এটা সময়ত গোটেই জাকে আহি পাবত সাজি থোৱা ডাঙৰ ভেলখন ধৰা-ধৰিকৈ পানীত নমাইছিল।……ভেলত উঠি গোটেই জাকে পাবত থিয় হৈ থকা দামোদৰলৈ চাই আকৌ চিঞৰিছিল :—তুমি ভয় নেখাবা, আমি দূৰলৈ নেযাওঁ, তুমি ইমান ভাল !!

……অলপ পাছতেই কিন্তু যুতিজাইৰ হাঁহি থকা মুখখন শেতা পৰি গল। গোটেই জাকৰ মাজত তাই মুখখন লুকুৱাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। বিলৰ পাবত তাই দেখিলে কক্ষ মুক্তি ধৰি থিয় হৈ থকা বামনাথক। যাকে হয়তো বামনাথক পঠিয়াই দিছে। বিলৰ ভৰা পানীৰ মাজত এইদৰে খেলি থকা কাৰণে তাই কেইবা-

দিনো কাণ চেপা খাইছে। তাই বুজিলে আজিও তাৰ ব্যতিক্ৰম নহব।

ভেলৰ পৰা নামি মাটিত ভৰি দিয়েই যুতিজায়ে ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দিব আৰম্ভ কৰিলে। বামনাথে, সিহঁতৰ ঘৰবহুৱা বামনাথে তাইৰ বাহু এটাত জোৰেৰে চেপা মাৰি ধৰিলে। অলপ সময় চাই থকা দামোদৰে আহি বামনাথৰ হাতখন তাইৰ বাহুটোৰ পৰা একবাই দিলে। ককালত বান্ধি থোৱা গামোচাখনেৰে যুতিজাইৰ চকুপানীখিনি মচি দি বামনাথক কলে ভেলত উঠা বুলি ঘৰত যেন সি কৈ নিদিয়ে।

বামনাথে দামোদৰৰ কথা শুনিছিল। স্কুলৰ মাষ্টৰ কাৰণে বামনাথে সদায়ে দামোদৰৰ কথা শুনিছিল।

……বঃতিপুৱা বহা পাঠশালা স্কুলখন চুটি দি অহাৰ পাছত প্ৰায়ে দুপৰীয়া দামোদৰে বগীবিলাৰ পাবত বহিছিল। এটা সময়ত মকুৱা আৰু ভেটফুলেৰে ফুলাম হৈ থকা বগীবিলাৰ পাবত বৰশি বাই বহি থকা দামোদৰৰ ওচৰত লগৰী জাকৰ সৈতে যুতিজায়ে থিয় হৈছিল। কচুপাতেৰে ঢাকি থোৱা মাছবোৰ দেখি যেতিয়া তাই আগ্ৰহেৰে কথা পাতিছিল দামোদৰে ওঠত আঙুলিটো দি মনে মনে থকাৰ ঈঙ্গিত দিছিল। চকুবোৰ বহলকৈ মেলি সিহঁতেও মাছে খুটিয়াব আৰম্ভ কৰা টোপটোলৈ চাইছিল। যুতিজায়ে জানে কাঁইট নথকা মাছ পালে দামোদৰে তাইকে দিব,……চিপডাল এবাৰ দামোদৰে টানি দিছিল,……মাছ কিন্তু অহা নাছিল,—বিলৰ মকুৱা আৰু ভেটৰ মাজত স্ততাডাল জোট লাগি গৈছিল।……ঠিক এনে এদিনৰ কথা যুতিজাইৰ মনত আছে। কোনোবাই মনৰ মাজত জালিকাটি থোৱাৰ নিচিনাকৈ যুতিজাইৰ মনত আছে।……ঠিক এইখিনি ঠাইতে বহি দামোদৰে বৰশি বাইছিল,……তেতিয়া তাই আৰু সক আছিল,—বৰশিৰ পৰা দৃষ্টি আঁতৰাই এটা সময়ত তাই তাইৰ

শিশুস্বলভ হাততুখনেৰে দামোদৰৰ জপৰা চুলিবোৰ খেপিয়াই মাজে মাজে চুলিবোৰ আজুৰি আনিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।কিন্তু অলপ সময়ৰ পাচতেই এটা উৎকট চিঞৰ মাৰি তাই মাটিত পৰি গৈছিল। বৰশিৰ জোঙা আগটো আহি যুতিজাইৰ খুতুৰিত বিন্ধিছিল। বেজিৰ জোঙা আগৰ নিচিনাকৈ বহুত দ'লৈ বৰশিটো সোমাই গৈছিল; আৰু বহুত কষ্টেৰে দামোদৰে সেইটো উলিয়াই আনিছিল। দামোদৰৰ হাতত যুতিজাইৰ তেজৰ চেকুৰা লাগিছিল। এটা সময়ত বামনাথো আহি সেইখিনিত উপস্থিত হৈছিল। তাক দেখি যুতিজাইৰ কান্দোন বন্ধ হৈছিল। বামনাথে কোলাত তুলি লৈ যাবৰ সময়ত যুতিজায়ে বামনাথৰ কাণৰ কাষত ফুচ্ ফুচাই কৈছিল,—বৰশিটো তাই নিজেই বিন্ধাই লৈছে—দামোদৰে বিন্ধোৱা নাই—দামোদৰে চিপডাল টানি দিওঁতে তাইৰ ওঁঠত লগা নাই!—বুঢ়া শিমলুজোপাৰ তলত দামোদৰ বহি আছিল। আঁঠুত মূৰ গুজি সিহঁতলৈ নোচোৱাকৈ দামোদৰ বহি আছিল। যুতিজাইৰ পিচে পিচে গোটেই জাক লৰা-ছোৱালী গুছি গৈছিল।

.....তাইৰ ওঁঠৰ তলৰ ডাঙৰ ঘাটুকুৰা দেখি মাকেও এসোতা কান্দি দিছিল। চহৰৰ পৰা দেউতাকে আহি গম পালে বকিব বুলি মাক, আইতাক আৰু বামনাথ ঘাটুকুৰা শুকুৰাবলৈ ব্যস্ত হৈ পৰিছিল।আইতাকে দিয়া তালিকাখনৰ ঔষধ বিচাৰি বামনাথে দিনৰ দিনটো ঘূৰি ফুৰিছিল। চহৰত কাম কৰা দেউতাকে আন দিনাৰ দৰে এটা শনিবাৰে আকৌ আহিছিল। ঘাটুকুৰা ইতিমধ্যে শুকাই আহিছিল; সেয়ে দেউতাকে মাকৰ বাহিৰে বিশেষকৈ কাকো বকা নাছিল।দিন যোৱাৰ লগে লগে সেইবোৰ কথাও পুৰণি হৈ আহিল। ঘাটুকুৰাৰ কথা সকলোৱে পাহৰিলে, আকৌ তাই দামোদৰৰ ওচৰলৈ গল। দামোদৰ

তিনি কোঠালীৰ সৰু ঘৰটোৰ একেবাৰে ভিতৰলৈ যুতিজাই সোমাই গল।

ইতিমধ্যে এটা দুটাকৈ কেইবাটাও বছৰ পাৰ হৈ গল। যুতিজাইৰ মাকে ঢেঁকীশালৰ বেৰত লেপি থোৱা গুটিবোৰ এদিন বাৰীত সিচি দিলে, তাৰ পৰা গছ গজিল; ঢেঁকীশালৰ চালত সেইবোৰ গছৰ সোণ-বৰণীয়া ফুল-ফুলিল। জালি কোমোৰা কেইটা পৃষ্ঠ হল, এদিন গছডাল মৰি থাকিল। গোহালীৰ চেউৰি পোৱালীজনী এতিয়া নোদোকা হালোৱা এটাৰ মাক হল। নাদৰ পাৰৰ বিজুলি বাঁহ কেইজোপাৰ গুৰিবোৰ এতিয়া বহুত শকত হল, বাৰীৰ এটা চুকত থকা চাৰিজোপা কলগছৰ পৰা এজোপা দুজোপাকৈ কেইবা জোপাও কলগছে পোখা মেলিলে। আৰু যুতিজাই? নিজৰ শৰীৰটো নিজে চায়েই লাজত তাইৰ মৰি যাবৰ মন গল। মাক আইতাকে যেতিয়া তাইৰ ফুৰা-চকা, কাপোৰ-কানি পিন্ধাত তিব্ৰ দৃষ্টি দিলে..... নিজৰ শৰীৰটোৰ প্ৰতি জাগা বিতৃষ্ণাখিনি আৰু তীব্ৰ হৈ উঠিল।.....মানুহৰ মাজৰ পৰা, সকলোৰে দৃষ্টিৰ আঁৰৰ পৰা তাই পলাই পলাই ফুৰিব আৰম্ভ কৰিলে।অলপ কথাতে যুতিজাইৰ খং উঠা হল। ...অলপ কথাতে যুতিজায়ে ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দি দিলে। ...ফুকবোৰ জাপি কুচি এদিন; একেবাৰে চিৰদিনৰ কাৰণে বাকচত তলা মাৰি স্তম্ভাই থলে।এৰা ইতিমধ্যে বহুত কিবাকিবি হৈ গ'ল।

.....কিন্তু গৰল হৈ দেখা দিয়া মনৰ এই অবস্থা যুতিজাইৰ থাকিল মাথো ক্ষন্তেকলৈহে।তাৰ পাছত এই দুষ্টায়া সাপৰ বান্ধোন বুলি ভুল কৰা, ভয় কৰা, লাজ কৰা, শৰীৰটোক তাইৰ নিজৰে মোহ কৰিবৰ মন গ'ল। গাৰ উঠা নমাখিনি আৰু প্ৰকট কৰি লোৱাৰ চেষ্টাত যুতিজায়ে ৱাউজৰ তলত চেকটি পিন কেইটা আৰু টানকৈ মাৰি ললে। গাৰ বং

সোণবৰণীয়া হবলৈ তাই গা ধোৱাৰ আগতে কেচা হালধি বাটি ঘহিলে। চুলিৰ কোমলতা হেৰাই বুলি দেউতাকে চহৰৰ পৰা অনা চাবোনবোৰ এফলিয়া কৰি থৈ খাৰ খলিহৈৰে মূৰ ধুলে।আৰু এদিন শোৱনি কোঠাৰ গজালত ওলমাই থোৱা আৰ্চীখন আনি এটা এটাকৈ নিজৰ অঙ্গবোৰ চাই যোৱাৰ পাছত যুতিজায়ে অহুভৰ কৰিলে; যুতিজাই এটা সিদ্ধান্তত উপনীত হলতাইৰ ৰূপৰ তুলনা নাই।দেউতাকে যুতি-জাইৰ পঢ়াশুনাৰ প্ৰতি আগতকৈ বেছি যত্ন ললে।এদিন দামোদৰকো আনি তাইক পঢ়াই দিবলৈ খাটিলে। বেৰৰ আনটো ফালৰ পৰা আইতাকে কিন্তু ভোৰভোৰালে—“তাই এতিয়া ডাঙৰ হৈছে পঢ়ি শুনি থকাৰ কি দৰকাৰ?”

দেউতাকে হাঁহিলে—দামোদৰেও হাঁহিলে.....যুতি জাইৰ কিম্ব লাভ লাগিল। —এবা দামোদৰৰ আগত তাই ডাঙৰ হোৱাতো আইতাকে বাক কিয় প্ৰকাশ কৰিব?এইটো মুহূৰ্ত্তত তাই আইতাকজনী মৰি যোৱাতো বাঞ্ছা কৰিছিল। —একেবাৰে মৰি যোৱা।তেতিয়াহলে তাই, মাক আৰু দেউতাকে দিয়া— যুতিজাই একেজনী ছোৱালী বুলি দিয়া স্বাধীনতাখিনি আৰু মুকলিমুৰীয়া ভাৰে উপভোগ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। ... গিচমুহূৰ্ত্ততে যুতিজায়ে হাঁহি দিলে। ছিঃ কি যে ভাবিছে তাই! আইতাকৰ ডিঙিটো সাৱতি ধৰি নুশুলে এতিয়াও দেখোন তাইৰ টোপনি নাই!.....আইতাকে ঘহি ঘহি মূৰটো ধুৱাই নিদিলে সেইকোছা চুলি তাই দেখোন অকলে সামৰিবই নোৱাৰে?দেওবাৰৰ এটা দুপৰীয়া কিতাপ কলম লৈ দামোদৰে তাইক পঢ়ুৱাব আহিছিল।ৰামনাথে চকি দুখন টানি আনি পঢ়িকৰ টেবুলৰ কাষত থৈছিল। বছদিন যুতিজায়ে দামোদৰৰ ওচৰলৈ যোৱা নাছিল। ...সেয়ে প্ৰথমতে ইংৰাজীখিনি পঢ়ুৱাই দিবৰ সময়ত

যুতিজায়ে দামোদৰৰ চকুলৈ এবাৰো মূৰ তুলি চোৱা নাছিল। চাদৰখনেৰে ব্লাউজটো নেদেখাকৈ তাই গাটো বাৰে বাৰে ঢাকি লৈছিল।এদিন দুদিনকৈ দামোদৰ আৰু কেইবাদিনো আহিছিল। লাহে লাহে যুতিজাই সহজ হৈ আহিছিল। দামোদৰৰ ওচৰত বহি পঢ়িবৰ সময়ত তাইৰ মনটো স্বকীয় শৰীৰটোৰ মাজত আৱদ্ধ নেথাকি আৰু দূৰলৈ গুছি গৈছিল। ...ভাৰতবৰ্ষৰ মেপখনৰ চাৰিসীমাটো ঘঁহি ঘঁহি তাই তেতিয়া ভাবিছিল আবেলি বগীবিলৰ ৰূপটোৰ কথা। মেপখনৰ পৰা দৃষ্টি আঁতৰাই আনি যুতিজায়ে সন্মুখৰ পিনে চাই পঠিয়াইছিল—; দীঘল দীঘল কাকিনী তামোল কেইজোপাৰ ফাঁকে ফাঁকে দেখা বগী বিলৰ বুকুলৈ; বেলিটোৰ শেষ পোহৰ যিনিত পানীবোৰ সোণ হৈ জিলিকিছিল। বিলখনৰ পশ্চিম পাৰত জাঁজ হৈ থকা জেং আৰু উলুখাগৰী বোৰৰ মাজত তেতিয়া হয়তো ভাগৰুৱা পানীকাউৰি জাক পৰিছে—, আনটো পাৰত বৰশি বাই থকা সিখন গাওঁৰ লৰা-ছোৱালীজাকে হয়তো এতিয়ামানে কচুপাতত বৰশিৰ টোপ খুৰাবলৈ অনা বোন্দা কেচুৰ ছানাবোৰ দলিয়াই পেলাই কামি এডালত মাছবোৰ গাঁথি ঘৰলৈ যোৱাৰ যো-জা কৰিছে। পাৰত শাৰী পাতি থকা বককুল আৰু সিজুগছ কেইজোপাৰ ছাঁবোৰে আকৃতি হেৰুৱাই পেলাইছে!.....আৰু এইটো পাৰে ৰাজহুৱা নামঘৰটোৰ পৰা ঢোল মদঙ্গৰ শব্দবোৰ হয়তো চাৰিওফালে বিয়পি পৰিছে। তালিমৰ কাৰণে এটা ছটাকৈ মানুহ গোট খাইছে। আৰু সম্বৰে গোৱা তাইৰ সেই চিনাকি মোহলগা সুৰটো বিলৰ চাৰিওফালে নিশ্চয় বিয়পি পৰিছে—...

অমুজত নীগেৰি কবত নয়ন ভৰি; মুখ পঙ্কজ মধুপান।

হামাৰি বন্ধ বিবি, হাতে হবল নিধী; কৃষ্ণ কিষ্কৰ বৰ ভাল ॥”.....

.....দামোদৰৰ মাতত জুতিজাইৰ চমক ভাঙিছিল। তাইৰ শৰীৰটোৰ পৰা দামোদৰৰ দৃষ্টি লাহে লাহে মুখলৈ উঠি আহিল। তাইৰ এইটো অৱস্থাৰ কাৰণে নিজৰ ওপৰতে যুতিজাইৰ পুত্ৰে আহিছিল। মেপখন আকৌ এবাৰ ঘাঁহি তাই আকিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল! অলপ সময় মনে মনে থকাৰ পিছত দামোদৰে কৈছিল “ইমান অমনযোগী হলে কেনেকৈ পাচ কৰিবা। যুতিজাইৰ কপালত ঘাঁম বিৰিঙিছিল।

ইয়াৰ পাছত দামোদৰে পঢ়ুৱাবলৈ আহোঁতে যুতিজায়ে মনযোগ দিছিল। একোটা সময়ত যেতিয়া যুতিজায়ে হাউলি গৈ অন্ধৰ নিয়মটো দামোদৰৰ পৰা বুজি লবলৈ চেষ্টা কৰিছিল—তাইৰ দেহটো নিজৰ গাত লাগে বুলি দামোদৰ অলপ পিচুৱাই গৈছিল। ঠিক সেই মুহূৰ্ত্তত যুতিজাইৰ চকুজোৰ ঘোপা হৈ গৈছিল; কপালৰ শিৰবোৰ এঠাইত আহি থোপ খাইছিল।

.....মনৰ কোনোবা যিনিত যুতিজায়ে এটা অবুজ বিষ অনুভৱ কৰিছিল তাই। যেন বহুত ডাঙৰ হৈ গল!! —দামোদৰৰ সেই মৰম, তাইৰ বালমূলত চপলতাৰ প্ৰীতি থকা সেই মৰম যেন কাহানিবাই শুকাই গল!!

.....কেইটামান দিন আকৌ পাৰ হ'ল। যুতিজায়ে সেইবোৰ কথা পাহৰিলে। দামোদৰে পঢ়াই থাকোঁতে এদিন দামোদৰৰ মাজে মাজে বগা পৰিব আৰম্ভ কৰা চুলিবোৰলৈ আঙুলিয়াই যুতিজায়ে কলে—

—ইস্ তোমাৰ এই বগা পৰি যোৱা চুলিবোৰৰ মাজত মোৰ সেই এধানী হাতখনৰ বোল এতিয়াও চাটগৈ লাগি আছে! —তোমাক দেখিলে যেন লাগে সেইবোৰ দিনৰ কথা তুমি একেবাৰে পাহৰি গলা!!

দামোদৰৰ মুখলৈ মূৰ তুলি চাই যুতিজায়ে আৰু কিস্ত বেছি কথা কব নোৱাৰিলে।দামোদৰৰ মুখখন কৰুণৰ পৰা কৰুণতম হৈ আহিছে। চুলিবোৰৰ

মাজে মাজে আঙুলিবোৰ স্ফুৰাই দি দামোদৰে উদং আকাশখনলৈ চাই আছে।

যুতিজায়ে সংকল্প কৰিছিল;—ওহো আৰু কেতিয়াও তাই দামোদৰক এনে ধৰণৰ প্ৰশ্ন নকৰে। দামোদৰে সোধা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়াৰ বাহিৰে আৰু কোনো দিনে তাই উপযাচি কথা কোৱা নাছিল। যুতিজায়ে নিজৰ সংকল্প ৰাখিছিল।

* * *

ইয়াৰ পাছত আৰু দুটা বছৰ পাৰ হৈ গল। মাকে বহুদিন যুজি যুজি অৱশেষত শালৰ পৰা এৰি কাপোৰ খন উলিয়ালে। গোহালীৰ চেউৰীজনী এটা ক'জলা দমৰাৰ মাক হ'ল। ঢেকীশালৰ খেৰবোৰ গুচাই টিন দিলে; নাদৰ পাৰখন পকা কৰোৱা হ'ল; পানী তুলিবলৈ নতুন ঢেকী বান্ধিলে; ঘৰখনৰ আৰু বহুত কিবাকিবি পৰিবৰ্ত্তন হ'ল। বগী বিলখন—; ছপৰীয়া নৈৰ পাৰৰ অকলশৰীয়া ঘাটটো যুতিজাইৰ আৰু বেছি মোহ লগা হ'ল। লগৰী জাকৰ লগত সময়ে অসময়ে টহল দি ফুৰিবলৈ, নতুন মেল—নতুন গুজৰৰ নতুন আঁত টানিবলৈ তাইৰ গাভৰু তেজে পিৰপিৰালে। বসন্তৰ আৰম্ভনিত ডাল ভৰি ফুলা ৰবাব আৰু কাজি নেমুৰ ফুলৰ স্ৰবাসে আহি যুতিজাইৰ মনত এজন আচিনাকি মানুহৰ মৰমৰ বাতৰি দি গ'ল। এৰা যুতিজায়ে যেন কাৰোবাক বুকু উজাৰি মৰম কৰিব,—কাৰোবাব কাৰণ কাৰ্বলৈ আহি বহুত কথা ক'ব। আৰু সামান্য কিছুকথাতে গভীৰ আঘাত পোৱা বুলি কৈ কাৰোবাব শক্তিশালী বাহুত মূৰ থৈ তাই উচুপি উচুপি কান্দিব।

ঠিক এনে এটা সময়তে যুতিজায়ে উমান পাইছিল ঘৰখনৰ ভিতৰত যেন কিবা এটা মুহু উখল মাখল লাগিব আৰম্ভ কৰিছে। বগীবিলাৰ ইটো পাৰৰ গাওঁ খনলৈ বিয়া দিয়া তাইৰ অকলশৰীয়া পেহীয়েকজনীও এদিন আহি উপস্থিত হ'ল। পেহীয়েকৰ মুখৰ ভাৱ

আৰু কানি কাপোৰৰ টোপোলাটো দেখি যুতিজায়ে
অনুমান কৰিলে বছদিন থকাৰে আহিছে পেহীয়েক।
যুতিজাইৰ যোৱনৰ আৰম্ভনিত যেনেকৈ তাইৰ ফুৰা-
চকাৰ প্ৰতি মাক, আইতাক, বামনাথ ব্যস্ত হৈ পৰিছিল
—দ্বিতীয়বাৰ ঠিক তেনে এটা ব্যস্ততা সিহঁতৰ মাজত
দেখা দিয়া যুতিজায়ে স্পষ্ট-ভাৱে ধৰিব পাৰিলে।
আনদিনা চহৰৰ পৰা দেউতাকৰ চিঠি আহিব
বুলি যুতিজায়ে সদায় এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত
নঙলামুখত বৈ আছিল। এতিয়া কিন্তু সেইখিনি সময়ত
মাকে বামনাথক পঠিয়াই দিয়ে, চিঠিখন যুতিজায়ে
নেদেখাকৈয়ে বামনাথে মাকৰ হাতত তুলি দিয়েহি।
গাৰুৰ তলত আনদিনাৰ দৰে মাকে চিঠিবোৰ এতিয়া
আৰু ধৈ নিদিয়ে। বিচাৰি চলাথ কৰিলেও এতিয়া
আৰু তাই চিঠিবোৰ বিচাৰি নেপায়। ...মাকক চিঠিৰ
কথা স্মৰিবলৈও তাইৰ কিবা এটা সঙ্কেচ লগা হ'ল।
...যুতিজাইৰ মনত আছে দেউতাকে লিখিছিল মাকলৈ
...“আমি যাম মোৰ পচন্দত আশা কৰো তুমি খুঁত
উলিয়াব নোৱাৰিবা। ...বাকীখিনি পঢ়িব খোজোতেই
কৰবাৰ পৰা মাকে আহি চিলনীয়ৈ থাপ মাৰি নিয়াৰ
দৰে চিঠিখন লৈ গ'ল। —বাৰাণ্ডাৰ পৰা বেৰত কাণখন
ধৈ আকোঁ এদিন যুতিজায়ে শোৱনি কোঠাত হোৱা
কথা বতৰাখিনি শুনিলে...খুব দুখেৰে মাকে পেহীয়েকৰ
আগত কৈছে যুতিজাই গুচি গলে ঘৰখনৰ জীউটো
ক'ত থাকিব ?

গুঠ দুটা যুতিজাইৰ আপোনা আপুনি কপিছিল—
কথাখিনিয়ে আহি সেইদিনা তাইৰ কলিজাৰ কোমল-
শ্বিনিত বিক্ৰিছিল।

× × ×

আগফালৰ ফুলনিখনত এদিন বামনাথে আগতকৈও
বেছি সময় পানী দিলে। গুটিমালি কেইজোপাৰ গুৰি-
বোৰ লগাতকৈও বেছি সময় সি খুচৰি থাকিল। —

কটনিয়ান

মাকে সজা মজিয়াখনকে তিনিবাৰ সাৰিলে। গোহালীটো
চাফা কৰি ফুটছাইবোৰ সিচি দিওঁতে ছাইৰ কাহীখন
ভুলতে নি; নাৰিকলৰ লাড়ু কৰি থকা পেহীয়েকৰ
ওচৰত থব খুজিছিল; পেহীয়েকে হাঁহিৰ হিল্লোল তুলি
কৈছিল —জোঁৱাইক নেদেখোতেই ইমান!

আনদিনা হোৱা হলে বখলিয়াই থোৱা নাৰিকল
কেইটা ভাঙিবৰ সময়ত গিলাচ দুটা লৈ যুতিজায়ে
আগ্ৰহেৰে পেহীয়েকৰ ওচৰত থিয় হ'লহেঁতেন; বুঢ়া
নাৰিকলৰ পানীখিনি সোহা মাৰি খাই পেহীয়েকৰ চাদৰৰ
আচলত মুখখন মচি শিশুৰ দৰে কলৰব তুলি যুতি-
জায়ে কথা ক'লেহেঁতেন। —আৰু পেহীয়েকে ? এৰা
পেহীয়েকে তাইৰ বকফুল সদৃশ বগা কপালখনত চুমা
এটা খাই ক'লেহেঁতেন

যুতিজাই তোৰ বিষায়ন বাক কেতিয়া দেখা পাম ?
এইজনী পেহীয়েকেই কেতিয়াবা আহিব বুলি
আঙুলিৰ পাবত তাই দিন গনিছিল—কিন্তু আজি ?
আজি এই একেজনী পেহীয়েকৰ লগত মুখামুখি হোৱাৰ
ভয়ত যুতিজায়ে শোৱনি কোঠাতে বহুত সময় কুচি
মুচি বহি থাকিল।

এটা সময়ত পেহীয়েক কোঠাটোৰ ভিতৰলৈ সোমাই
অহাৰ সঁহাৰি যুতিজায়ে পালে, তাইৰ কাণৰ কাষত
আহি পেহীয়েকে ফুচফুচাই কলে—জাই এতিয়াৰে পৰা
কইনা হ'লিয়েনে ? আহ সোণজনী মই ধুনীয়াকৈ
খোপাটো বান্ধি দিম !

যুতিজায়ে হাঁহিছিল। সকলো ভাৱনা দূৰলৈ ঠেলি
পঠিয়াই যুতিজায়ে বান্ধি থোৱা বেণীডাল খুলি খুলি
পেহীয়েকৰ মুখলৈ চাই মুখ টিপি হাঁহি দিছিল।

—খোপাটো ধুনীয়াকৈ বান্ধি যুতিজাইৰ মুখৰ
পিনে অলপ সময় বোবা দৃষ্টিৰে চাই পেহীয়েকে কলে
তোৰ এইটো চেহেৰা দেখি তামুকৰ পুতেক আজিৰ
পৰাই ঘৰ জোঁৱাই হব !”

এটা পুলক ভৰা শিহৰণ যুতিজাইৰ শিৰাই উপ-শিৰাই প্ৰবাহিত হল। আজি আহিবলগীয়া এই নতুন আলহী জনলৈ হঠাতে তাই খুব মৰম লাগি গল। কোনো দিনে নেদেখা মানুহজনৰ কাল্পনিক ৰূপটোৰে তাইৰ মনৰ দাপোনত চমক লগালেহি !...এৰা যুতি-জাইৰ ভাৱ হল এইজন মানুহৰ কাৰণে তাই যেন বহুদিন বৈ আছিল। —এটা সময়ত তাই তাইৰ শোৱনি কোঠালৈ লৰি গল। গাৰ চাদৰখন কেই-বাৰো খুলি তাই ভালকৈ পিন্ধি ললে। যুতি-জাইৰ ইচ্ছা গল তাইৰ যোৱনৰ ভৰত উদঙ প্ৰতিটো অঙ্গৰে যেন সেইজন মানুহক মোহি পেলাব। তাইৰ স্বামী হব পৰা গোঁৱৰত মানুহজন যেন গোঁৱৰাশ্বিত হৈ উঠিব। বিছনাখনৰ এটা মূৰত বহি তলৰ গুঠটো হাতেৰে কামুৰি এইবাৰ যুতিজায়ে ভাবিলে বহুদিনৰ পুৰণি কথা কিছুমান। —সোণমাই বগীতবাহঁতক এদিন যুতিজায়ে হিংসা কৰিছিল; সিহঁতৰ মেলত ভাগ লব তাই ভাল নেপাইছিল। যিহেতু সিহঁতৰ মেলৰ বিষয় বস্তুৰে আছিল মনৰ মানুহ কেইজন। সিহঁতক ভাল লগা মানুহ কেইজন !! —কাৰ চকুত ধূলি দি বগী-তবাই সোণাক গছৰ তলত কাক লগ ধৰিলে; বাঁৰীৰ পাচফালৰ কবৰৰ পুজিটোৰ আঁৰ হৈ কাৰ তপত ওঠে সোণমাইৰ বগা গাল ৰঙচুৱা কৰিলে আৰু বহুত কথা বাকীবোৰ শুনিব পৰা মনৰ অৱস্থা যুতিজাইৰ তেতিয়া নাছিল। নিজৰ ওপৰত যুতিজাইৰ ধিক্কাৰ ওপজি-ছিল। তাইৰ এই মধুময় দেহটোৰ তুলনাত বগীতবাহঁত একোৱেই নহয়। তেনেহলে ইমান দিনে কিয় তাই কাৰো মনৰ কবিতা হব নোৱাৰিলে? কিয়? অৱশ্যে যুতিজায়ে চেষ্টাও কৰা নাছিল। তথাপিও !!—কিন্তু কি হব? সিহঁতে জানো সেইবোৰ মানুহক পালে? মুকুলেও সোণমাইক নাপালে বগীতবাৰ লগতো প্ৰফুল্লৰ বিয়া নহল।

যুতিজাইৰ মনটো ফ্ৰকাল হৈ উঠিল। তাই মনত কাকো ঠাই নিদি ভালেই কৰিলে। —আনন্দৰ উত্তে-জনাতে কেইবাবাৰো তাই খুলি যোৱা খিৰিকীখনেৰে বাহিৰলৈ ভুমুকি মাৰি চালে; মাক আৰু পেহীয়েককো তাই নঙলা মূখত বৈ থকা দেখিলে। আলি কেফুৰি-টোলৈ সিহঁতে ডিঙি মেলি চাইছিল। মাজতে এবাৰ যুতিজায়ে বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। —সকলোৱে মিলি নিকাকৈ ঘৰ-দুৱাৰ সাৰি মচি থৈছে; গোহালী ঘৰৰ বেৰখনত মাকে নিজহাতেৰে গোবৰ মাটি লেপাৰ প্ৰলেপ যুতিজায়ে দেখিলে; কোনো কাৰণ নোহোৱাকৈ যুতি-জায়ে এবাৰ বাঁৰীৰ পাচফাললৈ উঠি আহিল; চকোৱা-খন পাৰ হৈ তাই পকা নাদটোৰ ওচৰলৈ আহিল। তাৰ পাছত নাদটোত আওজি লৈ যুতিজায়ে চান্দিও-ফালে চালে। তাইৰ খুব মৰমৰ এইখন বাৰী এয়া গ্ৰাৰী শাৰী কাকিনী তামোল; শাৰী শাৰী পনিয়ল, ছজন ডিমক, আৰু বাঁওহাতে থকা বিজুলী বাঁহ কেই-জোপাৰ ফাঁকেদি দেখা সোঁখন বগীবিল,—বাৰিষা ইয়াৰ পাৰতে যুতিজায়ে শুনিছিল কেটেলা পছৰ মাত ইয়াৰ বুকুতে হাঁহ পৰা চাবলৈ পোহৰি নোহওতেই সৰুতে ৰামনাথৰ বোকোচাত উঠি তাই আহিছিল; আৰু এই বিলৰ বুকুতে গজা মকুৱা ফুল আনি দিবলৈ দামোদৰৰ গাত তাই জোকে ধৰাদি ধৰিছিল। এৰা এইবোৰ যুতিজায়ে এতিয়া কি সতেৰে এৰি যাব?—হঠাৎ যুতি-জাইৰ ভাৱত যতি পৰিল। নঙলাৰ কাষত মানুহৰ খোজৰ উমান, কথাৰ গুণগুণনি তাই শুনিলে। কোবা-কুবিকৈ গৈ তাই পাচ দুৰাৰেদি শোৱনি কোঠাত সোমাল।

যুতিজাইৰ ভয় লাগিল। আগলতি কলপাত কঁপাৰ দৰে গোটেই গাটো এবাৰ কপি উঠিল। —মানুহজন যদি তাইৰ মনৰ মত নহয়? মানুহজনৰ দেহজ ৰূপ-টোৰে যদি যুতিজাইৰ মনৰ কাৰেঙভ জুই লগাই দিয়ে

তেতিয়া হলে ?—নাই নাই তাই এইবোৰ একো নেভাৰে
কিন্তু তথাপি—তথাপিও !

দেউতাকৰ হাঁহি আৰু কথাৰ টুকুৰা এইবাৰ যুতি-
জায়ে শুনিলে । পুৰণি চিনাকি মানুহৰ দৰে দেউতাকে
কথা পাতিছে ! একেটা অফিছত কাম কৰে যেতিয়া
হয়তো দেউতাকে আগৰ পৰি চিনি পায় । মানুহ-
জনৰ মাতটো মোহ লগা, যুতিজায়ে এইবাৰ খোলা
খিৰিকীখনেৰে জুমি চাব চেষ্টা কৰিলে ; খুটাটোত ধৰি
জুমি চাওঁতে ঘন চুলিৰে সৈতে মানুহজনৰ মূৰটোৰ
এটা অংশ যুতিজায়ে দেখিলে ।— খুব ঘন কেকোৰা
চুলি—নাই নাই যুতিজায়ে আৰু বেছি চাব নোৱাৰিলে
তাই ভবাতকৈও বেছি ভাল—বহুত বেছি ভাল !!

* * *

এটা সময়ত যুতিজাই আৰু পঙ্কজ একেপাৰে অকল-
শৰীয়া ভাৰে কোঠাটোত বহি আছিল । পেহীয়েক
আৰু মাকে কোনোবা এটা স্ক্ৰুঙাইদি চাই থকা বুলি
যুতিজায়ে কেইবাবাৰো ঘূৰি ঘূৰি চাইছিল—কিন্তু ভিতৰৰ
পৰা অহা খৰিকা জহা চাউলৰ গোকটোৱে যুতিজাইক
নিশ্চিন্ত কৰিলে যিহেতু মাক আৰু পেহীয়েক ইতিমধ্যে
হয়তো পাকঘৰত ব্যস্ত হৈ পৰিছে । দেউতাকে জপ-
নাখন খুলি বাহিৰলৈ ওলাই যোৱা যুতিজায়ে নিজেই
দেখিলে । আৰু ৰামনাথ ? এৰা সি উভতি অহা
নাই ৰাতিৰ সাজৰ কাৰণে কেতিয়াবাই পাব এজোৰ
বিচাৰিব মাকে পঠিয়াইছিল । যুতিজায়ে পশ্চিমফালৰ
খোলা খিৰিকীখনেৰে চাইছিল—ফুলৰ ভবত হাউলি
পৰা কঠালচপ্পা জোপাৰ খিৰিকীৰ কাষলৈ অহা
ডালটোলৈ..... ।এটা সময়ত বিছনাৰ
একেবাৰে মূৰটোৰ পৰা উঠি আহি পঙ্কজ তাইৰ নিচেই
ওচৰত বহিছিল । যুতিজাই উঠি যোৱা নাছিল ।
..... যুতিজাইৰ থুতুৰিটো দাঙি ধৰি গুঠৰ তলৰ
কটা দাগটোলৈ চাই পঙ্কজে স্মৰিছিল—

কটনিয়ান

এইটো কিহৰ দাগ ? কিহে কাটিছিল ?

লাজ লাজকৈ যুতিজায়ে কৈছিল—

দামোদৰৰ বৰশিয়ে বিক্ৰিছিল ।—সকতে !

গহীন হৈ যাব খোজা পঙ্কজৰ মুখখন আকৌ উজলি
উঠিছিল—

এৰা—দামোদৰৰ বৰশিয়ে যুতিজাইক বিক্ৰিছিল !
এতিয়া নহয়—সকতেহে !

* * *

পঙ্কজ আৰু দেউতাক গুচি যোৱাৰ দিনা দামোদৰৰ
ওচৰলৈ পেহীয়েকৰ লগত যুতিজাই আহিছিল ।
ভিতৰৰ মজিয়াত খুটা এটাত ভৰি দুখন দি কিতাপ
পঢ়ি থকা দামোদৰৰ চকুজোৰ দুয়ো হাতেৰে ঢাকি
ধৰিবলৈ ইচ্ছা গৈছিল যুতিজাইৰ ! ওহো পিচমুহূৰ্ত্ততে
তাই পিচুৱাই আহিছিল—তাই সৰু ছোৱালী নহয় !
দামোদৰেও তাইক সন্মোচ কৰে ।.....

দামোদৰৰ লগত পেহীয়েকে নিঃসন্মোচৰে কথা
পাতিলে । দুয়ো হেনো সকতে একেখন স্কুলতে পঢ়িছিল ।
এবাৰ দামোদৰৰ বগা হৈ যাব খোজা চুলিবোৰলৈ
আঙুলিয়াই পেহীয়েকে ক'লে

ইমান দিনে ঘৰ সংসাৰ নেপাতি কিহৰ বৰাগী
সাজি আছাহে ?

দামোদৰলৈ মূৰ তুলি চাই যুতিজায়ে অনুভৱ
কৰিছিল—স্মৃতি নলগীয়া প্ৰশ্ন এটা যেন পেহীয়েকে
দামোদৰক স্মৃতিলে ।শে'তা পৰা গুঠত আকৌ
হাঁহি বিৰিঙাই দামোদৰে কিন্তু কলে—

তুমিনো সংসাৰ কৰি কিটো স্মৃতি পাইছা—ইমান দিনে
দেখোন লৰাছেৱালী এহাল কোলাত লৈয়ে মাক হোৱাৰ
মুখখন নেপালা !

মুখ চহকী পেহীয়েক এইবাৰ কিন্তু একেবাৰে মনে
মনে থাকিল । গহীন হৈ পৰা বায়ুমণ্ডলখিনি পাতল
কৰি দিবৰ মনেৰে দামোদৰে এইবাৰ আন কথা উলিয়ালে ।

.....মাজতে এবাৰ উঠি দামোদৰে নিজ হাতেৰে কৰা শাক পাচলিৰ বাৰীখন দেখুৱাবলৈও মাতি নিলে— যুতিজায়ে লক্ষ্য কৰিলে পেহীয়েকৰ মুখৰ ৰং সলনি হৈ গৈছে।হাউলি পৰা বিলাহী বেঙেনা জোপাৰ আগটো আলফুলকৈ যুতিজায়ে চাংখনত তুলি দিলে। ডাঙৰ ডাঙৰ বন্ধাকবি কেইটালৈ আঙুলিয়াই পেহীয়েকে দামোদৰৰ ওচৰলৈ আহি মনে মনে কোৱাৰ নিচিনাকৈ কলে—

এই কেইটা কবি থৈ দিবা—ছোৱালীজনীৰ বিষয়া পাতিলো নহয় !

দামোদৰে অবাৰ হোৱাৰ নিচিনাকৈ কথাখিনি শুনিলে আৰু যুতিজাইৰ মুখলৈ চাই হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। যুতিজাইৰ লাজ লাগিল। চাদৰৰ আচলটো দাঁতেৰে কামুৰি তাই আশা কৰিছিল পেহীয়েকে পঙ্কজৰ কথা আৰু অলপ দামোদৰৰ আগত কব। ওহো নাই দামোদৰেও একো লুপ্তিলে পেহীয়েকও একো নকলে।

উভতি আহোতে যুতিজায়ে লক্ষ্য কৰিছিল কক্ষ চুলিৰ তলত দামোদৰৰ মাগুৰ বৰণীয়া শেঁতা মুখখন। এৰা সেইখন মুখ যেন আৰু ভাৰাকান্ত আৰু শুকান হৈ পৰিছে। যুতিজায়ে ভাবিলে দামোদৰৰ যেন কিবা এটা বেমাৰ হব ! দামোদৰ যেন আৰু বেছি দিন জীয়াই নেথাকে !

* * *

যুতিজাইৰ বিষয়াৰ উখল মাখল খিনি আৰু স্পষ্ট হৈ পৰিল। খবৰ লোৱাৰ চেলু লৈ ওচৰে পাজৰে থকা মিতিৰ কুটুমবোৰ এটা ছটাকৈ আহি গোট খালে। শালত ভমকা ফুলীয়া কাপোৰে হাঁহিলে। আৰু বহুত কিবা কিবিৰ কাৰণে এমাহ আগৰ পৰা ঘৰখন বিষয়া-ঘৰ যেন লগা হল। যুতিজায়ে পটিকৰ আলমাৰিটোৰ পৰা কিতাপ পত্ৰখিনি সামৰি খবৰ বেলিকা নিজৰ ফটো এখন, যুতিজায়ে দেউতাকৰ লগত চহৰলৈ যাওঁতে

লোৱা ছবি এখন বিচাৰি চলাথ কৰিলে ; নিৰ্দিষ্ট ঠাই-খিনিৰ পৰা তাইৰ বন্ধাই থোৱা ছবিখন কোনোবাই লৈ গৈছে।

.....যুতিজাইৰ হাঁহি উঠিল। আপোনা আপুনি যুতিজায়ে হাঁহি দিলে। এৰা পঙ্কজেই নিলে চাগৈ। পটিকৰ এইখন চকিত সিয়েই বহিছিল তাইৰ কিতাপ-বোৰ সিয়েই লিৰিকি বিচাৰি চাইছিল। তেতিয়া হলে ? ইমান সৰু ন্যৰীৰ দৰে পঙ্কজৰ কথাবোৰ ! হাঁহি হাঁহি যুতিজাইৰ কাহিল হৈ পৰিবৰ মন গল ! তাইক খুজিলে জানো তাই ফটোখন নিদিলেহেঁতেন ? তাকেই যদি নিদিয়ে তাই বাক কাক দিলেহেঁতেন ?

বিয়াৰ ঠিক তিনিদিন আগতে আকৌ এদিন যুতিজাই দামোদৰৰ ওচৰলৈ যাবলগীয়া হল।সোণাৰীৰ হিচাব এটা কোনেও মীমাংসা কৰিব নোৱাৰাত মাকে যুতিজাইক পঠিয়ালে দামোদৰৰ ওচৰলৈ ;

যুতিজাই গৈছিল। পিচছুৱাবেদি নাদৰ পাৰৰ চকোৱাখন পাৰ হৈ বকফুল কেইজোপাৰ তলৰ বাটটোৰে যুতিজাই দামোদৰৰ ওচৰলৈ গৈছিল। দামোদৰৰ শাকনি বাৰীখনৰ ওচৰত হঠাতে এবাৰ তাই চকিত ছোৱাৰ নিচিনাকৈ বৈ গৈছিল। দামোদৰে নিজ হাতেৰে, দামোদৰে অতি কষ্টেৰে বোৱা কবিবোৰ তাইৰ বিষয়াৰ কাৰণেই উঘালি লৈ গৈছে। বিলাহী বেঙেনাৰ গছ কেইজোপা চাঙিৰ পৰা নামি মাটিত লেতু সেতুহেঁ পৰি আছে। সোঁ সিনিলৈকে ভৰি থকা বাৰীখনৰ ধ্বংস-শেষখিনি দেখি যুতিজাইৰ বেজাৰ লাগিল।যুতিজায়ে ভাবিলে—এৰা তাই যেনেকৈ দামোদৰৰ বাৰীখন উছান কৰি পেলালে—ঠিক তেনেকৈয়ে কোনোবা এজনীয়ে হয়তো দামোদৰৰ মনটো লৈও খেলিলে। অজ্ঞাত-নামা সেইজনীলৈ যুতিজাইৰ খুব খং উঠিল। দামোদৰক লৈ সংসাৰ নকৰা সেইজনীক যুতিজাইৰ বুজাই দিবৰ মন গল—দামোদৰৰ দৰে মানুহ পৃথিবীত কম আছে।

...কিন্তু সেইজনী যদি তাইৰ নিজৰ পেহীয়েক হয়।
...খুব লাহে লাহে গৈ যুতিজায়ে এইবাৰ খোলা
খিৰিকীখনেৰে জুমি চালে। দামোদৰে গাৰু এটাত
মুখ গুজি শুই আছে, কিন্তু মাজে মাজে দামোদৰে
গাটো লৰচৰো কৰিছে।তাৰ পাছত দামোদৰৰ
নিচেই ওচৰলৈ খুব মনে মনে আহি যুতিজায়ে যি দৃশ্য
দেখিলে—সৰগ পৰা মানুহৰ দৰে তাই ভাতেই খিয়
হৈ থাকিল।

.....দামোদৰৰ গাৰুৰ কাষত সেইখন তাইৰে
হেৰোৱা কটোখন ! ...আৰু তাইৰ বিয়াৰ চিঠি কিছুমান
ছয়োহাতেৰে মোহাৰি মোহাৰি দামোদৰে উচুপিছে।

মাপে খুটিবলৈ অহা মানুহ এজনীৰ নিচিনাকৈ তাই
বাহিৰলৈ লৰি আহিছিল। চকোৱাখন পাব হৈ তাই
আহি একেবাৰে নিজৰ কোঠা পাইছিলহি ; খুটাটো
খামুচি ধৰি তাই মুখখন খুটাটোতে গুজি দিছিল।
—দামোদৰ তাইৰ প্ৰতি আসক্ত আছিল।

দামোদৰে তাইক ভাল পাইছিল।

—নাই নাই—কিয় হব ? দামোদৰ আৰু দেউতাকৰ
মাজত যে তাই প্ৰভেদ বখা নাই ॥

ওঁহো দামোদৰে তাইক ভাল পাব নোৱাৰে। কেতি-
য়াও নোৱাৰে ॥



গিৰ্ধাৰী

[৩৬: হেম বৰুৱা যে এগৰাকী কৃতী ডাক্তৰ আৰু স্বনামধন্য সাহিত্যিকেই আছিল এনে নহয়। আমাৰ কাৰণে বিশেষ উল্লেখযোগ্য কথা হৈছে যে তেখেত এজন কটনিয়ান আছিল— একেবাৰে চূদ্‌মাৰচন্‌ চাহাবৰ দিনৰ। তেখেতে ইয়াত পাঠকত কলাকাৰৰ তুলিকাৰে যি ‘গিৰ্ধাৰী’ৰ ছবি আঁকিছে, সেই ‘গিৰ্ধাৰী’ৰ গৌফ কোচা সেই সময়ৰ কটন কলেজৰ ছাত্ৰাবাসৰ বহুমূৰীয়া সম্পদ আছিল। এই গুৰুপাকী ল'বু-বচনা তেখেতৰ ‘চপনীয়া’ নামৰ কিতাপখনত প্ৰকাশ পাইছিল।

—সম্পাদক।]

এটা উটমহতীয়া ভাস্তিৰ কাৰণে আমি ছয়ো বন্ধু হবৰ সুযোগ হ'ল।

১৯১০ চনত কলেজত নাম লেখাবলৈ বুলি হোষ্টেলত সোমাইছোহি। সেই সময়ত হোষ্টেলৰ ঘৰ মাত্ৰ এটা খেৰৰ বিৰাট ব্যাপাৰ, এতিয়া ব'ত কলেজৰ ডিচ-পেনচেৰি আছে তাৰ মুখে মুখে। চিনাকি ঘৰ, ৮ বছৰৰ আগেয়ে তাত বসতি কৰিব লগা হৈছিল। গাভীৰ মাল নমাবলৈ মানুহ দৃষ্টিত মাত্ৰ এটা পৰিল; তাত মোৰ ভুল হ'ল। গিৰ্ধাৰীৰ, ভুল অত্ৰ এটা। ‘হাম জামাদাৰ হে’।

অৰ্থাৎ মোক বুজাব খুজিছিল,—জামাদাৰে বাবুৰ কাপোৰ-কানি অনা দোষ হব। সেই কালত “বাবু” হলে গোৰৰ পাইছিলো। মেটোৰে কাপোৰ-কানি চুলে দোষ হোৱা আজি-কালিৰ দিনত হাঁহিয়াতৰ কথা; কিন্তু সেই কালত কটন কলেজ হোষ্টেলত ই বৰ নিষ্ঠাৰ চানেকী। সেই সময়ত গা নোধোৱাকৈ ভাত খালে বেলেগ শাৰীত খাব লাগে। বামুণৰ

শাৰী বেলেগ তাক কায়স্থৰ শাৰী বেলেগ। অতি নিষ্ঠাবান কেগৰাকীয়ে তাতো সন্তুষ্ট নহৈ বান্ধনী ঘৰত অকলশৰীয়াতকৈ খাইছিল। নিয়মৰ অত্ৰথা হলে “ফয়দা বাবু”ৰে কামাখ্যাত পৰাচিত কৰায়; বৰ আপত্তি কৰিলে ব্ৰহ্মপুত্ৰত ডুব দি নমো নমো কৰায়। সেই পাৰিপাৰ্শ্বিক আবৰণত গিৰ্ধাৰীৰ ভুল হোৱা স্বাভাৱিক ছয়োৰো ভুল ভঙাৰ পাচত আমি বন্ধু হলেঁ।

এতিয়া মই ভাবি পাইছো প্ৰথম আকাৰ্ণণৰ বস্ত্ৰ গিৰ্ধাৰীৰ মোচ কোচা। “ফাৰ্ষ্ট ক্লাছ” মোচ। ছেফ্টি বেজৰ দিনত আজি-কালি আমি প্ৰায়েই গাইমুৰা। যাৰ বা একোটা আছে, তাও দিয়ে কোনো-মতে দুই আঙুলিৰে। গিৰ্ধাৰীয়ে তাও দিয়ে খামোচ মাৰি। কিছুদিনৰ পাচত সেই কোচা মোচৰ ওচৰ চাপিব পাৰিছিল আমাৰ কেমিষ্ট্ৰীৰ প্ৰফেছাৰ ডাঃ ঠম্‌ছম চাহাবৰ মোচে। বেছি দিন সেই ঠায়ো উপভোগ কৰিব নোৱাৰিলে। গিৰ্ধাৰীৰ মোচৰ চেচুকত পৰি মৰহিবলৈ ধৰিলে, শেষত খুৰাই পেলালে। মোৰ

তেতিয়াই সৰু হ'ল, যদি মোচৰ নিমিত্তে তপস্বী কৰিব লগা হয়, এনে একোটা মোচৰ নিমিত্তে কৰিম। তেতিয়া মোৰ ডাঙি গজা নাই।

সেই কোচা মোচেৰে গিব্‌ধাৰী দেখাত খুলন্তৰ পুৰুষ। দাঁত দুপাৰীয়ে “মুকুতাৰ পংক্তিক” হাঁহি মাৰি উকুৰাই দিয়ে। গাৰ বৰণ অলপ দেৱা। বুকুখন বহল, ঘনকৈ গজা নোমৰ অৰণ্যৰে ঢকা। ককালটি চিঞা। হাত ভৰি স্ফটাম আৰু বলী। মূৰৰ চুলি খুৰা, কিন্তু মাজতে একোছা টিকনি। গাত মোটা খান কাপোৰৰ চুৰিয়াখন আঠুম্বীয়া, ছপিনে দুটা মেথেলি, ওফণ্ডি থকা। গাত আৰু এখন কাপোৰ থাকে সময় মতে তিনি বকমে ব্যৱহাৰ হয়—আবাম অৱস্থাত চেলেণ্ডৰ নিচিনাকৈ কান্ধত পেলাই থয়, গা ঘেলাওতে মূৰত পাণ্ডবিওপৰৰ ফাকেদি টিকনি ওলাই থাকে,—আৰু যেতিয়া নিজৰ কৰ্তব্যত ব্যস্ত থাকে, তেতিয়া বিল-নীয়াই গামোচা বন্ধাদি মুখত বান্ধি লয়। গিব্‌ধাৰীৰ আৰু এটা সৌন্দৰ্য্যৰ সামগ্ৰীৰ ওপৰত মোৰ বৰ ঈৰ্ষা আৰু লোভ হৈছিল;—তাৰ হাতৰ নখ কেটা। চক্-চকীয়া পৰিস্কাৰ, প্ৰত্যেক আঙুলিতে নখচন্দ্ৰ, নখৰ এটা স্ততো নবলে। মই নিজে পৰীক্ষা কৰি চাইছিলো, কাৰণ আমাৰ চাহৰ বাতি ধোৱায়ে নহয়, কেতিয়াবা চাহ কৰাত সহায় কৰে। “বাবু হটাটাৰ আলিয়া;” —“বান্ধাও”।

আমাৰ সেই সময়ৰ বাক্যবাণৰ ভিতৰত এটা সম্ভা-ষণৰ প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল—“ডাঙৰীয়া, কেনে চলিছে” “এ নকব একবাৰে সাধা ধপাত।” অৰ্থাৎ জীৱন তিক্ত, পৃথিবী অন্ধকাৰময়, পৰীক্ষাবোৰ বাটত পনিয়লৰ কাঁইট; “ফৰক্‌দাচ”ৰ Belinda smiled and the world was gay” একেবাৰে মিছা কথা। গিব্‌ধাৰীৰ মনত কিন্তু জীৱন সুখময়, পৃথিবী “খপচুৰত” সাধা ধপাত—বিশেষকৈ উপভোগ বস্তু। আগতে উল্লেখ

কৰি আহিছোঁ, গিব্‌ধাৰীৰ চুৰিয়াৰ মেতেলি দুটা ওফোণ্ডা কাৰণ, মেতেলিত এপিনে চুণৰ টেমা আৰু ইপিনে সাধা ধপাতৰ টেমা। টেমা দুটা ঘূৰণীয়া টিনৰ, চেপেটা সাফৰ ওপৰত আৰ্চি লগোৱা। কঠোৰ কৰ্তব্যৰ ভিত-ৰত যেতিয়া অলপ আহৰি পায়, এঠাইত নিৰলে বহি মূৰৰ পাণ্ডবি খহাই কান্ধত পেলাই মেথেলিৰ পৰা টেমা দুটা উলিয়াই পোনতে সাফৰৰ দাপোণত মুখ-খন চাই লয়; গোক ঠিক আছে—খামোচ মাৰি তাও দি আৰু ঠিক কৰি লয়, দাঁত চাফা আছে, এই দুই সৌন্দৰ্য্যৰ সামগ্ৰী তাৰ ইচ্ছানুকূপ পাই, টেমা দুটা খুলি এটাৰ পৰা চুণ, আনটোৰ পৰা ধপাত উলিয়াই হাতৰ তলুৱাত মলিবলৈ ধৰে আৰু মনৰ আনন্দত গুণ্-গুণকৈ গান ধৰে চুখা মলাৰ গতিৰ লগে লগে গুণ্-গুণনিৰ আওয়াজ বাঢ়ি যায়; যেতিয়া চুখা মলা শেষ হয় তেতিয়া দুটা চাপৰ মৰাৰ লগে লগে গুণ-গুণনি ব্যক্ত হয়—স্বৰলা স্বৰত “বামা হো বামা” এতিয়া চুখা তৈয়াৰ, আঙুলিৰে চিকুণকৈ মুখৰ ভিতৰত ভৰাই নিচান কৰি এচিৰিকা পিক পেলাই টেমা দুটাৰ সাফৰ মাৰে; টেমা মেতেলিত স্মূৰাৰ আগেয়ে আকৌ মুখখন দাপোণত চাই লয়, ফেৰ মোচ কোচাত তাও দি আগ দুটা গোনা মহৰ শিঙৰ নিচিনাকৈ ঠিং খুৰাই লয়। তেতিয়া কান্ধৰ পৰা চেলেংখন আনি মূৰত পাগ মাৰি, বাঢ়নিডাল কাষলতিত ভৰাই দি বীৰদৰ্পে গোটেই পৃথিবীৰ আবৰ্জনা গুচাবলৈ সাজু হয়,—কাৰণ “হুনিয়া খপচুৰত, হুনিয়া মজাদাৰ,—বামা হো বামা,” আপোনাৰ সেই সাধা ধপাত নহয়।

গিব্‌ধাৰীৰ বাসস্থান প্ৰিন্সিপেলৰ হাউলীৰ পজা এটাত। সেই সময়ত প্ৰিন্সিপেল আজি কালি ভাইচ্-চেঞ্চেলৰ থকা বঙলাত আছিল। গিব্‌ধাৰী সন্দ্ৰীক— দুই এটা অবস্ত্ৰ লৰা-ছোৱালীও দেখা যায়। সেই সময়ত হাউলীৰ পূব-দক্ষিণ কোনত এজোপা বিশাল

তেতেলি গছ আছিল। বতৰ ভাল হলে তেতেলিৰ তলত গোটেই পৰিয়ালটোৰে আজৰি সময়ত বিশ্রু-লাপ কৰে। পঁজাত ড্ৰয়িং কম নাই। গিৰধাৰী পত্নীয়ে বিৰাট শৰীৰ লৈ তেতেলিৰ উঠা শিপাত আউজি বহি খবহাতেৰে পাচি বৈ থাকে, ছফালৰ পৰা লৰা-ছোৱালীয়ে গাত আজুৰি খাচু অশ্বেষণত ব্যস্ত, গিৰধাৰী-পত্নীৰ গাত হুচ নাই; কাৰণ তেওঁ ব্যস্ত,—হাত পাচিৰ কাম কৰোতে আৰু মূখ বাক্যবান প্ৰয়োগ কৰোতে। অলপ দূৰতে গিৰধাৰী ব্যস্ত বাঁহ চাচি কাঠি কৰি যোগালি কৰোতে। বোধকৰোঁ গিৰধাৰীয়ে কাণত তুলাৰ সোণা দি লয়, কাৰণ বাক্য-বাণ সন্ত্বেও গিৰধাৰী নিৰ্বিকার, মন অলপ সাধা ধপাত মাত্ৰ। কিন্তু স্ত্ৰবিধা পালেই পুলকা মাৰে। এবাৰ হোষ্টেলৰ ভিতৰত সোমাব পাৰিলেই আকোঁ ছুনিয়া মজাদাৰ। মোচত তাও দি, 'ৰামা হো ৰামা'। হোষ্টেল কম্পাউণ্ডত পত্নীৰ প্ৰবেশ নিষেধ।

গিৰধাৰী কৰ্মী পুৰুষ, দোক-মোকালিতে উঠি মুখত কাপোৰ বান্ধি, কৰ্তব্যৰ প্ৰধান অংশ শেষ কৰি, 'বাবু-লোগ' উঠালৈ গা-পা ধুই পৰিষ্কাৰ; হাত-পাত ধুবলৈ বন্ধু 'বাবুলোগ'ৰ পৰা চাবোন ধাব কৰি ব্যৱহাৰ কৰে। গিৰধাৰীয়ে যদি টানে-আপদে চাহো কৰি দিব লগা হয়, তেনেহলে আপোনাৰ চাবোন ডোখৰ হাত ধুবলৈ দিবলৈ আপত্তি থাকিব নোৱাৰে। পাক এটা মাৰি, ঘৰত ভাত খাই আহি, আকোঁ হোষ্টেলত হৰেক বকম কামত গোটেই পুৱাটো ব্যস্ত। আবেলি ডোখৰ যদিও হোষ্টেলৰ পৰা ছুটী, ঘৰত পত্নীয়ে কামত লগাবলৈ খাপ লৈ থাকে। কাম থকা চল কৰি বিমান দূৰ নিৰাপদে পাৰে, পলম কৰি ঘৰলৈ যায়। আকোঁ সন্ধিয়াৰ আগে আগে মুখত কাপোৰ বান্ধি দিনটোৰ শেষ কৰ্তব্য কৰি আকোঁ গা ধোৱে! তাৰ পিচত ভাত খাই মূৰত পাগুৰিটো মাৰি যেতিয়া জামাদাৰ সকলৰ

ক্লাব—ভাতিখানালৈ খোজ লয়, তেতিয়া গিৰধাৰী অৰকাশযুক্ত 'ভদ্ৰলোক'। ক্লাবৰ পৰা আহি মনে মনে শুই থাকে।

গিৰধাৰীৰ এই দৈনন্দিন কৰ্ম পদ্ধতিৰ সময়ে সময়ে লৰচৰ ঘটে। ক্লাবত মাত্ৰা বাঢ়িলে, হোষ্টেলৰ আগৰ পাচ-আলিত উভতি আহি আহি জনসাধাৰণক বুজাই দিয়ে,—চুডমাৰ্ছন চাহাব আমিৰ আদমি, কলেজৰ 'বাবুলোগ' তাৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু। চুডমাৰ্ছন চাহাব আমাৰ প্ৰিন্সিপেল আৰু গিৰধাৰীৰ পৰম বান্ধু—সময়ে সময়ে 'ছগো-অনা' পইচা পাই থাকে। ৰাতিৰ নিজজালত হোষ্টেলৰ পথাৰত যেতিয়া 'বাবুলোগে' গাধাদোড় খেল কৰে, তেতিয়া গিৰধাৰীয়ে চহীচৰ কাম কৰে আৰু দৌৰলৈ সাজু হোৱা গাধাৰ গুণাগুণ ব্যাখ্যা কৰে,— "ক্যা দৌড়েগা, একদম গাছা"। সেই সময়ত মাঘ ফাগুন মহীয়া হোষ্টেলৰ ছাত্ৰসকলৰ ৰাতি বৰ পিয়াহ লগা অভ্যাস এটা আছিল। সেই পিয়াহ মাৰিবলৈ খেজুৰৰ বস বৰ দৰকাৰী বস্তু। গছত উঠিব পৰা ছাত্ৰ দুই এজন মাত্ৰ। যেতিয়া ছাত্ৰসকলৰ পিয়াহ লাগে, এওঁলোকৰ ডিউটি পৰে, খোৱাৰ পিচত টেকেলি-বোৰ গোটাই পেলাই দিয়াৰ কাম গিৰধাৰীৰ। বানচ স্বৰূপে তালৈ অকলৈ এটেকেলি থৈ দিয়া হয়; 'এখি বা' তাৰো বেচেৰাৰ বৰ পিয়াহ! এইবোৰ কামৰ নিমিত্তে গিৰধাৰীক আগ-জাননী দি হুচিয়াৰ কৰি ৰখা হয়।

গিৰধাৰীৰ আৰ্থিক অৱস্থা সদায় স্বচ্ছল নাথাকে। সন্ধিয়া পঢ়িবলৈ ধৰোতে বিৰিকীৰ বাহিৰৰ পৰা যেতিয়া গিৰধাৰীৰ ফুচুচীয়া মাত শুনা যায়, 'বাবু হেনে আও,' জানিব বন্ধুৰ বিপদ! কিতাপ এৰি বাৰান্দালৈ ওলাল। 'ছগো অনা পইচা বা', কিয় লাগে সোধা অনিয়ম। ধাব কৰি হলেও ছুঅনা পইচা আনি দিব। ক্লাবত কালিয়নে বস্তু নিদিয়ে।

কটন কলেজ এৰি যাব লগা হ'ল। কলিকতাৰ পৰা অহা-যোৱা বাটত গিৰ্ধাৰীৰ লগত দেখা সাক্ষাৎ হয়। কিন্তু কেইবা বছৰো বিদেশত থকাৰ পাচত ঘূৰি আহি খবৰ কৰি জানিব পাৰিলো গিৰ্ধাৰী নাই, ঢুকাল। অনুভৱ কৰিলো হোষ্টেলৰ এটা অঙ্গ হানি হ'ল। কাৰণ গিৰ্ধাৰী অকল হোষ্টেলৰ জামাদাৰেই নাছিল,—তাৰ মোচ, তাৰ দাঁত, তাৰ হাত, কৰ্তব্য

জ্ঞান, চুখা, ৰামা হো ৰাম, তাৰ ছগো আনা পইচা, হোষ্টেলৰ ছাত্ৰসকলৰ সৈতে তাৰ সঘন্ধ আৰু সহ-যোগিতা—এই আটাইবোৰ লৈ কটন কলেজৰ বুকতে গিৰ্ধাৰী এটা অনুষ্ঠান আছিল, যিটো অন্য জামাদাৰে পূৰ্বাৰ কেতিয়াও নোৱাৰে। তাৰ বাটনিয়ে অকল হোষ্টেলকে চাফা নকৰিছিল, মোৰ নিচিনা বহু ছাত্ৰৰ আবৰ্জনাপূৰ্ণ মনো চাফা কৰিছিল।

শ্ৰুততে পৃথিৱীত নতুন বুলি একো বস্তু নাই। সকলোবোৰেই হৈছে পুৰাণৰ নতুন প্ৰতিকৃতি মাথোন। যুগে যুগে জীৱনকেন্দ্ৰী তথ্য-ধাৰাৰ ব্যাখ্যাৰ পৰিবৰ্তন ঘটে যদিও, মূলতে এইবোৰৰ স্বৰূপাৰ্থৰ পৰিবৰ্তন নঘটে।

—জৰ্জ বাৰ্ণাৰ্ড শ্ব

.....নেকান্দিবা কামনা—মই বুজি পাইছোঁ—তুমি নিজৰ কথা ভাবিবলৈ
এৰি দিয়া—তুমি মোৰ কথা ভাবা আৰু মই তোমাক ভাবিম—
আৰু তাৰ পিচত.....



স্বাৰৰ

(বিদেশী গল্পৰ ছাঁলৈ)

ইন্দিৰা বৰুৱা

২য় বাৰ্ষিক বিজ্ঞান

“তুমি মোক ভুল বুজিবা মনয় তোমাক মোৰ—
কামনাই তাইৰ ধুনীয়া ডাঙৰ ডাঙৰ চকুহালি মনয়ৰ
মুখলৈ তুলি ধৰিলে। তাইৰ মাতত এপৃথিবী বেদনাৰ
অভিনয়। তোমাক মোৰ খুউব ভাল লাগে মিন্
মোৰ তোমাক খুউব ভাল লাগে।

মনয়ে কামনাৰ মুখলৈ একেধৰে চাই আছিল ! কামনাই
তাৰ মুখৰ পৰা দৃষ্টি আঁতৰাই আনি দ্বৰলৈ চাই বল।

“মোৰ তোমাক খুউব ভাল লাগে” তাই আকৌ
কলে। “কিন্তু তোমাৰ লগত মোৰ বিয়া কেতিয়াও
হব নোৱাৰে। কেতিয়াও নোৱাৰে।”

“ভাল লাগে ? মোক তোমাৰ ভাল লাগে ?” কিন্তু মুম্বয়ৰ মাতত হতাশ বেজাৰ, বিবক্তি সকলোৰে এটা মুশ্ৰন। “কিন্তু নুবুজা কিয়, মই কৈছো মই তোমাক ভাল পাওঁ, ভাল লাগে নহয়।”

“মই জানো—মই সেইটো জানো মুম্বয়। তথাপি এয়াষে অসম্ভৱ। আমাৰ বিয়া ? ই কেনেকৈ হব পাৰে মিন্।” সচাকৈয়ে কামনাই জানে মুম্বয়ে তাইক ভাল পায়। আজি দুবছৰে সকলো মানুহে জানি আহিছে সিহঁতৰ মনৰ বিয়া কেতিয়াবাই হৈ গৈছে মাত্ৰ সামাজিক অনুষ্ঠানটো বাকী। তাইও ভাবিছিল তাই মুম্বয়ক ভাল পায়। কিন্তু শ্যামল ? নাই নাই এয়া হ’ব নোৱাৰে। তাই মুম্বয়ক কেতিয়াও বিয়া কৰাব নোৱাৰে।

“মই জানো তুমি মোক ভাল পোৱা। হয়তো মইও তোমাক ভাল পাও। কিন্তু তোমাৰ মোৰে বিয়া হব নোৱাৰে। আমিষে স্বখী হব নোৱাৰিম। তুমি আৰু মই কোনোদিনেই একমত হব পৰা নাই। তাৰোপৰি মই এনে এজনক বিচাৰো যিজন দায়িত্বশীল। মই তোমাৰ Irresponsibility কোনো দিনেই সহ কৰিব নোৱাৰিম।” কামনা বৈ গ’ল।

“কি ? মোৰ কি বুলিলা ?” মুম্বয়ে প্ৰায় চিঞৰি উঠিল। “তোমাৰ দায়িত্বহীনতা” কামনা অলপ নাৰ্ভাছ হৈ পৰিছিল যদিও বাহিৰত তাই সেইটো প্ৰকাশ নকৰিলে। “মই কব খুজিছো মই যেনেকৈ ভাবিচিন্তি একোটা কাম কৰো তুমি তেনেকৈ নকৰা। তুমি তোমাৰ পৰিয়ালৰ পৰা সদায় আতৰি থাকিবলৈ চেষ্টা কৰা। জানো তোমাৰ ঘৰত টকা পইচাৰ অভাৱ নাই। তোমাৰ পৰা সহায় নেপালেও বা তুমি চাকৰি নকৰিলেও তোমাৰ ঘৰখন চলিব আৰু তুমিও বহিয়েই গোটেই জীৱন স্বচ্ছন্দে কটাই দিব পাৰিবা। কিন্তু মই সেইটো নিবিচাৰো মই পৰিয়ালৰ মাজত সোমাই

থাকিব খোজো। তেওঁলোকৰ এজন হৈ তেওঁলোকৰ লগত মিলি যাব বিচাৰো। কিন্তু তোমাৰ লগত বিয়া হ’লে সেইটো নহব। সদায় হলখুল কৃত্ৰিমতাৰ মাজতে সোমাই থাকিব লাগিব। এটা কথাও দৰ্কে ভাবিব নোৱাৰিম বা তোমালোকে নিদিবা। কিন্তু যেনে এটা অলস জীৱন নিবিচাৰো। গতিকে বহুতো কথা একে-লগে কৈ কামনা যেন অলপ ভাগৰি পৰিল।

“অ এইটোহে কথা—মই বুজিছো, অৱশ্যে মই আগতেই বুজিব লাগিছিল কামনা, কিন্তু মোৰটো তোমাৰ দৰে বুদ্ধি নাই, মই এতিয়াহে বুজি পাইছো, তুমি—তুমি এনে এজনক পাইছা যিজন মোৰ দৰে উভনচণ্ডী নহয়, যিজন দায়িত্বশীল, যিজন—”

“নহয়, নহয় তুমি মোক ভুল বুজিবা তেনে এজন এতিয়াও কোনো নাই। কামনাৰ অনিচ্ছা স্বত্বেও তাইৰ গাল দুখন বঙা পৰি উঠিল। তাই ভাবিলে—শ্যামলৰ কথা মনলৈ অনাৰ অধিকাৰ তাইৰ নাই কিন্তু—।

* * *

ছমাহ পাছৰ এটা ডাৰবীয়া সন্ধিয়াত কামনাই মুম্বয়ক কৈছিল শ্যামলৰ কথা—

তুমি সেইদিনা যোৱাৰ পাছত মনটো খুউব ভাল লাগিছিল। মুক্তি পোৱা যেন লাগিছিল। তাৰ পাছত ভাবিছিলো শ্যামলৰ কথা, শ্যামল আমাৰ কলেজৰ প্ৰফেচাৰ—সেইযে শ্যামল দত্ত ইংৰাজীৰ প্ৰফেচাৰ। তোমাক মই এদিন কৈছিলোৰেই বোধকৰো, গহীন গম্ভীৰ মানুহজন, সকলোৰেই ভাল পায়। মই ভাবিছিলো সেই শ্যামল দত্তৰ কথা। জানিছিলো শ্যামল দত্তৰ কথা ভাবিবৰ মোৰ কোনো অধিকাৰেই নাই। মিনা বাইদেৱে কৈছিল ফোৰ্থ ইয়াৰৰ দীপালী ৰায়-চৌধুৰীৰ লগত তেওঁৰ খুউব ভাল। একেলগে ফুৰে, Delightত চাহ খায়। কৃষ্ণাই কিন্তু কৈছিল শ্যামল দত্তৰ নীলিমাৰ লগত বিয়া হব। সেই কাৰনেই মই

ভাবিছিলো শ্ৰামলদত্তৰ কথা ভবাৰ মোৰ কোনো অধিকাৰ নাই। কিন্তু সেই সৰ্ব্বনশীয়া দিনটোৱে সকলোবোৰ যেন ওলটপালট কৰি দিলে। কামনাই কৈ গ'ল। মুম্বয়ে দুহাতৰ মাজত মূৰতো থৈ মাত্ৰ গুনি গৈছিল।

* * *

সেইদিনা খুঁউব বৰষুণ দিছিল। প্ৰায় ছোৱালীয়েই কলেজলৈ যোৱা নাই। গলেও বৰষুণৰ কোবত পৰি কমনকমৰ বাহিৰ ওলাবই পৰা নাই। কামনাই ভাবিলে কলেজলৈ অহা হ'ল যেতিয়া অনাৰ্চৰ ক্লাচটো কৰি যোৱা যাওক। কিন্তু ক্লাচ কৰি ওলাই অহাৰ সময়তে গোটেই আকাশখন যেন ভাঙি পৰিল। অকনমান ছাটিটোৱে তাইক কেতিয়াও বক্ষা কৰিব নোৱাৰে নিশ্চয়। লগৰে বসন্ত চলিহাই তাই ইতস্ততঃ কৰা দেখা পাই কলে, 'বকৰ, এতিয়া যোৱাটো ঠিক নহব, অকনমান বগু ক ইয়াতে, বৰষুণ কমিলে যাব।' উত্তৰত হাঁহি হাঁহি কামনাই কলে, 'এবা তাকেই কৰা যাওক। বাকীবোৰ ক্লাচ নকৰো আৰু, ঘৰলৈকে যাওঁগৈ—।' তাই কিন্তু প্ৰকৃততে ক্লাচ কৰা নকৰাৰ কথা ভবা নাছিল। —তাই দেখিছিল Physics Building ৰ সন্মুখতে শ্ৰামলদত্তৰ গাড়ীখন। গাড়ীখন আছে যেতিয়া গৰাকীও আছে নিশ্চয়। সেই কাৰণে তাই চাইছিল ক'বাত দেখে নেকি—দেখিলে ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত হ'লেও কব নিশ্চয় এবাৰ।

'ঘৰতে থৈ আহোঁগৈ ব'লা,' এইবোৰ ভাবি ভাবি তাই বসন্ত চলিহাক কিয়া এটা ক'বলৈ মুখ মেলোতেই দেখিলে শ্ৰামলদত্ত Profs' Common Room ৰ পৰা ওলাই আহিছে। তাইৰ মেলা মুখ মেলাতেই থাকিল।

গহীন গম্ভীৰ মান্নহজন। গহীন গহীনকৈ খোজ দি আহি থাকোতে তাইৰ ফালে এবাৰ চালে। 'কি খবৰ?' শ্ৰামলদত্তৰ শ্ৰমৰ উত্তৰত তাই মাত্ৰ ক'লে,

'এইয়া'। শ্ৰামলদত্ত গাড়ীৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। কামনাই গম পালে তাইৰ মুখখন হতাশত বিকৃত হৈ গৈছে। এনেতে—শ্ৰামলদত্ত হঠাৎ ঘূৰি ললে চোন—।

"ক্লাচ নাই নেকি আৰু? এতিয়া ঘৰলৈহে যাবা হ'বলা। যোৱা যদি মোৰ লগতেই যাব পাৰিবা, মইও সেইকালেই যাম।"

উত্তৰত তাই বসন্ত চলিহাৰ ফালে চালে; তাৰ পাছত শ্ৰামলদত্তৰ পাছে পাছে আহি গাড়ীত বহিলহি।

তাৰ পাছত কলেজৰ পৰা ঘৰলৈকে সেই দীঘল বাগীচটো কোনেও এটাও কথা নোকোৱাকৈ পাৰ হৈ আহিল। ঘৰৰ সন্মুখত গাড়ী বৰ্থাওতে তাই মাত্ৰ ক'লে, 'অলপ বহি যাব আহক চাব।'

"আজি থাকক দেই। মোৰ অলপ কাম আছে। এইন এদিন আহিম বাক।" শ্ৰামলদত্ত গুচি গ'ল।

কিন্তু সেই স্ত্ৰতে এদিন শ্ৰামলদত্ত সিহঁতৰ ঘৰলৈ আহিল। তাৰ পিছত দুদিন। তাৰ পাছত প্ৰায়েই। বহুত সময় বহে। কথাপাতে, পঢ়াৰ কথা, দেশৰ কথা অনেক-অনেক কথা। এদিন তাইকো লৈ গ'ল তাৰ ঘৰলৈ। শ্ৰামলৰ ঘৰত মাত্ৰ মাক আৰু ভনীয়েক ৰূপা, তাই লক্ষ্য কৰিলে শ্ৰামল নিজে যেনেকুৱা গহীন, তাৰ ঘৰৰ মান্নহবোৰো তেনেকুৱাই। কামনাৰ এতিয়াও মনত আছে—এদিন তাই হাঁহোতে অলপ শব্দ হৈছিল। মাকে তাইৰ ফালে অলপ যেন বিৰক্তিতে চাই কৈছিল— 'তেনেকৈ নেহাঁহিবা ছোৱালীয়ে শব্দ কৰি হাঁহিলে বৰ বেয়া দেখোঁ। তাইৰ হাঁহিটো তৎক্ষণাত মাৰ গৈছিল। তথাপি তাইৰ ভাল লাগিছিল—তাইৰ ভাব হৈছিল সঁচাকৈয়েতো ছোৱালীয়ে তেনেকৈ হাঁহিলে বৰ বেয়া দেখি, তাই আৰু মন কৰিছিল যে ঘৰৰ সকলোবোৰ শ্ৰামলৰ মাকৰ কথাতে উঠা-বহা কৰে। শ্ৰামলে তাইক প্ৰায়েই তাৰ ঘৰলৈ লৈ গৈছিল। সিহঁতৰ সন্মুখটো লাহে লাহে গাঢ় হৈ আহিছিল। 'আপুনি'ৰ পৰা

‘তুমি’ লৈ নামিছিল। মাহুহে জানিলে এইবাৰ শ্যামল আৰু কামনা—। এনেতে এদিন তাই দেখিলে শ্যামলৰ ভণীয়ক ৰূপালীয়ে মনটো মাৰি বহি আছে। তাই ওচৰলৈ গৈ স্নিহিলে, ‘কি হ’ল ৰূপা? মন মাৰি বহি আছে চোন’। ‘জানা মনা বাইদেউ, এইবাৰ বন্ধত মই তেজপুৰলৈ আইতাইঁতৰ ঘৰলৈ যাম বুলি ভাবিছিলো—মায়ে কিন্তু শ্বিলঙলৈহে যাব কৈছে মোৰ বোলে স্বাস্থ্য একেবাৰে বেয়া হৈ গৈছে। ইকালে চোৱা-চোন মোৰ শ্বিলংখন অকণো ভাল নেলাগে।’

কামনাই ৰূপালীৰ মনমৰা ভাৱটো দেখি বেয়া পালে, দুখ পালে। ‘তুমি জোৰকৈ কোৱা শ্বিলঙলৈ নেযাওঁ বুলি।’

‘মায়ে কৈছে যে—কেনেকৈ জোৰকৈ কওঁ।’

‘হলেও তুমি নিজৰ ইচ্ছা নহলেও যাবা?’ কামনা অলপ আচৰিত হ’ল।

‘কিন্তু মাৰ কথাৰ ওপৰত জোৰকৈ ক’ব পাৰি জানো?’

কামনাৰ মনৰ মাজেৰে হঠাৎ এটা ভাব খেলাই গ’ল—এইখন ঘৰলৈ বোৱাৰী হৈ আহিলে তাইও এইদৰে মাকৰ কথা মতে চলিব লাগিব, তাইৰ নিজস্ব বিলাই দিব লাগিব। কথাটো ভাবি তাইৰ মনটো দমি গ’ল।—তাৰ পাছত, ঠিক তাৰ পাছতেই সেই দিনটো আহিছিল।

মাত্ৰ, আজি দুদিন আগতে নৈৰ পাৰৰ বননিত বহি থাকোতে শ্যামলে কৈছিল—

‘কামনা—আজি খুঁউব ভাল খবৰ এটা আছে। মায়ে সম্মতি দিছে। আৰু বেছি দিন নাই কামনা—তাৰ পাছত তুমি আহিবামোৰ কাষলৈ প্ৰেয়সীৰ ৰূপত নহয়—নববধুৰ ৰূপত,’ শ্যামলৰ চকুজোৰ উজ্জ্বল হৈ উঠিছিল।

কামনা চকু খাই উঠিল। ‘কিন্তু আগতে শুনোচোন ৰূপালী গৰমৰ বন্ধত তেজপুৰলৈ যাব খুজিছিল মাৰ

কাৰণে এতিয়া শ্বিলঙলৈ যাব লগা হ’ল। স্বাস্থ্য বেয়া হৈছে বোলে। কিন্তু ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কাম কৰিলে চোন তাইৰ স্বাস্থ্য আৰু বেচি বেয়াহে হ’ব।’

‘এৰা—কিন্তু কি কৰিব মায়ে যে হুঙনে—বাক এতিয়া বাদ দিয়ানা এইবোৰ, মোৰ কথা হুঙনা কেলেই? মায়ে আমাৰ বিয়াত যে মত দিছে।’ শ্যামলে তাইৰ মনটো ঘূৰাব খুজি ক’লে।

‘মায়ে হুঙনে? তাৰ মানে? মন নগলেও মাৰ কথামতেই, খেয়ালমতেই কাম কৰিব লাগে নেকি?’

‘নিশ্চয়, মায়ে আমাতকৈ বহুত বেছি জানে, কিহত আমাৰ ভাল হ’ব বা বেয়া হ’ব আমাতকৈ মায়ে বহুত বেছি বুজে।’

অলপ সময় দুয়ো নীৰৱ হৈ থাকিল। শ্যামল উচ্-পিচাই উঠিল। কামনাই হঠাতে স্নিহিলে, ‘বাক শ্যামল, আমাৰ বিয়াত মায়ে মত নিদিয়া হ’লে কি কৰিলাহেঁতেন।’

শ্যামল হতভম্ব হৈ পৰিল। ‘মানে? মায়েতো মত নিদিয়াকৈ থকা নাই। গতিকে এই প্ৰশ্ন উঠিবই নোৱাৰে।’

তথাপি বাক শুনোচোন—মায়ে নোকোৱা হ’লে তুমি নিশ্চয় বিয়াত মত নিদিলাহেঁতেন, নহয় জানো? অলপ বৈ কামনাই আকৌ কৈ উঠিল ‘অ’ এটা কথা নহয়—কিছুমান দিন আগতে শুনিছিলো দীপালী ৰায়চৌধুৰী আৰু নীলিমা ডেকাৰ লগত তোমাৰ খুঁউব ভাল আছিল। কিন্তু মায়ে চাগে মত নিদিলে নহয়? পাছে মোকো তেনেকৈয়ে আঁতৰাই দিলাহেঁতেন নেকি বাক—যদি মায়ে মত নিদিলেহেঁতেন?’

‘মানে—মানে মাৰ কথাৰ ওপৰত মাতিব পাৰি জানো? কিন্তু আজি কিয় সেইবোৰ আকৌ তুলিছা কামনা’—শ্যামলে সেমেনা-সেমেনি কৰি অশ্ৰুট মাতৰে কথা কেইটা ক’লে।

তাৰ পাছত—ঠিক তাৰ পাছতেই তাই শ্ৰামলক, ছমাহ আগতে মুময়ক কোৱাৰ নিচিনাকৈয়ে কৈছিল—
“মোৰ তোমাক খুউব ভাল লাগে শ্ৰামল—তোমাক মোৰ খুউব ভাল। কিন্তু.....।”

সেইদিনা ৰাতি বিছনাত পৰি পৰি তাই ভাবিলে তাই কিমান তৎক্ষণাত একোজন মানুহক প্ৰত্যাখ্যান কৰিব পাৰে।

* * *

কামনাই কৈ গ’ল, “তাৰ পাছত পুৰা ছদিন মই কলৈকো ওলোৱা নাই। গোটেই দিনটো বিছনাত পৰি আছো। মায়ে স্তম্ভিত কি হৈছে—গাটো ভাল লগা নাই বুলি চমুকৈ কৈ থৈছো। তুমি বিশ্বাস কৰা মিন্ এই দুদিনে মই কেৱল তোমাৰ কথাই ভাবিছো। তোমাৰ সেই দুবছৰীয়া আনন্দময় সান্নিধ্যৰ কথা মনত পেলাইছো। আজি তুমি আহিলা শেষ হিচাব নিকাচ মোৰ লগত কৰিবলৈ। এইয়া তোমাৰ লগত ওলাই আহিছো মাত্ৰ।” কামনাই কান্দি

পেলালে। “তুমি—তুমি মোক ক্ষমা কৰা মিন্ মই যে ভাবিব নোৱাৰা হৈ গৈছো।” কামনাৰ মাতটো কান্দোনেৰে বন্ধ হৈ গ’ল।

তাইৰ চুলিৰ মাজে মাজে হাত ফুৰাই মুময়ে ক’লে, “নেকান্দিবা কামনা—মই বুজি পাইছো—মই বিশ্বাস কৰিছো। অলপ বৈ সি আকৌ “কলে, এই-বাৰৰ পৰা এটা কাম কৰা, তুমি নিজৰ কথা ভাবিবলৈ এৰি দিয়া, মোৰ কথা ভাবা আৰু মই তোমাৰ কথা ভাবিম। তেতিয়া এইবোৰ সমস্যা একেবাৰেই নোহোৱা হৈ যাব।”

কামনাই অবাৰ চকুজোৰ তুলি মুময়ৰ চকুলৈ চালে। তাইৰ দৃষ্টি তাৰ চকুৰ পৰা পিছলি গৈ পাছফালে থকা খিৰীকীখনেৰে আকাশত পৰিলগৈ। ডাৰববোৰ কেতিয়াবাই নোহোৱা হৈ গৈছে। “হেজাৰ প্ৰেমিকাৰ চকুপানী গোটমাৰি” হোৱা উজ্জল জোনটোৱে মাত্ৰ আকাশত অকলশৰে বাট বুলিছিল। ইমান ধুনীয়া এই জোনটো— — —।

বৰ্তমান ৰাষ্ট্ৰৰ স্থিতি আৰু অৱস্থিতি হিংসাৰ ভেটিত প্ৰতিষ্ঠিত।
ৰাষ্ট্ৰৰ সংগঠিত হিংসাই ব্যক্তিক হিংসাত্মক কৰে। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে
ক্ৰমাৎ ৰাষ্ট্ৰ আৰু ব্যক্তি উভয়েই অৱনতিৰ মুখলৈ পিছলি পৰে।

—মহাত্মা গান্ধী



ঐশ্বৰ্য্যকৌমুদী

ছাত্ৰ আন্দোলনৰ হেতু আৰু যুক্তি.

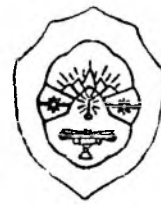
কটন কলেজৰ হীৰক জয়ন্তী (১৯৬১) উৎসৱৰ আনন্দৰ ভাগ লবলৈ ছাত্ৰসকলৰ মন উদ্গ্ৰীৰ হৈ উঠোতে ইং ১৯৬০ চনৰ এক কৰুণ দিনত এক উচ্চ পুলিচ বিষয়াই শ্ৰী আৰু সত্যক বলি দি গ'ল আমাৰ ছাত্ৰাবাসৰ চৌহদত। আমাৰ যি পবিত্ৰ আদৰ্শ এখন প্ৰগতিশীল দেশৰ আশা ভৰবাৰ থল হিচাবে—তাক থানবান কৰি দি আদৰ্শৰ বুকুত কুঠাৰাঘাট কৰা হ'ল। তথাপি অসমৰ ছাত্ৰসমাজে

ভাবিছিল পৃথিবীত অন্ততঃ ঈশ্বৰৰ মৃত্যু হোৱা নাই। শ্ৰী আৰু সত্য আজিও পৃথিবীৰ পৰা আঁতৰি যোৱা নাই। ৪ জুলাইৰ মৰ্মভেদী ঘটনাই অকল ছাত্ৰসমাজকে নহয়, অসমবাসী ছাত্ৰকে শোকাকুল কৰি তুলিলে। অসমৰ চৌদিশে শ্ৰী আৰু সত্য বিচাৰৰ বাবে প্ৰবল জনমতৰ ধ্বনি উঠিল। আমি আশা কৰিছিলোঁ আৰু বিশ্বাসো কৰিছিলোঁ যে দিনহুপৰতে ছাত্ৰাবাসৰ মাজত হোৱা

সেই হত্যাকাণ্ডৰ বাবে দায়ী পুলিচ বিষয়াজনৰ মুকলি বিচাৰ হব। সুদীৰ্ঘ এবছৰৰো অধিক কাল পাচত চন্দ্ৰেশ্বৰ প্ৰসাদ সিংহ আয়োগৰ প্ৰতিবেদন প্ৰকাশ পায়। উচ্চ আয়ালয়ৰ বিচাৰপাতিৰ হাতত সত্য আৰু ত্ৰাণ যে এইদৰে কলঙ্কিত হব পাৰে ছাত্ৰসমাজে তাক সপোনতো ভাবিব পৰা নাছিল। অসম চৰকাৰে নিৰ্ব্বন্ধকাৰ ঠান্ডাসীয়েৰে এই প্ৰতিবেদনখন অংশ বিশেষে গ্ৰহণ কৰাত স্বভাৱতে ভাৱপ্ৰবন তৰুণ ছাত্ৰসমাজৰ সত্যাত্মীয় মনে বিদ্ৰোহ কৰি উঠিলে। চেপ্টেম্বৰৰ ছাত্ৰ ধৰ্ম্মঘট আলোলন ছাত্ৰসমাজৰ অধ্যয়ন বিমুখতাৰ চিন নহয়, বিদ্ৰোহী মনৰহে প্ৰতিক্ৰিয়া। এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে, যি বিভীষিকা, অজ্ঞান আৰু অবিচাৰৰ মাজত আমি বাস কৰি আছেঁ তাৰ প্ৰতিকাৰ কোনোবা দিনা হব নে নহয়? বঞ্জিতৰ হত্যাকাৰীৰ মুকলি আদালতত বিচাৰৰ গুৰিত কোনো প্ৰতিশোধপ্ৰিয়তাৰ মনোবৃত্তি নাই; দোষীৰ শাস্তি নহলে সামাজিক জীৱন খানবান হৈ যাব, ইতো প্ৰাথমিক সত্য; কিন্তু ছাত্ৰসকলে বিচাৰে তেওঁলোকৰ ছাত্ৰাবাসৰ চৌহদৰ মাজত জীৱনৰ নিৰাপত্তা। বঞ্জিতৰ হত্যাৰ ঘটনাই এই নিৰাপত্তাৰ বিশ্বাস নিৰ্মূল কৰিছে। বৰ পৰিতাপৰ কথা এই

বিষয়ে ছাত্ৰসকল এতিয়াও আশস্ত হব পৰা নাই। ছাত্ৰাবাসৰ ভিতৰত গুলি বৰ্ষণ অসমৰ বুৰঞ্জীত এয়ে প্ৰথম।

আমি অসমৰ ছাত্ৰ সমাজে আশা ৰাখিছিলোঁ যে অসমৰ শাৰদীয় আৰু আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিধান সভাৰ বিগত অধিবেশনত আমাৰ ভিন ভিন সমষ্টিৰ প্ৰতিনিধি সকলে অসমৰ ছাত্ৰৰ দাবীত সমৰ্থন জনাব আৰু এই উদ্দেশ্যে আমি ছাত্ৰসমাজে প্ৰত্যেকজন সদস্যকে ছাত্ৰৰ দাবীসমূহ সদনত উত্থাপন কৰিবলৈ বুলি একোখনকৈ মুকলি চিঠিও দিছিলোঁ। কিন্তু এশৰো অধিক অসমৰ হিতাকাঙ্ক্ষী সদস্য থকা স্বত্তেও ছাত্ৰৰ দাবী সমূহ তেওঁলোকৰ মুখেদি ফুটি নোলাল। সদস্যসকলে এইখিনি ভবা উচিত আছিল যে, ভৱিষ্যতৰ অসম আজিৰ ছাত্ৰ সমাজৰ,—আজিৰ নেতাসকলৰ নহয়। গণতান্ত্ৰিক সমাজ এখনৰ নিৰ্ব্বাচিত প্ৰতিনিধি সকলে যদি অজ্ঞানৰ বিৰুদ্ধে এষাৰ মাত নেমাতে, ছাত্ৰসকল কাৰ ওচৰ চাপিব? এই কথাই পৰোক্ষভাবে ছাত্ৰসকলক আন্দোলনৰ মুখলৈ ঠেলি নিদিছেনে? বৰ্তমানৰ এই পৰিস্থিতিত অসমৰ ছাত্ৰসমাজে অতি ধীৰ, স্থিৰ আৰু সংযত ভাবে নিজৰ কৰ্মপন্থা স্থিৰ কৰিব লাগিব—।



Editor **Ranjit Kakati**
37th issue.

English Section

In this issue—

The English Poetic Drama of the Twentieth Century	: 1 :	Prof. Tarini Kanta Bhattacharjee M.A.
Parliamentary Democracy of India	: 5 :	Gautom Prasad Barua
The Poetry of Exclamations	: 9 :	D. N. Bezboruah M. A.
How it Happens	: 12 :	Girish Ch. Dutta Baruah
A Re-Phrasing on Inflation	: 14 :	Hirendra Nath Phukon
Origin of Philosophy in India	: 17 :	Dharmeswar Sarma
Draught and Rain	: 21 :	Prafulla Saika
A married Girl in a Prism Past tiding	: 22 :	Satyen Choudhury
Liquid Air	: 28 :	Abdul Mateen
East and West	: 24 :	
Pesonal Glimpses	: 26 :	
<i>Results :—</i>		
Fine Arts	: 31 :	
Annual General Sports	: 34 :	
Annual Gymnasium	: 37 :	
Annual Reports of the members of the Cotton College Union Society	: 38 :	
Editorial	: 45 :	

Winner of the 'BEST TEAM' title in the All Assam Inter College Music Conference—1961.



Sitting Front Row (L. to R.): T. Das, N. Choudhury, L. K. Shyam (Music Secy.), Principal H. Goswami, Prof. B. Choudhury, (Prof-in-charge, Music Section), R. Kalati (Editor 'Circorian'), P. Saikia (Cultural Secy.)
 Standing First Row (L.-R.): B. Duarah, S. Das, N. Phukan, H. Goswami, D. Pruthi, L. Sarma, M. Sarma, L. Brahma,
 Standing Second Row (L. R.): D. Sarma, B. Jora, R. Choudhury, P. K. Barua, D. Barua, J. Sarma, P. Gohain.

The English Poetic Drama of the Twentieth Century.

Prof. Tarini Kanta Bhattacharya M.A.,
Cotton College.

After the glorious achievements of the Elizabethan period, the English drama steadily declined. The Restoration comedies are only a link in that chain of decline. The lone plays of Goldsmith and Sheridan in the 18th Century are an exception in an age of prose and reason. The first quarter of the 19th Century saw the rise of a very powerful movement of lyric poetry known as the Romantic Revival. But by 1830, the movement was nearly over. Prose now monopolised the literary scene in England and long novels of the Victorian period began to appear. It was an era of un-paralleled material prosperity. The people had leisure and they began to demand the long novel which they likened to a pocket theatre. The drama seemed to have been forgotten altogether. A few poets like Wordsworth, Byron, Shelley and Tennyson indeed wrote a few verse dramas. But these were dramas only in form. These were meant to be studied in the closet and never to be represented on the stage.

But towards the last two decades of the 19th Century, a dramatic revival came. A few sensitive souls tried to recover the discarded drama and to make it a fit vehicle for representation of life. Essentially it was an Irish inspiration and hence it is also called the Celtic Revival. The new drama came under the powerful spell of Ibsen who had formulated his theory of naturalism. In England itself twenty years before Robertson had written a few naturalistic prose dramas. But the credit now goes to Ibsen who made it a worldwide movement. The new convention dispensed with verse altogether, soliloquies, mythologies, ghosts and the like as artificial. In its desire to bring the drama nearer to modern life it substituted prose, social problems and long prefaces. Action was replaced by talk—endless and interminable. The drama instead of being a means of spiritual exhilaration, emotional thrill and entertainment became an instrument of inflicting vexations before bore-

dom and unrewarding pain. Though Ibsen himself had not gone all prose and prosaic, not at least to all his plays, his followers went to the natural extremity of naturalism and the drama became an arena for dry intellectual gymnastics. The life fountain of the drama viz, action and emotion seemed to have totally dried up. This is not to suggest that there were no exceptions nor that even in the driest there was no local brilliance at all. But unfortunately, by and large, the greatest of the intellectuals who attempted the naturalistic prose drama became caught in their own theories and though as masters of literature some of them made notable contributions, still as dramatists to they got lamentably pre-occupied with the transient and the topical and lost the vision of the permanent and the abiding emotions of life. And yet the prose, realistic convention spread far and wide. Even today it has not been dislodged. The external prose garb was indicative in the new drama of the inner drabness of the creations. Prose itself, as prose, was not to blame at all, and as a matter of fact prose was used by the great Elizabethans themselves at places in their poetic plays to heighten the effect of poetry. Even in modern times J.M. Synge, Barrie, J.E. Flecker and others have written prose dramas which are highly poetical. What was most unsatisfactory in the new realistic drama was the prose concept of the drama and the dramatic function. It was to faithfully represent modern life. The drama, like all other arts, can be meticulously faithful to external circumstances only at the

peril of jeopardising inner spiritual and emotional truth. And that is exactly what the prose drama fell into. A reaction was bound simmer up and it did so even when Shaw, Galsworthy and their compatriots were producing their masterpieces. In this new poetic reaction W.B. Yeats is easily the first leader.

Himself a great lyric poet of modern times, Yeats joined the little Irish Abbey Theatre in the closing years of the 19th century he began to write poetic plays with a courage matched by equally convincing execution. He showed how prose was an artificial medium. He maintained that a drama, like any other art, has a communication. If this communication is to reach the spectator, then the latter must be rid of the 'fence' that surrounds him. The 'fence' may be of egoism, superstition, tradition, convention and the life. Unless this surrounding 'fence' is levelled down first, the message and meaning of the dramatist cannot reach the spectator. Now, poetry alone; and not prose, possesses this power of 'levelling down the fence.' Hence poetry is the natural medium of the drama. If the spectator can willingly suspend disbelief in many other things of the dramatic art even of the realistic convention, why can he not do so with reference to verse?

The drama in Greece had originated around Dionysian temples. Liturgy and mythology were their substance, and dance and song were their soul. In the realistic prose drama much of this was lost. There was no unity between the dramatic performance and the spectators who now mostly

remained passive. Yeats in the poetic drama sought to revive some of these original elements. He sought the liturgy and mythology in the Irish legends. He also utilised the Irish peasant speech idioms in order to de-intellectualize, revitalise and re-enliven the drama which had now become very much arid. Yeats wrote a fairly large number of dramas on Irish legends and myths and through them he expressed the new dramatic sensibility demanding satisfaction of the soul and the emotion. The Greek Chores returns in other garbs to speak lyric poetry. The chores is now sung either by peasant women returning home, or people who have collected near a water-pump. This lyric poetry releases forces the like of which we do not find in anything anywhere in the realistic prose drama. Although Cathleen and Deirdre are figures from Irish legends and although these heroes and heroines now stand for mother Ireland and now for Irish Chivalry and patriotism, still they are surcharged with high symbolism and without our realising it they later become universal types. At first these poetic plays were staged for a selected minority; but the increasing success of his plays gradually attracted larger audiences and the victory of the poetic drama was assured. About Yeats, T. S. Eliot has said, "I donot know where our debt to him as a dramatist ends—and in time, it will not end until that drama itself ends."

In England the poetic drama was independently started by a less widely known dramatist. He was Stephen Phillips, a man of true dramatic instinct, but of weak poetic calibre. Of the four verse dramas that he wrote, his

"Paolo and Francesca" (1900) is the happiest. In the early two decades of the 20 Century Rudolf Besier, Masfield, Drinkwater, Lord Dunsany, Lascelles Abercrombie, Gordon Bottomley, J. E. Flecker, and a few others attempted the poetic drama; but the major figures were yet to come. These major dramatists began to write after the first World War was over. Around the thirties of the present century they took up the poetic drama and made it express the new values and face the new problems. They made it an instrument of power and beauty. We can take up the leading ones—T. S. Eliot, Auden and Isherwood, Mrs. Anne Ridler and Ronald Duncan.

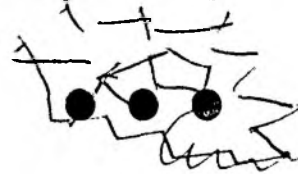
T. S. Eliot had already established himself as the major poet of the post-war period and his "Wasteland" is practically symbolic of what the new sensibility was. In a few poetic dramas T. S. Eliot re-established, with considerable success, the poetic tradition begun earlier by Yeats and Stephen Phillips. His situations are simple as in the "Family Re-union" and thus he touched the realistic drama at one end; but he has woven the theme of the Eremenides of Aeschylus into a modern English country house, and by doing so, he has touched the poetic thread of the drama at the other end. One daring metrical adventure of Eliot was that he tried to "close the gap between poetry and modern conversational prose by a flattened rhythmical speech." In "Murder in the Cathedral" interest in the religious drama was revived and the character of Becket has been drawn in rugged strength of tragic grandeur.

More composite, resourceful and effectively organised are the plays of Auden and Isherwood, if only a little too political. The dance and music, the colour and the shade, the suspense and the thrill as of Elizabethan dramas re-enter the stage. In "the Ascent of F6," "The Dog Beneath the Skin" and the melodrama "On the Frontier" we find a new vitality and appeal. Lyrical poetry is harnessed to evoke a breath and vision for which there was now the greatest need. Comprehensive criticism of contemporary life, ideals and habits has been done in Superb poetry in a manner that makes the spectators common partners in the array of human effort and endeavour. In the realistic drama, the actor producer had become all-important. In the poetic drama the poet-

dramatist has staged a come-back. It is now he who is all-important. And the breadth of the new poetic drama enables it to be of universal appeal.

Mrs. Anne Ridler's "Shadowy Factory" is conceived compactly and executed with great effectiveness. The plays of Ronald Duncan, a younger dramatist, are nearly as powerful as those of T. S. Eliot. In "This way to the Tomb" Duncan has worked upon a mediaeval Maltese myth and has imaginatively interpreted it to modern requirements, Christopher Fry's dramas are equally powerful in their verbal edifices and general organisation.

The output of the poetic drama both in quantity and quality is fairly promising. with confidence can it now look forward to possess the future.



"We must respect both our philosophers and our plumbers, otherwise neither our theories nor our pipes will hold water."

"Window cleaners aren't the only workers whose occupation is hazardous. We read recently of a magazine editor who dropped eleven stories into a waste basket."

John Galsworthy

Parliamentary | Democracy | In India

Gautam Prasad Barua,

Parliamentary Democracy is now under experiment and trial all over the world. Even in countries where it has been well established, its exponents become doubtful over its future. An eminent thinker like Harold Laski had remarked that the real test for democracy had now come and it had to be seen whether it would survive the new crisis.

The term parliamentary democracy implies the power of the people expressed indirectly through elected representatives. It envisages an elected sovereign parliament which controls, on behalf of the people, the affairs of the state.

Although Vedic literature lacks in historical accounts it provides some interesting records of contemporary political institutions like :—Samiti, Parishad, and Panchayat etc. Mr. K. P. Jayaswal has remarked : “the samiti was a national assembly of all the people and it elected or re-elected the ‘Rajah’ or the King. So, these samities

were something like the present parliament.” In the earlier period (600 B.C.) we find two types of institutions the “Paura” and “Janapada.” The Paura was the administrative institution and municipal body as well as a constitutional assembly of the people. The “Janapada” was the national assembly and had power to scrutinize the state finance, to make law, and to decide matters relating to the succession of throne.

Parliamentary democracy in the modern sense implies the existence of political parties as well as an organised and intelligent public opinion. Parliamentary democracy is the negation of bureaucracy. Today India is leading all the Asiatic countries in the path of parliamentary democracy. Pericles said that Athens was the school of Hellens. In the same analogy we may say that Delhi is the school of Asia. Asia is the testing ground of parliamentary democracy. With the rise of militarism, India reads a serious warning so

far as her parliamentary form of democracy is concerned. It has been observed that "democracy is not an open reserve" to peace, prosperity and progress and that Bentham's hope that we can radically improve this "wicked world by covering it with republics" will always remain a dream never to be fulfilled in reality.

As the constitution of India declares, we have in India a parliamentary form of Government which is run by elected representatives of the people. But we have now to give serious consideration to how far the true implication of Parliamentary democracy has been served in India. For the efficient work of Parliamentary democracy there should exist a strong party system. In Indian democracy we have seen the predominance of one party system. It should be remembered that a Government is democratic not simply because it is voted into power by the majority. After all a state cannot be an arithmetical sum of individuals. A strong opposition party should prevail for efficient administration—a thing India lacks. There should be clear pointed and frank discussions between the ruling and the opposition parties. If the opposition is not allowed free play, democracy would be a hollow mockery. The Indian party system is so complicated that it is well nigh impossible to find any solution to reorganise it. Moreover there are some communal parties in India whose aim is to establish communal kingdoms in India. According to some critics, Parliamentary Democracy in India has failed to inspire people. Parliamentary

democracy also means equality regardless of colour, creed and caste. We have seen in India social disorder and chaos and also economic crisis continuing. In this atmosphere it is very hard to get the real of parliamentary democracy.

But another group opined that Parliamentary democracy has become successful in India. They think that the spirit and the beauty of the democratic system lies in mutual tolerance and agreement. With the passing of time the concept of parliamentary democracy may change; but that will not bring about a radical change of the democratic ideal. To quote C. D. Burns, "No one denies that existing representative assemblies are defective; but even if an automobile does not work well, it is foolish to go back into a farm cart, however romantic."

Parliamentary democracy may be defined as that form of democracy where the executive is responsible and removable by the legislature. To Mr. J. P. Narayan "there is practically no parliamentary opposition today and we have near to one party rule. To throw away party politics means to throw away the baby of democracy with the bathwater." Indian party politics is still in the evolutionary stage and it will grow and consolidate with the growth of enlightened public opinion. A successful democracy depends on (a) Mental attitude of the people. People must be patient enough if parliamentary democracy is to be successful and there should exist mutual self respect along with sympathy. Not all the cases of the majority rule is

democracy. The minority should also have a share in the administration and their opinions should also be respected. (b) Social climate of the country is another prerequisite for parliamentary democracy. The great barriers of the caste system should be eliminated. Liberal education may also wipe away the caste prejudice. Parliamentary democracy pre-supposes the existence of freedom of speech and expression. (c) The political institution of the country should be effective. There should be multiplication of political parties and there should also exist an effective opposition.

The Government of India have taken up plans for all round progress of the country. India has accepted the idea of a socialistic pattern of society. We should not be too pessimistic about our future. India is marching ahead and parliamentary democracy in India it seems, will be a successful one.

Now between the two views we are to discuss the future of parliamentary democracy in India. In Afro-Asian states the concept of Parliamentary democracy is working with a new impetus. Sometimes this democracy is seen to take a turn to mobocratic ideals. India has to make a vigorous attempt to stabilise the unhealthy atmosphere and to maintain the air of self-confidence and to bid good bye to a system which does not cope with the growing aspirations of the people and does not tally with the social environment.

Political freedom is sometimes challenged by regional patriotism, administrative inefficiency and democratic formalities. The

failure of democracy may revive a strong dictatorship. It is for this reason that sound and strong social and economic conditions should be created in which people may freely exercise their franchise. Now the most important question that comes before us is whether Parliamentary democracy is safe for India. Critics maintain that though parliamentary democracy has inherent defects, no satisfactory alternative to be adopted in India has yet been found and as such parliamentary democracy is the only safe method to be adopted for the country.

Neutral, honest and efficient public opinion facilitates healthy growth of parliamentary democracy. A government that is merely efficient is not the only good government. If it were so, a bureaucratic government would have been the best. For the smooth functioning of parliamentary democracy there should be independence of judiciary. C. D. Burns has said, "All governments are a method of education, but the best education is self-education, and therefore the best government is self-government which is democracy."

Now in conclusion we have a few more suggestions for the healthy growth of Parliamentary Democracy in India.

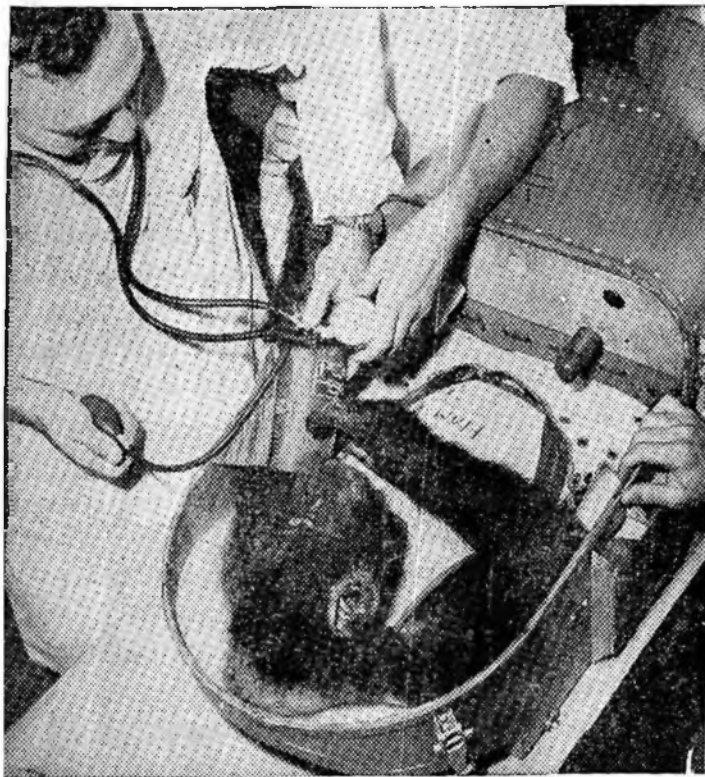
(1) The Late Bandarnayake's plea for the "executive type" of democracy where all parties would share in the executive work may be experimented.

(2) Bhoodan movement and the organisation of santi senas are to be popularised.

(3) Too many recruitments to the I.A.S. and I. P. S. officers should be stopped.

Democracy is a revolving process. It is a dynamic concept. As time rolls on people will have to change their outlook and the last words of Mr. Smith says, "Only a healthy democracy can remove the trail of miseries across a large tract of the human heart." In conclusion I have to say, "Out of the debris of the past and the turmoil of the present a new synthesis of culture will be born—the particles of rain will grow into drops, trickles, streams and rivers and then find their ultimate conservaion in the mighty Indian ocean."

Science News :



Cosmonautics is the most popular field of research today. Any one leaving for cosmos, one must have proper training, because all creatures undergo physical as well as mental change when they leave the earth. The picture here shows how a chimpanzee is given space training. The chimpanzee is wearing a special dress, and a doctor is measuring its blood pressure before it is subjected to the training.



*Coxjit Gohain,
Best Athlete of the year.*



*Helmin Khaloon,
"Best Lady Athlete" of the year.*



*Tulika Das,
"Bestman" cup winner in the
Fine Arts Competition.*



*Winner of the "Best Badminton Team" in
the All Assam Inter College Sports Festival.
From L to R : K. Baruah, J. Jhayan.,
D. Medhi.*



*Indra Baruah,
Best long distance runner
in the General Sports.*



*Gautomi Baruah,
Double-Crowns in the Annual
Hard Court Tennis Competition*

THE POETRY OF EXCLAMATIONS

It was my friend's turn to take me to the pictures and accordingly we went that evening to a distant cinema-house. When we were about to make a belated entry, my friend who had been rummaging in his pocket, said 'Oh no'!. The two monosyllables served not only to tell me that he had left behind the tickets at home, but also gave full expression to his annoyance, exasperation and utter disappointment at having done so. As we dejectedly plodded homeward, it struck me that no string or words could have better conveyed the state of his mind than the exclamation he had used.

Long before people learnt to express themselves through the medium of language, they managed to communicate with each other through jerky and brief exclamations or interjections, which even today often reveal one's mind better than a hundred words.

When our hearts are ruffled by emotions to deep for words, it is only a stray exclamation of joy or sorrow that escapes us naturally, spontaneously from our innermost depths. He who exclaims gets things better said than one who is content merely to say things. For instance if we wish to express our admiration and wonder at the strange species called the Homo Sapiens, we might

say: 'Man is a strange piece of work'. or: 'Isn't man a wonderful piece of work?' But would it not be infinitely more striking and forceful to exclaim: 'What a piece of work is man!'

Every language is enriched by its own typical and native exclamations. Of the commoner and more popular ones in English are Oh, Ah, and Alas. They are unique in so far as they acquire various shades of meaning even when uttered with the slightest variation in tone, pitch and voice. This is particularly noticeable in the Oh. For instance when Keats says: 'O', for a life of sensations', he is expressing a

wistful longing. But when in Shakespeare's Coriolanus, Menenius Agrippa speaks

of the hero as:

'Oh! he is a limb that has but a disease,
Mortal to cut it off; to cure it easy.'

he is using the Oh! to advocate a casual disregard of the hero's faults. When the poet says: 'O Death, where is thy sting?' he is merely using the exclamation for personification and address. On the other hand when Tennyson sings:

'But O for the touch of a vanished hand
And the sound of a voice that is still'.

he is lamenting the loss of a dear friend. In Julius Caesar when Octavius Caesar's servant suddenly sees the dead body of

D. N. Bezboruah, M. A.
Lecturer, Cotton College.

Caesar he gives vent to his shock, horror and sorrow merely by exclaiming, 'O Caesar!' When in the concluding scene of Othello the hero cries with a heart seared by grief 'O Desdemona! Dead! Desdemona! Dead O! O!', we can feel the agonising remorse that makes his grief all the more poignant. One may seek shelter behind the O! in embarrassing moments when one is praised to one's face. When Hamlet says:

'Horatio thou art e'en as just a man,
As my conversation cop'd withal.'
the bashful Horatio can say nothing but 'O my dear Lord'. The O! embodies hopeful appeal when Crashaw says:

'O say the word my soul shall live.'

Poetry apart we use the wholesome O! in our everyday conversation more than we realise it. A housewife who has switched over to a different brand of washing soap may emphasise her liking of the better selection by saying, 'and O, what a difference'. Here it is the O that really matters. At a tennis match we might express our admiration by saying, 'Oh, what a beautiful shot! We have come across one brand of 'Oh no!'. There are others. While one form denotes a stout denial, it can also signify surprise or unwillingness to believe when one hears an unsavoury bit of news. The 'Oh I see' of the lawyers is a clearer expression of disbelief. The Oh! by itself may denote also annoyance or scoffing at something or the other depending on whether it uttered sharply or lamely.

The exclamation Ah! may denote satisfaction, exultation, surprise or impatience depending on the mode of use.

'Ah, it's you!' would denote pleasant surprise at seeing someone unexpectedly, while 'Ah, why don't you leave me alone?' would suggest annoyance or disgust. It must be mentioned here that the latter states of mind are suggested better by the exclamation Ugh!

When Desdemona says, 'Alas, he is betrayed and I undone!' she uses the exclamation differently from my Alas when I say, 'The Municipality, alas, will do nothing about the roads'. The exclamation that should be a favourite with an English butler who is said to be the very soul of discretion, is 'Ahem!'. When he wants to draw the attention of his master who is busy patching up a quarrel with his wife, this apologetic cough is considered the most discreet approach.

The exclamation 'Ayo!' or 'Ayoidehi' has the same important place in our Assamese as the Oh! has in English. When it is drawn out it denotes affection to someone younger. It might also express our appreciation of something enchantingly beautiful or attractive. While 'Ayoih' indicates a friendly taunt, 'Ayoidehi' suggests mild pity. This exclamation Ayo! could also be employed to express pain or sorrow. It is interesting to note that while the 'Ayo!' form is used alike by men and women, the Ayoidehi form seems to be the exclusive property of women and children.

Take again the Marathi exclamation 'Ishya'. I am given to understand that normally this suggests disgust. But imagine for a moment a loving Marathi husband making a pass at his Marathi wife. She

might say 'Ishya' all right, but it would mean something far removed from disgust. It might mean a warning, a feigned disapproval and blushing, flattery or encouragement. It is peculiarly a womens' exclamation in Marathi and sensitive males have gone crazy over it.

The 'Ayoh' of Kannada or Tamil might express pain—prolonged or sudden, depending on the tempo of the exclamation. But it may also be used in Kannada or Tamil parlance in place of the English Oh! as in the sentence, 'But Oh, he was great! or 'Oh', how wonderfully he spoke!', It might also denote astonishment, mild surprise or rebuke. A Tamilian friend of mine tells me that 'Ayoh' or 'Ayyoyyo' in Tamil was originally an exclamation of despair, extreme sorrow or pain. In the old days this exclamation was regarded as inauspicious. These days it has, by sheer usage, different connotations also. If at the one extreme it expresses despair, sorrow, pain, etc., at the other it expresses wonder, admiration or even joy. It would be interesting to know what may be the forces at work which thus revolutionise the meaning of exclamations.

An exclamation that is used all over the country is 'Hai' or 'Hai Hai.' While we use it in the direst misfortune, in sympathising with a friend in distress or to tease a fellow human labouring under

an apparant misery, it might be used equally well at a Kavi Sanmelan or Mushaira to mark our appreciation of any poet. But the interjection that comes most spontaneously to human beings all over the world, has to do with divinity. In moments of crisis or deliverance, in hours of joy or sorrow we utter the name of the Lord in exclamations like 'O God!'. When the English are astonished or taken aback they cry, 'By Jove!' or 'Good Gracious.' or 'Good Heavens!'. The French say 'Bon Dieu!' or 'Mon Dieu!', The 'He Prabhu' of Assamese is uttered in different ways under different emotional stresses. So also the 'Hai Ram!' or 'He Bhagwan!' of Hindi. This is not very surprising since we remember our respective Gods only in such trying and rare moments.

If brevity is the soul of wit, an exclamation is the soul of brevity. When at a loss for words it not only comes to our rescue, but enables us to say things better. When in an intellectual gathering the 'knowing smile' fails to work, an appropriate exclamation might save the day. When the newly-wed encircles his bride in his arms and tells her in the words of Donne, "For God's sake hold your tongue and let me love," she still has room for an expressive exclamation or two, more heavenly and poetic to her husband's ears than words, words, WORDS.

[Reproduced by kind permission of All India Radio, Gauhati.]

How It Happens ?

Girish Ch. Dutta Baruah
4th year Science.

“CIVILIZATION IS A SERIES OF VICTORIES OVER NATURE”

—William Harvey.

The common question to all people is will mankind be destroyed? Nobody can properly answer this question. Only a few centuries ago people thought about the natural calamities. But now a days the fear for nature is inconsistent, The root cause of present day fear is the tremendous development of Science. To speak the truth, we are living in an age of uncertainty. A very few Scientific explosions can bare the earth. The atom bomb and the hydrogen bombs are the causes of fear. As Dr. Harold Urey has written— “I write this to frighten you. I am a frightened man myself. All Scientists, I know, are frightened, frightened for their lives and your life.....I hear people talking about the possible use of atom bombs in war. As a Scientist I tell you there must never be a war.”

Though, the theory of atom bomb is known to many persons, possibly a few advanced countries will be able to supply the requirements for preparing atom bombs.

Now a student of Science or any interested person knows that matter is composed of minute particles called atoms. ‘As is

well known, the atom is a miniature solar system consisting of a central nucleus of protons and neutrons adhering together in a tiny droplet with a number of satellite electrons orbiting around it,’ and the pattern of the electronic dance they perform within the atom determines its chemical behaviour.’ The chemical property of an element is dependent upon the planetary electrons. Now there are certain elements having higher atomic weights and of large molecular structure like Uranium. whose electrons are loosely bounded and which can be broken into fractions. This is possible only by the impact of fast moving neutrons or by gamma rays etc.

This type of reaction is called fission reaction. Here the resulting mass is not equal to the original one. It is because of evolution of energy which obeys Einstein’s famous equation $E=mc^2$, where E =energy, c =velocity of light, m =mass. Here the square term is a large quantity, which shows that for the loss of very small mass, a huge quantity of energy is produced. Such reactions are shown by Thorium, Plutonium, in addition to Uranium.

Now as a result of fission, neutrons are ejected at high speed, they strike other nuclei causing more fission. Thus more and more nucleus take part in the reaction, as a result of which huge quantity of energy is liberated.

An atom bomb is that which uses this energy. The utmost need is it must be controlled, so that the explosion can take place only at a certain time and under certain conditions. This is properly maintained with the help of the reactors.

Now we shall discuss the effect of the 1st atom bomb, built by the American Scientists. It was the morning of Monday August 5, 1945 when the first atom bomb was dropped on Hiroshima, in Japan. This brought the war to an end and probably it was the beginning of the end of the earth. Russel once remarked "The atom bombs and still more the hydrogen bombs have caused new fears involving new doubts as to the effect of science on human beings." Observers have given the actual picture of the first explosion. According to some descriptions, it was like a big fire ball touching the cloud and covering a large area, approaching the earth. It is estimated that its reactions are still continued. Statistical data shows that since August

6,1945, of 32000 children born in Hiroshima not less than 5000—almost one in six—were deformed. This figure includes 1100 with skeleton deficiencies or serious muscular weakness, almost 100 with deformed brains or without brains, altogether almost 200 without lips and the same number without sex organs, 25 without one or two eyes, 4 lacking even eye-openings. This is a very serious result.

The strangest thing is that the power proud nations are still preparing atom bombs. This is a threat to world peace. If properly managed, atomic energy can do a lot of good to mankind. Wisely Russel remarked—"we are told that faith could remove mountains but nobody believed it, we are now told that the atom can remove mountains and every body believes it."

A question often comes to our mind, "Are the Scientists responsible for this?" To answer in the negative will be erroneous. But the politicians also must share the blame. Man is ever hungry. Scientists must not be debarred from working on any on scientific subject even like the atom bomb. What is most essential for world peace is the goodwill between nations. As long as the thirst of power exists, there can be no peace. Let the people think of their own fate.



"One trouble with the world is that so many people who stand up vigorously for their rights fall down miserably on their duties."

A RE-PHRASING ON INFLATION

Hirendra Nath Phukan
Fourth Year Arts.

The imprecise science of economics has not provided us with a precise definition of inflation. Every economist has preferred to define it in his own way. Before the thirties of this century it was defined as an abnormal increase in the supply of money without a corresponding increase in the quantity of goods and services offered for sale resulting in a rapid rise in the price level. The works of Keynes during the 1930s led to a shifting of emphasis from the supply of money to the price level itself. Inflation is now generally understood to mean a period of rising prices.

The classical theorists explain inflation in terms of money supply. According to them a surfeit in the quantity of money but a scarcity in the volume of goods and services resulted in inflation. The massive quantity of money bidding for the small number of commodities available, raised their prices. This explanation is no longer accepted. Prices may rise even without an increase in the money supply and need

not necessarily become inflated with the pumping in of more money. The classical theorists went awry. Had they been correct mere printing of crisp new notes would have cured the bitter depressions of the thirties.

Let us see how Keynes that idol of modern economists, diagnosed this economic malaise. Probing deeply he found that it was not a surfeit in money but an excess of demand that caused inflation. There is an excess of demand over supply. According to Keynes this excess demand first takes place in the commodity market and then spreads itself out to the factor market. Prices rise when people are willing and able to pay higher prices for commodities than those charged. This means that effective demand has increased. If the increased demand cannot be met with an increase in the flow of goods and services, a gap develops between amount demanded and amount supplied. Serious inflations have generally occurred during or after major wars when resources are fully employed and diverted from peace-time uses to produce war goods; they cannot be spared to produce consumer goods. Excess demand for the commodities leads to an increase in the intensity of demand for the production factors and their prices in turn rise up. Wages and salaries keep on leap-frogging in step with commodity prices and higher profits.

A group of economists however, differ from Keynes and maintain that excess demand first takes place in the factor market. Factor prices rise inordinately mainly due

to the manouevres of trade unions in extorting wage-increases. Higher wage bills lead to higher costs and rising prices. It is said therefore that inflation is the result of cost pushing up prices. Here we must add that neo-classical theorists have pointed out that for cost pressures to be effective in raising prices, there must be a sufficient upward pull of demand on prices. If this is absent, any increase in costs would result in pricing goods so high as to lead to a fall in production and employment. It has been established that inflation may arise either due to demand-pull or cost-push or may be the cumulative effect of both. In countries especially those retaining a large export-surplus, foreign demand may heighten inflationary pressures. Inflation has serious economic consequences. It affects different economic classes differently. In a word, flexible income-earners are favoured and fixed income-earners are harmed by an inflation. Debtors gain, for they are in a better position to repay their debts and when they repay during an inflation they return the same amount of money but much less purchasing power than they had borrowed. The entrepreneur stands to gain immensely. His inventories appreciate in value; the time-lag between soaring prices and costs enables him to enjoy additional profits. Farmers are specially favoured since prices they get for their products keep ahead of the costs they incur. Wage-earners, provided they can get increases in their pay commensurate with the rising cost of living, are not seriously affected by an inflation; but they are not better off. Adept specu-

lators, black marketeers and profiteers find inflation a blessing.

But to salaried persons, pensioners, widows and small investors in fixed-interest yielding bonds, inflation comes as a curse. Their incomes are fixed and the value of what they earn goes on falling and falling. Their money income simply melts away with each spurt in prices. Inflation leaves them helpless.

Inflation of a mild variety is welcomed by many economists. In periods of less than full employment, a moderate increase in prices stimulates employment and output. Private investment becomes brisk and jobs are plentiful. The losses to the fixed income earners is less than the gains to the rest of the community. Wage-earners, the largest group of income-receivers, benefit because of greater employment opportunities. Even creditors may make up their losses by a rise in interest rates on new securities.

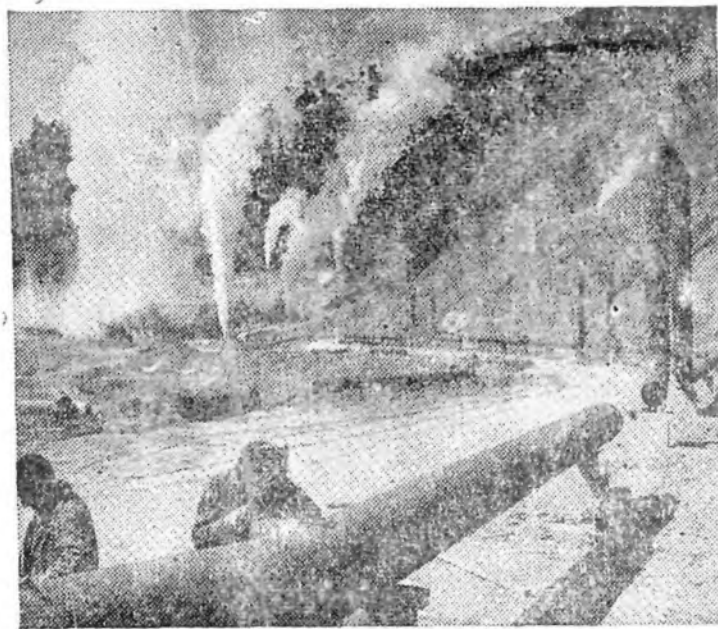
But if every rise in prices is followed by a rise in wages and costs which again raises prices, a malignant, ever-increasing hyper-inflation develops. This helps no one. Prices rise so swiftly that money becomes worthless. In the great German hyper-inflation of 1923 paper money lost its value by half or even more within an hour. People rushed to spend their income before it lost its value further. At the height that mad spiralling of prices, 1 prewar German mark lost its purchasing power by as much as 1,000,000,000,000 times.

An inflationary boom cannot last. A 'bust' is sure to follow for, inflation, if left unchecked, will generate deflationary

forces and lead to a decrease in aggregate demand resulting in falling markets, unemployment and business losses.

As Prof. Kurihara has observed, inflation is both socially undesirable and economically unsound. Stability of the purchasing power of money is the pre-requisite for the smooth functioning of a free-market economy. "Volatile fluctuations in the value of money upset consumption, saving, investment and employment—all of which are effected or planned by individuals or groups in terms of money and on the assumption

of a stable measuring rod of value. When confidence in the stability of value of this rod is destroyed, as is apt to be done by an inflation, the chances of a continuing stable economy become remote. The distortion of money values endangers the entire economy. Inflation is dangerous and every care should be taken to handle it. If encouraged there is the very real and very large possibility of it rising up like a Frankenstein and demolishing an entire economic structure.



Everyone knows that the interior of the earth is hot. But most of this intense heat goes unutilised. Methods have been devised now a days, to use this heat. By using internal heat of the earth now a days electric energy is obtained. The photo shows such a geothermal Power Plant in California U. S. A. The project was undertaken in 1960.

SOCIAL SERVICE SECTION
Cotton College Union Society

Session 1960-61.



Photo shows the members of the Social Service Section, who constructed a new road inside our College Compound.

May his soul rest in peace



Dwieen Bhatta.

Origin of Philosophy in India

Dharmeswar Sarma.
4th Year B. A.

Like all other living beings man struggles for existence. But while the lower beings are satisfied by more food and drink, man is not satisfied with material wants. "Man is a queer animal, for he is capable of martyrdom. He needs an ideal to live for, an ideal for which if necessary he is willing to die". There is a world of eternal spiritual realities in which and for which he is living. Man, with the gift of his intellect, wants to know the purpose of his life, and the world, He wants to know the far-reaching consequences of his activities. What is the cause of this universe? What is the destiny of man? What comes after death? Such are the questions that arise in his mind. Philosophy is an attempt to realise such questions. These are some of the main problems which we find agitating the human mind from the very dawn of civilization.

Such problems arose in the minds of the ancient Indians also. As a result we find in India six systems of Orthodox Philosophy (Astika Sad-darsana) and three systems of heterodox philosophy (Nastikadarsan) to

the first group belong Mimamsa, Vedanta, Samkhya, Yoga, Nyaya and Vaisisika. They are called orthodox (Astika) not because they believe in God, but because they accept the authority of the Vedas. Though Mimamsa and the Samkhya do not believe in God, yet they believe in the Vedas. To the other group belong the Charvakas, the Bauddhas and the Jainas. They do not believe in the Vedas.

In this connection we must speak something regarding the place of the vedas in the evolution of Indian thought. The vedas are the earliest records of Indian literature And the subsequent Indian thought, specially the philosophical speculation, is greatly influenced by the vedas either directly or indirectly. Some of the philosophical systems accepted the Vedic authority, while others opposed it. The Vedanta and the Mimamsa may be regarded as the direct continuation of the Vedas. The Charvaka, Bauddha and Jaina Schools arose mainly as a challenge to the Vedic culture. The Upanisads which have also influenced entire systems of philosophical thought in

India are considered as an integral part of the Veda. They contain the philosophical thoughts of the Vedas. All the six systems of Indian philosophy are deduced directly from the Upanisads. Even the germs of the so-called Nastika schools are present in them.

Now, first let us see how the philosophical thoughts grew in India during the Vedic period. According to the vedic view the spirit of the dead proceeds to the land of Yama, the king of the dead. Before the funeral pile the priest would pray. "Burn him not O Agni, let not his body be scattered; O Jataveda, when thou hast matured him, then send him on his way to the Fathers." Thus the ancient Indians believed that the spirit of the dead goes to meet the forefathers in the kingdom of Yama. Thus we find that the philosophical theories on life after death and on the destiny of the soul were mixed up with mythological ideas about Agni and the Fathers. In the earliest period a large number gods and goddesses were praised; and each diety when invoked was claimed as the great one. In the view of the older Risis, the gods in general or various individual deities 'generated' the world. Yet quite early there arose, among the Indians, doubts as to the power, even as to the existence of the gods. In the hymn RV. 11. 12 we find that Indra was claimed as the lord of all Gods. Even here we find that there were people who did not believe in Indra, whom they ask, 'Where is he?' And of him they say 'He is not'. Believe in him; for, O men, he is Indra",

"Yam sma prechanti kuha seti ghoram
Uta im ahuh Naiso asti anam.

....

Srat asmai dhatta Sah janasah Indrah."

When people had once begun to doubt the existence of Indra himself, who was the highest and mightiest of all the Vedic Gods, many more scruples arose concerning the plurality of Gods. Doubts began to arise whether indeed there was any merit in sacrificing to the gods. Thus we find in the Rgveda about a dozen of hymns which can be designated as philosophical hymns. Herein we may add the remark of Prof. M. Winternitz "These philosophical hymns from, as it were, a bridge to the philosophical speculations of the Upanisads." In them the great pantheistic idea of the Universal Soul which is one with the universe, appears for the first time along with the speculations on the universe and the creation. Since that time the Pantheistic idea has dominated the whole of Indian Philosophy. The evolution of religious thought in the Rgveda led to the conception of a creator distinct from any of the chief deities and superior to all other gods. He appears under the various names of Purusa Visvakarman, Hirannyagarbha or Prajapati in the cosmogonic hymns. Thus in the hymn RV. X, 121, Prajapati is praised as the creator and preserver of the world and as the one god. In the refrain 'To which deity shall we offer with oblation' (Kasmai devaya havisa bidhema) recurring in every stanza, there lies the hidden thought, that there is no reality in the plurality of gods. Again in the well-known hymn of Purusa (Purusa

which the popular belief designates as 'gods', is only the emanation of the One and only one. All the idea of plurality is only imaginary. This idea is clearly and distinctly expressed in the verse Rv. I. 164,46.

(Translated from M. Winternitz).

"They call him Indra, Mitra, Varuna,
And Agni: He is the heavenly bird
Garutmat.:

To what is one, the poet gives many
a name,

They call it Agni, yama, Matarisvan."

This is the fundamental principle of the Pantheistic form of teleological evolution of the world. Thus one spiritual principle or idea governs the entire universe, one rational energy regulates every process, the one rhythm throbs in every constitution. Nothing is accidental, nothing is unmeaning; every constituent of the world fulfils some function as a factor of the whole. That striking thought of the Rgvedic Poet we find in the words of the English Poet Wordsworth who says:—

"He is the being.

Whose dwelling is the light of setting Suns
And the round Ocean and the living air
And the blue sky, and in the mind of man"

"The cosmogonic hymns of the Rgveda, says A. Macdonell, are not only thus the precursors of Indian Philosophy, but also of the puranas, one of the many objects of which is to describe the origin of the world."

All these philosophical speculations were clearly thought in the upanisadas which are as a whole one of the important part of the whole Vedic literature. The fundamen-

tal doctrine of the upanisads is "The Universe is the Brahma, but the Brahman is the Atman," which is equivalent to: "The world is God, and God is my soul". What is this world? Who am I? What becomes of me after death? Such are the questions asked and answered by the Upanisads. The fundamental doctrine of the Sankarite Vedanta philosophy that the universe is illusory is taught by the upanisads. Thus in the Svetasvataropanisad it is said that the only one God Rudra, possessed of the net (Maya or delusion) rules the universe. He rules and protects all his created being. With his ruling rod, He pervades all things including even heaven and earth. He even generated Hiranyagarbha. About the nature of the soul one famous verse of the Isopanisat says: "unmoving, one, swifter than mind—the Gods failed to overtake it speeding on before them. Standing still it outstrips the others running. Herein doth Matarisvan place the primeval waters". The famous doctrine of Karma Yoga is also taught by The Isopanisat "Enjoy thyself with the renounced. Covet not another's wealth. Only performing work one should desire to live a hundred years. Action cleaves not to man". Herein the moral element also plays an important role. According to the Upanisads the highest object to be aimed at is the union with Brahman and the union can be attained only by giving up non-knowledge by cognition. This is a point common to all the systems of Indian philosophy.

Thus all the systems of Indian philosophy owe to the Vedas and the Upanisads for their origin and development.

Draught And Rain

Prafulla Saikia
3rd year B.A.

With pitiful eyes
The thirsty earth cries to the sky :
O blue Heavens ! have mercy on me
And wet my arid lips
With only a drop—a drop of rain.
Look at my plight :
Cracks, cracks and cracks all over my body—
Which, perhaps, will crumble
Soon into a dusty desert
And for ever make me—thy beloved—barren !
The Heaven listens.
With sympathy he sends his winged messenger
The messenger descends with dove-like grace
Flapping her wings over the soil.
Smiles again the earth with that eternal joy
Of luxuriant growth and fertility.

Mirth and melody and meteor met her
On the way to the abounding world.
Mid night shook sweet those maddening memories
Mingled with clouds and dust and moonbeams.
In the distance there was the dying cadence
Of some forgotten faint footsteps.
A wild wave awfully corroded the coast.

Now she would despair, now she would despond,
Now would she obviate the world, and
Now want to abscond
Like an arrested convict charged with wickedness.

The mind was ringing with the whistle of the ship
Bound for a horizon beyond the boundaries.
The west wind tousled her tresses
Already straggled, and
Her days were drooping with spring.

Under a collapsing sky she fancied
And somewhere a flower fell
A fragment of the sun stirred in her fragile smile.

The century would sob and slide away,
The whistle of the ship in the distance would die away,
Still the sky would contain the dust
Shaken off by her apron-strings,
Still the street will be crowded with myriads of missiles.



East and West---

MUSICALLY

"Even since my first visit to India some three years ago I have been wanting to introduce its music to my country...

"First, should like to set forth briefly what I consider to be the essential difference between the music of Asia and the music of Europe. The former is a traditional, crystallised form of expression in which the performers and auditors partake of a resignation to environment and to fate. It is a more contemplative, meditative and passive form of music. It does not allow the surges of almost uncontrolled emotion and fury, the interplay of opposing forces to mar its almost detached qualities. The music of the west proclaims and asserts the personality of the individual, both of the composer and the performer. This stimulates by reflection the personality of each listener in the audience. It spurs him to proclaim in like manner his domination over, or at least his wrestling with, his fate and his environment. It is interesting to trace the progress of emancipation through the various periods of music in Europe: from Gregorian chant with its modal harmonies through the courtliness of Renaissance music to its final

explosion from under the thinning crust of humility, tradition and form.

Today western music has almost run through this period of unbridled expression stands to gain much from India and to receive inspiration from the east again...

Having no recourse to notation, Indian music is created before very eyes, conjured as it were, out of the void improvised. You must not expect unbridled passion or flame as in Spanish or Hungarian music. Indians know these, but their music speaks of a different realm, a dimension with which we are less conversant, a dimension beyond the manifestation of personal emotions.

First to emerge out of the drone that is the prelude to a performance is the announcement of a chosen scale or *raga*. Every note of a given piece belongs within that original framework; not one passage or adornment falls outside the specific magnetic field of those first tones, and all music that follows must adhere strictly to the skeleton of notes chosen for a particular performance. It is a new world for us of which the only parallel is perhaps Schonberg's twelve-tone scale which



*Bidya Devi,
Best Lady Thrower of the year.*



*Niva Choudhury,
"Bestman" cup winner among the girls
in the All Assam Inter College Music
Competition held in Gauhati.*



*Lahari Das,
"Best Lady Jumper" in the
General Sports.*



*Prasanna Buragohain,
"Mr Cotton" as well as
"Mr. Gauhati University" in 1961.*



*Indrajit Namchoom,
Who represented the Gauhati University
Football team. He is a good sportsman too.*



*Shyamange Rajkhowa,
"Triple-Crowns" in the All Assam Hard
Court Tennis Championship
held in Shillong.*



*Jogoda Bhuan,
Triple-Crowns in the Annual
Badminton Competition.*

also imposes a strict succession of disjointed sounds upon the whole construction of the piece.

The rhythmic element is equally complex and may comprise units of rhythm between three and one hundred and eight! As if this were not complicated enough, cross rhythms are built up in the course of the performance and the contest which is waged between the melodic instrument, the *sarod*, and the *tabla* or drums, grows in intensity until it engages the whole audience in its spell.

Yet, despite the strength of this spell, despite the domination of the one hypnotic mood, a characteristic of Indian music is that, far from deadening the intellect, it actually liberates the mind. The mathematical exercise becomes an ecstatic kind of astronomy which, without ever losing the physical impulse of momentary creation, carries the mind to a state where other considerations of body and reality become utterly remote."

[Extracts from Yehudi Menuhin's introduction to Ali Akbar Khan's music to the American audience.]

The sea-sick passenger lying listlessly on his deck-chair stopped a passing steward. Pointing to the distance he said, "Over there—its land, isn't it?"

"No, sir," replied the steward. "It's the horizon."

"Never mind," sighed the passenger. "It's better than nothing."

* * *

"I must be getting absent minded," said the old gentleman at the club. "Whenever I start complaining that things aren't what they used to be, I always forget to include myself."

PERSONAL



Glimpses ● ●

Sir Cedric Hardwicke, the British actor describes a drive he took with Ralph Richardson and Laurence Olivier. When the car was stopped because of a traffic offence, Richardson said, I am Sir Ralph Richardson. Seated next to me is Sir Cedric Hardwicke. And behind me is Sir Laurence Olivier."

Replied the policeman: "I don't care if it's the whole of King Arthur's Round Table your'e getting a summons."

LEONARD LYONS.

* * *

Britain's House of Commons was aghast. Not only had a Tory, an M. P. from Halifax arisen to condemn Mr. Macmillan's Government for "wandering about without knowing where the main road is" but the rebellious

M. P. was Maurice Macmillan, son of the Prime Minister.

When asked for his comment at question time next day, the Prime Minister placidly brought down the House by remarking that 'the member from Halifax has both intelligence and independence. How he got them is not for me to say.'

NEWSWEEK.

* * *

In both his life and art painter Corot was the epitome of contentment. In failure he did not sulk: in success he was happy to use his wealth to help out his friends, including the caricaturist Daumier, who impoverished and nearly blind—was about to be evicted from his cottage. Corot bought another cottage for Daumier and sent along a tongue-in-cheek explanation "It is not for you I do this; it is merely to annoy your landlord."

TIME.

* * *

During the war, Field-Marshal Sir Bernard Montgomery was summoned to Algiers for conference following his substantial change of plans for the invasion of Sicily. On arrival he said to Bedell Smith, General Eisenhower's Chief-of-staff, "I expect I am a bit unpopular here!"

Bedell Smith replied, "General, to serve under you would be a great privilege for anyone; to serve alongside you wouldn't be too bad. But, General, to serve *over* you is hell!"

SIR BRIAN HORROCKS,
A Full Life

When *An Englishman's Love Letters*, subsequently acknowledged by Lawrence Housman, was published anonymously, there was a great to-do, and one of the newspapers sent reply paid telegrams to many

well-known writers: "Are you author love-letters English woman?" George Bernard Shaw answered: Am author love-letters many Englishwomen which do you mean?"

In Lighter Vein.

The proprietor of an exclusive restaurant was horrified to see a tourist sitting at a table in the restaurant with his napkin tucked into the collar of his shirt.

"Tell him we don't do that here," he muttered to the head-waiter, "but don't hurt his feelings".

The head-waiter advanced upon the napkin-draped customer with a polite smile. "Shave or haircut, sir?" he asked.

* * *

Whenever an armed-forces pilot is involved in an aircraft accident, he has to make a statement about the cause. One young pilot summed up his mishap thus: "I believe the cause of the accident was administrative. I should never have graduated from flying school."

* * *

A man walked into the grocery store.

"I want all the rotten eggs you have," he demanded.

"What do you want with stale eggs?" asked the clerk. "Are you going to see the new comedian at the theatre tonight?"

* * *

"Sh-sh-sh", hissed the buyer nervously, "I am the new comedian."

A politician contesting the elections was very much engaged at certain remarks which had been made about him by the leading paper of the town. He burst into the editorial room of the paper like a dynamite bomb, and exclaimed, you are telling lies about me in your paper, and you know it!"

"You have no cause for complaint," said the editor coolly. "What in the world would you do if we started telling the truth about you?"

Liquid

A

I

R

Abdul Mateen
4th year Science

The idea of liquefying air has been cherished by scientists from the early period of the eighteenth century. Attempts to liquefy air date back to 1732 when Boerhaave tried to liquefy it ; but however he was successful only in liquefying the moisture in air. About 70 years later, Fourcroy and Vanquelin liquefied ammonia. Northmore, in 1805, carried out important works on liquefying gases and could liquefy chlorine, sulphur dioxide etc. Faraday (1823), Colladon and Thilorier worked on the principle of liquefying a gas under its own pressure--but were not successful in liquefying air, hydrogen, Nitrogen etc.

In 1852, Joule and Thomson showed that if a gas under pressure, initially cooled below a certain temperature called the temperature of inversion for that gas—is forced out through a porous plug, the gas suffers a fall in temp. and this phenomenon is known as Joule-Thomson effect. For a long time, it remained only of academic interest till in 1895 Linde utilized this principle in his air liquefying machine.

The extensive experiments of Andrews with the discovery of 'Critical temperatures' in 1863 brought a new era in the realm of liquefaction of gases. These experiments established clearly that for every substance which usually occurs in gaseous form, there exists a temperature, called the 'Critical temp' for that substance—above which it cannot be liquefied, however high may be the pressure to which it is subjected. Though not an easy task, the critical temperature for air was determined by the workers and was found to be—140°C.

Thus knowing the necessary data, the scientists proceeded to liquefy air. The principal methods of liquefying air are, the following :

(1) Pictet's Cascade method. (2) The Linde and Hampson method. (3) The Claude and Heylaudt method.

Of these, the first one is historically the oldest and theoretically the most efficient one but somewhat cumbersome and is very little used at present. The method was first employed by R. Pictet in 1878. In principle it may be described as a number of compression machines in series each containing in liquid of lower boiling point than that contained in the former one. The gas to be liquefied is placed in the last compressor of the series—which is evidently

cooled by the liquid of the lowest boiling point—the cooled compressed gas is then released and allowed to evaporate under reduced pressure when a portion of it gets liquefied.

The principle of regenerative cooling was discovered by W. Siemens in 1857. Linde in Germany (1895) and Hampson in England almost simultaneously and independently built air liquefying machines based on the above principle making use of the Joule Thomson effect. At the present time such machines have become quite common and many laboratories are equipped with such machines.

The Linde's machine consists of a three stage compressor, the first one compresses the charge of the atmospheric air to 20 atmospheres. The compressed air passes through pipes cooled by a current of cold water, then through tubes containing caustic soda solution and phosphorous pentachloride where carbondioxide and moisture of air are absorbed. It is then compressed to 200 atmospheres and then passed through a spiral tube immersed in a freezing mixture, the temperature of the highly compressed gas falls to -20°C . It then passes through metallic pipe 1 and suffers Joule-Thomson expansion at the first throttle valve, when the temp, falls down to about -78°C . The cold gas circulates round pipe 1 cooling the compressed incoming gas and is led through pipe 2 to the suction side of the compressor. After the completion of a few cycles, the temp. of the gas falls so low that the second throttle valve is opened when the gas on J-T expansion partly liquefies and collects inside the Dewar flask,

from which it can be removed by a siphon. The unliquefied gas is again led back through the outermost pipe 3 to the first compressor ; and it circulates round pipe 2 thereby cooling the incoming gas. Fresh charge of air is being continuously taken in at the first compressor and the process is cyclic.

Although the Linde-liqueifiers are in extensive use in laboratories, the machines cannot be to be said satisfactory mainly because the extremely low efficiency of the machines. A more efficient machine is devised by Claude in 1909 for continuous liquefaction of gases. In this machine, air from the compressor is divided into two parts one part, goes to the expansion engine where it expands adiabatically doing external work and consequently cools and then traverses upwards round the tube through which the second part of the compressed air is coming. The temp. of the high pressure air is thus considerably lowered and then it suffers J. T. expansion at the throttle valve. A portion of air gets liquefied while the unliquefied portion is taken back to the compressor and the cycle is repeated.

One practical difficulty in the use of this method is to obtain a suitable lubricant for the expansion engine of low temp. Petroleum-ether has been found to remain viscous even at -160°C and so it has been used as lubricant for air liquefaction. Kapitze in 1939 developed an air liquefier in which the compressed air is allowed to expand from 5 atmosphere to a pressure of 1.5 atmosphere and drive a turbine wheel and thereby suffer cooling on account

of the workdone. The machine is about three times as efficient as Dinde's liquefier and as it utilizes pressure of about 5 atmospheres only, all danger due to high pressure is eliminated.

The problem of storage of liquid air was solved by Dewar by the discovery of the flask known after his name. It consists of a double walled glass vessel, the inside walls being silvered. The air is completely evacuated from the interspace between the walls which is then sealed. For low temp. work, constant temperature baths or cryostats are used. The substance to be investigated is kept immersed in those baths,

Liquid air has a pale blue colour, the colour being due to the liquid oxygen. The boiling point of the liquied is -195.8°C under normal pressure ; the average specific gravity of the liquied is .8954.

Liquid air has been, since its first manufacture in 1895 a commodity of great industrial importance. Most of the important cities have, now-a-days, liquid air plants. Oxygen and nitrogen are prepared commercially from liquid air by fractional distillation. The ultimate unliquefied portion of the charge of atmospheric air taken contains hydrogen, helium and neon—from which a mixture of helium and neon can be obtained which is called 'technical neon' and is used commercially. Argon and krypton also may be obtained from liquid air by suitable means. A mixture of liquid oxygen and hydrogen has been successfully used recently as a highly effi-

cient light weight fuel for jet propelled aero engines. High vacuum can be obtained by using liquid air. For instance, if a vessel is filled with a less volatile gas than air and be surrounded by liquid air, all the gases inside become solidified and a high vacuum is produced inside the vessel. Liquid air is also of great use in drying and purifying other gases. Water vapour and less volatile impurities are easily removed from a gas (say hydrogen) by surrounding the gas with liquid air, and for this purpose it is now a common laboratory reagent. Liquid air has also got calorimetric applications. Dewar constructed calorimeter of liquid air with the help of which it is possible to detect $\frac{1}{300}$ caloric

Most of the important properties of matter have been investigated at liquid air temp. and have yielded results of far reaching importance. It has been found that at liquid air temp, bacteria as well as seeds retain their activity unimpaired and putrifaction cannot happen so that animal and vegetable matters are preserved intact. The extremely low temperatures which are now available to us by the use of liquid air, liquid hydrogen etc. have opened for the investigators a new and vast field for research. This has made liquid air plant essential for every modern laboratory. In our country the National Physical Laboratory at Delhi, the National essential Lab, a Poona, The Indian Oxygen and Acetylene co. at Kidderpore in Calcutta manufacture liquid air by the Claude's process.

Results of the Fine Arts Competition

COTTON COLLEGE, GAUHATI—1961.

ASSAMESE MODERN SONG :—

- 1st—Miss Tulika Das,
- 2nd—Sisir Kr. Sarma,
- 3rd—Joy Dev Sarma.

HINDI MODERN SONG :—

- 1st—Joy Dev Sarma,
- 2nd—Sisir Kr. Sarma.

BENGALI MODERN SONG :—

- 1st—Miss Tulika Das,
- 2nd—Joy Dev Sarma,
- 3rd—Miss Niva Choudhury.

BAN GEET :—

- 1st—Miss Tulika Das,
- 2nd—Miss Niva Choudhury,
- 3rd—Joy Dev Sarma.

KAWALI :—

- 1. Joy Dev Sarma (Consolation prize).

BIHU GEET :—

- 1st—Miss Lakshmi Khound,
- 2nd—Miss Niva Choudhury,
- 3rd—Gopal Gogoi.

DHOL :—

- 1st—Gunakanta Phukan,

VIOLIN—

- 1st—Miss Geeti Hazarika.

ESRAJ :—

- 1st—Kalipada Seal.

GUITAR (Hawaiin) :—

- 1st—Benoy Kr. Medhi.

GUITAR (Spanish) :—

- 1st—Pratiti Barua.

FLUTE :—

- 1st—Bimal Barua,
- 2nd—Madhab Kalita.

TABLA :—

- 1st—Chittananda Bharali,
- 2nd—Rana Bezbarua.

ACCORDIAN :—

- 1st—Ramen Choudhury,
- 2nd—Benoy Kr. Medhi.

BARGEET :—

- 1st—Miss Tulika Das,
- 2nd—Ramen Choudhury.
- 3rd—Miss Niva Choudhury.

RAGPRADHAN :—

- 1st—Joy Dev Sarma.

RABINDRA SANGEET :—

- 1st—Sisir Kr. Sarma,
- 2nd— {Miss Niva Choudhury,
 {Miss Tulika Das,
- 3rd—Ramen Choudhury.

LOKA GEET :—

- 1st—Miss Tulika Das,
- 2nd—Amulya Kalita,
- 3rd—Ramen Choudhury.

DEHBISHAR GEET :—

- 1st—Bimal Barua,
- 2nd—Amulya Kalita,
- 3rd—Miss Tulika Das.

AINAM :—

- 1st—Miss Lakshmi Khound,
- 2nd—Miss Tulika Das,
- 3rd—Miss Sabita Goswami.

BIANAM :—

- 1st—Miss Lakshmi Khound,
- 2nd—Miss Niva Choudhury,
- 3rd—Miss Sabita Goswami.

DHAINAM :—

- 1st—Miss Niva Choudhury,
- 2nd—Miss Sabita Goswami.

TRIBAL SONG :—

- 1st—Miss Niva Choudhury
- 2nd—Miss Tulika Das,
- 3rd—Joy Dev Sarma.

BHAJAN :—

- 1st—Sisir Kr. Sarma,
- 2nd—Miss Tulika Das,
- 3rd—Ramen Choudhury.

GAJAL :—

- 1st—Joy Dev Sarma,
- 2nd—Sisir Kr. Sarma,
- 3rd—Miss Niva Choudhury.

KHAYAL :—

1. Miss Niva Choudhury
(Consolation prize).

ASSAMESE RECITATION :—

- 1st—Sushil Goswami,
- 2nd—Hemadip Bhattacharjee,
- 3rd—Kalyandhar Bora.

HINDI RECITATION :—

- 1st—Tarsen Sing Rait,
- 2nd—Miftahul Hussain,
- 3rd—Mahabir Pr. Shutia.

SANSKRIT RECITATION :—

- 1st—Miss Arunima Barua,
- 2nd—Nalini Ranjan Sarma,
- 3rd—Miss Sabita Goswami.

PERSIAN RECITATION :—

- 1st—Miss Sabita Goswami,
- 2nd—Siddiqur Rehman Hazarika,
- 3rd—Abdul Hannan Choudhury,
(Consolation prize)
Miftahul Hussain.

ENGLISH RECITATION :—

- 1st—Miss Sabita Goswami,
- 2nd—Tarun Choudhury,
- 3rd—Devendra Nath Dutta.

BENGALI RECITATION :—

- 1st—Miss Sabita Mitra,
- 2nd—Hemadip Bhattacharjee,
- 3rd—Miss Arunima Barua.

WATER COLOUR :—

- 1st— {Dilip Barua,
Moniqui Alam}
- 2nd—Krishna Dewan,
- 3rd—Lakshmi Narayan Sarma.

BLACK & WHITE PENCIL DRAWING :—

- 1st—Jogesh Das,
- 2nd—Krishna Dewan,
- 3rd—Hemen Gogoi.

PEN & INK (Black & White)

DRAWING :—

- 1st—Munindra Nath Talukdar :—
- 2nd—Dilip Barua,
- 3rd—Jogesh Das.

PESTAL DRAWING :—(Special)

1. Dilip Barua.

WASH PAINTING :—(Black & White)—

(Special)—

1. Krishna Dewan.

DESIGN (Black & White) (Special)—

1. Dwijen Das.

TEMPARA (Special)—

1. Miss Garima Barua,
2. Madan Goswami.



*Abani Pait,
Best Jumper in the General Sports.*



*Ghana Gogoi,
Best Thrower of the year.*



*Kutub Ahmed,
Best Jumper in the General Sports.*



*Winner of the "Best Table Tennis Team" in the
All Assam Inter College Sports Festival.
From R to L: P. Changlapati, B. D. Lahiri,
P. Baruah.*



*Winner of the "Best Tennis Team" in the
All Assam Inter College Sports Festival.
From L to R (sitting): D. Das, J. Choudhury, D. Sarma.
Standing (L to R): S. Rajboroo, G. Baruah, C. Bharali.*

WOOL WORK :—

- 1st—Sushila Nayar,
2nd—Rajlakshmi Brahma.

EMBROIDARY :—

- 1st—Miss Geeti Hazarika,
Dwijen Bhatta (Special)

PHOTOGRAPHY :—

- 1st—Deva Kr. Sarma,
2nd—Ratneswar Sarma,
3rd—Dilip Barua.
(Consolation prize)—
Ashok Barua.

BAMBOO WORK (Special)—

1. Dilip Barua.

WEAVING :—

- 1st—Miss Manasree Rajkhowa,
2nd—Miss Jyotshna Kakati.

ASSAMESE POEM :—

- 1st— { Harekrishna Deka,
 { Satyendra Nath Choudhury
2nd—Nagen Thakur,
3rd— { Shyama Prasad Sarma,
 { Ramani Kanta Sarma.

BENGALI POEM :—

- 1st—Dhirendra Kr. Chand,
2nd— { Amaresh Dutta,
 { Shyama Pr. Sarma.
3rd—Miss Chandra Prova Devi

ENGLISH POEM :—

- 1st—Mehtab Ahmed,
2nd—Apurba Sarma,
3rd—Shyama Pr. Sarma.

ASSAMESE SHORT-STORIES :—

- 1st—Binod Kr. Sarma,
2nd—Apurba Sarma,
3rd— { Jamini Kr. Goswami,
 { Devendrapati Goswami.

BENGALI SHORT-STORIES .—

- 1st—Dhirendra Kr. Chand,
2nd—Apurba Sarma,
3rd—Dilip Dutta.

ASSAMESE ESSAY :—

- 1st—Kulendu Pathak,
2nd—Punya Kr. Saikia,
3rd—Pabitra Kr. Patowary,

ENGLISH ESSAY :—

(Consolation prizes)—

1. Md. Riazuddin,
2. Jitendra Mohan Goswami.

HINDI ESSAY—

- 1st—Ramen Sarma,
2nd— { Ridhakaran Jain,
 { Chouthmal Agarwala,
3rd— { Tarsen Sing Rait,
 { Brij Mohan Agarwal.

Chorus :

- 1st—4th yr. Group (D.T. Combination).
2nd—2nd yr. Group.
3rd—1st yr. Group.

Best Drama :—“NIRUDDESH”

*Best Actor :—*Santanu Kr. Das

Best Supporting Actors—

1. Hemen Gogoi,
2. Ishan Barua. :

*Best man—*MISS TULIKA DAS.

Best Collectors :—

1. Ranjit Kakati,
2. Krishna Dewan,
3. Makhsada Sarma,
4. Gangapada Choudhury,
5. Miss Rajlakshmi Brahma.

Best Workers :—

1. Gangapada Choudhury,
2. Haren Das,
3. Dulal Roy,
4. Lakhindra Hazarika,
5. Ashok Barua,
6. Ahmedullah.

Results of the Annual General Sports.

COTTON COLLEGE, GAUHATI 1961.

BOYS' EVENTS.

(1) 10,000 metres race.

- 1st—Indra Boruah.
- 2nd—Ruhini Bhuyan.
- 3rd—Indrajit Namchoom.
- 4th—Harendra Kr. Pathak.
- 5th—Jogesh Barman.
- 6th—Kanak Basumatary.

(2) 5,000 Metres race.

- 1st—Indra Boruah.
- 2nd—Indrajit Namchoom.
- 3rd—Antar Singh Lal.
- 4th—Matiur Rahman.

(3) 1,5000 metres race.

- 1st—Indrajit Namchoom.
- 2nd—Harendra Kr. Pathak.
- 3rd—Indra Boruah.

(4) 800 metres race.

- 1st—Abdul Jalil.
- 2nd—Indrajit Namchoom.
- 3rd—Biren Medhi.

(5) 400 metres race.

- 1st—Harendra Kr. Pathak.
- 2nd—Indrajit Namchoom.
- 3rd—Arjun Rajput.

(6) 100 metres race.

- 1st—Chujit Gohain.
- 2nd—Dipak Das.
- 3rd—Habibur Rahman.

(7) 200 metres race.

- 1st—Chujit Gohain.
- 2nd—Kutub Ahmed.
- 3rd—Dipak Das.

(8) 110 metres Hurdle race.

- 1st—Dipak Das.
- 2nd—Chujit Gohain.
- 3rd—Kutub Ahmed.

(9) 200 metres hurdle race.

- 1st—Chujit Gohain.
- 2nd—Indrajit Namchoom.
- 3rd—Kutub Ahmed.

(10) *High Jump.*

1st—Kutub Ahmed.
2nd—Lohit Talukdar.
3rd—A. C. Deka.

(11) *Pole Vault.*

1st—Abani Pait.
2nd—Abdul Jalil.
3rd—Kutub Ahmed.

(12) *Running Broad jump.*

1st—Chujit Gohain.
2nd—Habibur Rahman.
3rd—Abani Pait.

(13) *Hop-step & jump.*

1st—Ghana Gogoi.
2nd—Abani Pait.
3rd—Kutub Ahmed.

(14) *Javelin Throw.*

1st—Indrajit Namchoom.

2nd—Biren Bora.

3rd—Ghana Gogoi.

(15) *Short-put.*

1st—Ghana Gogoi.
2nd—Prasanna Buragohain.
3rd—Ranjit Gogoi.

(16) *Hammer throw*

1st—Ghana Gogoi.
2nd—Chujit Gohain.
3rd—Prasanna Buragohain.

(17) *Discuss throw.*

1st—Ranjit Gogoi.
2nd—Abani Pait.
3rd—Ghana Gogoi.

(18) *Horse Race.*

1st—Basanta Singh.
2nd—Panchanan Ashower.
3rd—M. K. Bhuyan.

GIRLS' EVENTS.

(19) *2 miles walking race.*

1st—Sudhamati Basumatari.
2nd—Chubelebla Chang.
3rd—Helmina Khatoon.
4th—Labanya Goswami.
5th—Kabita Chakravarty.
6th—Poly Boruah.

(20) *400 metres race.*

1st—Bidyavati Devi.
2nd—Lahari Das.
3rd—Santi Kakati.

(21) *200 metres race.*

1st—Lahari Das.
2nd—Helmina Khatoon.
3rd—Renuka Das.

(22) *100 metres race.*

1st—Lahari Das.

2nd—Helmina Khatoon.

3rd—Bidyavati Devi.

(23) *80 metres hurdle race.*

1st—Helmina Khatoon.
2nd—Lahari Das.
3rd—Labanya Goswami.

(24) *Three Legged Race.*

1st—Hemalata Deka & her partner.
2nd—Bidyut Phukan & her partner.

(25) *High jump.*

1st—Helmina Khatoon.
2nd—Bidyavati Devi
3rd—Lahari Das.

(26) *Running Board jump.*

1st—Lahari Das.
2nd—Helmina Khatoon.
3rd—Bidyavati Devi.

(27) *Hop-step & jump.*
 1st—Santi Kakati.
 2nd—Lahari Das.
 3rd—Labanya Goswami.

(28) *Javelin throw.*
 1st—Helmina Khatoon.
 2nd—Bidyavati Devi.
 3rd—Bidyut Phukan.

(29) *Shot-put.*
 1st—Helmina Khatoon.
 2nd—Bidyavati Devi.
 3rd—Santi Kakati.

(30) *Discus throw.*
 1st—Bidyavati Devi.
 2nd—Bidyut Phukan.
 3rd—Renuka Devi.

(31) *Balance Race,*
 1st—Helmina Khatoon.
 2nd—Aparajita Barpujari.

(32) *Cycle race.*
 1st—Bidyavati Devi.
 2nd—Helmina Khatoon.

(33) *Musical Chair.*
 1st—Lahari Das.
 2nd—Minati Bezbaruah.
 3rd—Hemaprova Deka.

(34) *4x100 m. relay race (Boys)*
 Winner—1st year class.

(35) *4x100 m, relay race (girls).*
 Winner—1st yer class.

(36) *4x100 m. relay race (mixed).*
 Winner—3rd year class.

(37) *4x200 m. relay race (boys).*
 Winner—1st year class.

(38) *Tug-of-war between Arts and Science Profs.*
 Winner—Science Professors.

(39) *Tug-of-war between Old & New executive.*
 Winner—Old Executive body.

(40) *Go-as-you like.*
 1st—Santi Kakati.
 2nd—Renuka Das.
 3rd—Hemaprova Deka & Bina Rajkhowa.

(41) *Professors race.*
 1st—Prof. J. Rajkhowa.
 2nd— " H. Gayan.
 3rd— " B. Phukan.

Boys Champion—Chujit Gohain.
 Girls " —Helmina Khatoon.

(1) Best long distance runner (boys)
 —Indra Baruah.

(2) Best short " " —Chujit Gohain

(3) Best Thrower (Boys) —Ghana Gogoi.

(4) Best Jumper (Boys) —Kutub Ahmed
 and
 —Abani Pait.

(5) Best runner (Girls) —Lahari Das.

(6) Best Thrower " —Bidyavati Devi

(7) Best Jumper " —Helmina Khatoon

Results of the Annual Gymnasium Competition

COTTON COLLEGE, GAUHATI. 1961

Weight Lifting

GROUP 'A'

- 1st—Ashok Das.
2nd—Prasanna Buragohain.
3rd—Suren Sarma.

GROUP 'B'

Weight Lifting

- 1st—M. Sangma.
2nd—Sarat Phatorwali
3rd—D. Home Choudhary.

Parallel Bar

- 1st—Suren Sarma.
2nd—Sarat Phatorwali.

Ground Exercise

- Ist— { Prasanna Buragohain.
 { Suren Sarma.
- 2nd— { Sarat Phatorwali.
 { D. Home Choudhary.
- 3rd— { M. Sangma.
 { Paresh Das.
- Chest Expanding (by Spring)*
- 1st— { Prasanna Buragohain
 { D. Home Choudhary.
- 2nd— { Sarat Phatorwali.
 { Abon Barpujari
- 3rd— { Adya Saikia
 { Pramoth Hazarika.

Barbell Playing

- 1st— Prasanna Buragohain.
2nd— { M. Sangma.
 { D. Home Choudhary.

- 3rd— { Pramoth Hazarika.
 { Suren Sarma.

Muscle Controlling

- 1st— Prasanna Buragohain.
2nd— Suren Sarma.
3rd— D. Home Choudhary.

Asana

- 1st— Prasanna Buragohain.
2nd— Hemanta Buzar Barua.
3rd— D. Home Choudhary.

Skipping

- 1st— Dhiren Chand.
2nd— Keshab Das.
3rd— Hiranya Sorgiary.

Swimming

100 m. Free Style

- 1st — Ashok Das.
2nd— Nripen Saikia.
3rd— Bibeka Das.

100 m. Back Stroke

- 1st— Bibeka Das.
2nd— Habibur Rahman.
3rd— Phani Konwor.

400 m. Free Style

- 1st— Nripen Saikia.
2nd— Salemuddin Ahmed.
3rd— { Likhon Gogoi.
 { Madan Pegu.

Best Physique—"Mr. Cotton" 1961

Mr. Prasanna Buragohain.

Best Man—Mr. Prasanna Buragohain.

Annual Reports of the members of the Cotton College Union Society, 1960-61

General Secretary

"We live" said Auguste Comte, "dead men's lives encased in our parts". There is a stillness and everlastingness about the past ; it changes not and has a touch of eternity. Unaffected by the storms and upheavals of the present, it maintains its dignity and repose and tempts the troubled spirit and the tortured mind to seek shelter in its vaulted catacombs. But it is not life unless we can find the vital links between it and the present with all its conflicts and problems. To-day as my fellow Cottonians are scurrying about in expectant eagerness to elect a new executive body, I am only in the look out of that link between the past and present. But numberless vivid pictures of pitfalls and triumphs of the last one year (1960-61) penetrate my mind and prevent me from establishing my relationship with the present by raising a wall. Stone by stone I am breaking it down but I myself seem to be broken in the effort.

Cottonians have been an exclusive people, proud of their past and of their heritage and trying hard to preserve it. It matters

not if the Annual College Week or the Annual Freshmen's social were solemnized with more than due pomp and grandeur. In the perennial stream of Cottonian life these are the suds of foam that dazzle on the surface occasionally. But the stream will go on. Numerous torch-bearers who used to light the path will today make room for the numerous others that are coming. To-day, child of yesterday, yields place to its own brothers and sisters, —the to-morrows.

Friend Cottonians, all you whom I love though most of whom I know not ! You whom life has not smiled ; you who dream of great things, that you know to be impossible, while you fight for them against the envious world ! May you be happy with your studies and health—it is so good to be happy ! My friends, I know that you are there, and I hold my arms out to you. Though all my life I am alone, so only I may work for you, do you good, and you may love me a little, latter on, when I am no more in this College.

Sincerely Yours
HARENDRA KUMAR DAS.

Debating and Symposium Secretary.

First of all I must offer my heartfelt thanks to the Cottonians for giving me the opportunity of serving them as the Debating and Symposium Secretary for the year 1960-61. Ours is a country which is pledged to democracy and in the democratic way of life the art of debating has a very important place. India is wedded to peace and it aims to maintain peace in the world by peaceful negotiations and discussions. To champion the cause of peace and to explode the myth of colonialism and imperialism we need parliamentarians of high rank. There is no doubt that the speaking faculty will help all of us to formulate and execute the future state policies of democratic India.

By the beginning of the session I had the opportunity to hold the 'Annual Debating and Extempore Speech Competitions' in connection with the College Week Festival under the presidentship of Chief Justice Hali Ram Deka of Assam High Court, on 8th January, 1961, and it was a very successful function. This year a greater number of students participated in the competition. I cannot but mention that the participation of the girls was not at all encouraging. Prof. T. K. Bhattacharyya and Advocate Jonab Baharul Islam and Shri Dandeswar Gogoi, Inspector of Schools, L. A. C. were the judges in this Annual Competition. Besides, this Annual Competition many other friendly Debating competitions were held this year.

In our humble way, we are trying to make debating more attractive by organising

competitions and exhibition debates where renowned debators of the state may be invited to participate. We should be aware of the fact that living as we do, in a democratic country we cannot ignore this art of public speaking and debating. We must be able to say what we have to say, with firmness and conviction and we must also be willing to listen to what others may have to say. I earnestly appeal to the Cottonian friends to participate in the activities of this Section with greater enthusiasm.

At length, I gratefully acknowledge the help and guidance offered by Prof. Ashraf Ali who was my Prof.-in-charge.

Birendra Nath Deka,

Cultural Affairs Secretary

Before proceeding to give in retrospect, my activities during my tenure of my office, I offer my heartfelt thanks and gratitude to all my friends who had elected me to serve as the Cultural Affairs Secretary of the C. C. U. S.

The Cultural Section of the Union Society symbolises the ideal of enlightenment, largeness of vision, charity of outlook and sweetness of temper. Just after taking my charge I arranged the annual Fine Arts Competition, the Cultural Symposium and the Fine Arts Exhibition. In the Fine Arts Competition there were a large number of competitors though most of them were First Year Students. It was a matter of great pleasure to have Dr. Maheswar Neog as

the Guest-in-Chief at the Fine Arts Competition. This year cultural Symposium was a successful one with the participation of Prof. B. Tamuly, Prof. Suniti Sen, Sri Birendra Kumar Bhattacharyya as the speakers and Principal Hem Baruah as the Chief guest.

The large and beautiful fine-arts exhibition opened by Dr. Surjya Kumar Bhuyan, was held in the Sudmersen Hall.

This year, the Fateha-e-Duaz-Daham was celebrated with great enthusiasm. Sri Sardanda Sing, General Manager of the Gauhati Oil Refinery, was the guest-in-Chief and Prof. A. Jalil and Prof. R. K. Deva Sarmah were the appointed speakers.

We observed the "Sree Sankardeva Tithi" with our traditional Nam Prasanga in the morning. In the evening Prof. T. K. Bhattacharya and Prof. N. K. Baruah, the appointed speakers of the literary symposium delivered illuminating speeches. Retired Chief Justice Sri H. R. Deka graced the Cultural function with an impressive speech from the chair of the Chief Guest. I cannot but say that the interest of the Cottonians towards Assamese culture and arts is gradually decreasing and I think this is at the root of our national weakness. I request every Cottonian to take vigorous interest in our native arts and culture.

I am grateful to Prof. K. Sarma, the Prof-in-charge of my section whose able guidance helped me in discharging my duties. I also thank all Cottonians who helped me and co-operated with me in doing my duties successfully.

I admit all the omissions and commissions which I might have committed in

discharging my responsibilities.

Thanking you all

PROMOD SAIKIA.

Music Secretary

At the very outset of my report, I convey my heartfelt gratitude to my dear Cottonians for giving me this opportunity to serve them as their Music Secretary. With great pleasure I give here a report of the activities of my Section during the tenure of my office.

The Annual Music Social of our College was celebrated on the 11th January, 1961 in a magnificent way, with Prof. R. Shah in the chair and Shri Chandra Kanta Phukan, the noted artiste of Assam as the Chief-guest. Many top ranking artists participated in it.

I am glad to convey to you the news of our grand success in the All Assam Inter-College Music competition held at Gauhati. This year also our College team has been awarded the highest place of honour in a majority of items. I am so proud to give you the news that our College has annexed the title "Best Team" for eight consecutive years. Miss Niva Choudhury of our College has been adjudged the best competitor among the girls.

Before concluding my report I must refer to the lamentable paucity of necessary musical instruments. Neither are the musical instruments adequate nor upto-date. I appeal to the higher authorities for the immediate

replacement of the existing ones and introduction of new ones. We shall also have to think of employing the part-time services of a teacher of music so that intending competitors can get elementary guidance.

Last but not the least I must express my everlasting gratefulness to Prof. B. B. Choudhury who guided me to success.

Thanking you all.

Sincerely yours,
LALIT KUMAR SHYAM

General Sports Secretary.

Before I say anything else, I must thank each and every Cottonian, especially those who were closely associated with me in electing me as their General Sports Secretary, and co-operating with me in all my needs.

This year though College showed a considerable amount of progress in the sphere of sports, yet at least I for one was not content with the number of trophies our team won in the last Inter College Sports Festival. I expected something much better. But our Girls' team, has shown some promise indeed! I wish them all the luck for the future. But with pride I saw that this year the Inter-College Javelin throw record was bettered by Miss Helmina Khatoon. I wish her better luck next time.

Also I hope that my successor will see that the grievances of our section are met by the authorities, if the college wants

better sportsmen and sports women. The indifferent attitude of the college authorities towards extramural activities as a whole have put a great hinderance in the path of progress. It is really surprising to note that our superiors have failed to realise the growing importance of allround men and women for building up a better Assam and a greater India. Erudition will be useless, unless it is supplemented by practical training for better career and able citizenship. I hope that in the near future, such apathetic attitude will be shaken off.

Thank you all
Mahada Kanta Bhuyan

Cricket Secretary.

First of all, I convey my heartfelt thanks to my Cottonian friends through whose courtesy I have been able to serve the Alma mater in the present capacity.

The year 1961 had been a glorious chapter in the annals of the Cricket Section of the Cotton College. A number of years had elapsed before we marched into the All Assam Inter College Cricket Championship this year. The vigours sportsmanship of the Cottonians was well evidenced in all the matches that brought this honour of entering into the final of this glorious competition to our College. Cottonians like A. Ghatak, G. Das and P. Sonowal with their polished displays captivated the hearts of the numberless Cricket fans of Gauhati both in the final and in the matches preceding it.

But it is my apprehension that the Cotton College will not be in a position to hold up this honour any longer unless the authorities do not take due steps for the improvement of our College play-ground which is now in a morbid condition. I hope our revered Principal will probe into the matter immediately.

Lastly I convey my sincere gratefulness to Prof. C. D. Gogoi for his kind guidance.

Mrigendra Lal Das

Hockey Secretary,

At the outset I take the opportunity of extending my heartiest thanks to you for having given me the chance to serve you in the capacity of the Hockey Secretary for the session 1960-61.

I regret to begin this tiny report with a few words of lingering sorrow which comes out of the prolonged apathetic attitude meted out to this interesting branch of sport. The hockey section of our college is truly a misnomer; it is even unjustifiable to think of running a hockey section without the most needed field which is its primary necessity. But it is really pity that our college has failed to acquire a hockey field of its own upto now. However, this year I ventured to stage some hockey competitions in the patch of land lying in front of our College Administrative Building. In spite of the mass of difficulties, I somehow managed to conduct those competitions due to the sheer zeal and interest of my cottonian friends shown to this section. May I therefore

sincerely request the College authorities to procure a plot of land immediately from the Government for the purpose of constructing a proper hockey field so that the hopes of our young aspirants are not nipped in the bud.

The Inter class hockey cup competition was held for the first time in memory of "Shahid Ranjit" and the final match was played between the 3rd yr. Arts and 1st yr. Science which was won by 1st. yr. Science. Sri J. K. Barua, the Secy. of the Assam Hockey Association encouraged the players being present as the chief guest and he gave away the trophy to the victorious team at the end of the game. Our college also joined in the Gauhati Hockey competitions and came out with flying colours winning the championship. The standard of our hockey team is unmistakably high and if they are not deprived of proper care and coaching, everyone should cherish the dream of seeing our hockey team in the top of the State championship in the near future. I am thankful to my Prof in-charge, Prof T. Barkataki for his valuable advice and guidance.

Thanking you all once again.

Yours Sincerely
Satyendra Prasad Deka

Football Secy.

At the very outset of my report I would like to offer my heartfelt gratitude to my Cottonian friends for giving me the previ-

ledge to serve them as their Football Secretary.

During my tenure of my office, our College team participated in the Inter-College Football Tournament, held this year at Tezpur. The College team was in its traditional good form, consisting of a number of state players. After eliminating Mangaldai College in the second round, we entered the third round of the tournament to play against St. Edmund's College of Shillong. But due to some circumstantial drawbacks, supported by the tenacious attitude of the tournament committee towards our College team we could not but withdraw from the tournament.

It is a matter of extreme regret that in a Government College like ours, the condition of the foot ball ground should be so extremely deplorable as to totally dampen the eagerness of the players and to frustrate all efforts towards building up a better football team. I therefore wish to strongly urge the College authorities to provide the College Football Section with at least the lagrely essential facilities necessary for even a rural football team.

Lastly, I acknowlege my heartiest thanks to our Professor-in-charge Shri B. Deka for his valuable guidance and unfailing advice.

Indrajit Namchoom

Minor Games Secretary.

First of all, I must thank the Cottonian friends for giving me the chance to serve them in this capacity.

The Minor games section of the Cottou

College consists of mainly—Badminton and Volley Ball. But it is a matter of great regret that there is a lack of proper equipments and facilities—such as an Indoor Stadium for playing Badminton throughout the session and a permanent Volley-ball grounds for regular practice. In this regard, I appeal to the authorities concerned to have these two items uppermost in their minds.

This year, the Annual Badminton Competition of our College was held with great enthusiasm in which a good number of competitors, both the boys and girls, joined. Our boys' Badminton team won the championship and the girls won the Runners-up Shield in the 7th A. A. I. C. Sports Festival. I hope this standard will be taken higher in future.

Regarding Volley-ball, I must thank the players for their fine sportsman spirit. This year, we secured equal points with Assam Engineering College in the G. S. A. Volley-ball League Competition, but were defeated in the deciding match. The Inter-Class and Inter Hostel Volley-ball competitions were also held with great enthusiasm. Lastly, I offer my gratefulness to my Prof.-in-charge Shri B. D. Phukan, for his kind guidance. I thank my colleagues for their kind help and also offer my heartfelt thanks to the competitors. I hope, I would be absolved from all acts of ommission and commission which crept in without my knowledge. I conclude here, wishing a bright future to the Minor Games section of the Cotton College.

Long live Cotton College.

Habibur Rahman

Girls' Common Room Secretary.

I have great pleasure in placing my fellow-students, my brief report of the activities of the Girls' Common Room.

I do not know how far I have justified my election. Never-the-less, wish to say this much that at least some important changes have been made to the Common Room. I have been able to provide the Common Room with some indoor-games and the types of magazines really suited for the students.

From the time of my predecessor several request had been made for the extension of the Common Room to provide for the increasing number of the girl-students. But the authority concerned have not paid any attention to them. The present condition of the Common Room is quite deplorable and unhygenic with its leaky roof.

It is very encouraging to find a good number of girl-students participating in social-service and in different cultural and sports events.

The special annual feature of ours deserving mention is the celebration of the Saraswati Puja with immense success for which I cannot but thank heartly all whose sincere help made this possible.

Although it does not fall within the scope of my report I would like to point to one long felt need of the students. My contention is that since this college offers co-education there must be a separate General Common Room where the students of both sexes would be able to mix freely overcomes shyness and awkwardness, exchange views and show equal ability in indoor

games. Co-education must work as it is meant to, naturally, with boys and girls treating each other as equal fellow-students.

Finally I owe my gratitude to Principal Shri H. Goswami and Prof. S. Dutta under whose guidance I was able to render my services successfully. With thanks.

Rajlakshmi Brahma

Boys' Common Room Secretary

At the very outset I offer my heartfelt thanks to the Cottonian friends for electing me as to serve them as their Boys Common room Secretary.

From the very day of my installation I have noticed that our Common room in the Union building is too small for two thousand cottonions. It is very difficult to play table tennis and carrom at the same time. Further the condition of the table tennis boards is not so good. Therefore, I would like to request the College authorities to look at the difficulties of the boys' Common room and to make an improvement in no time.

This year we are fortunate enough to possess a good number of table tennis players, moreover I am boast of saying that this year our table tennis team has annexed the best team title in the All Assam Inter College Table Tennis Competition.

Lastly, I offer my hearty thanks to the Cottonian friends who rendered all their possible help in the function of my duties I also offer my hearty thanks to the Prof-in-charge, A. Hussain, for his valuable advice in discharging my duties and responsibilities.

Bimal Dutta Lahkar

Editorial

COTTON COLLEGE DIAMOND JUBILEE.

It is a matter of great pride and jubilation for all those who are associated with Cotton College in the year 1961-the Diamond Jubilee year of the College. It was in 1901 that the College sprang into life. It had its infancy through which it grew and acquired magnitude and fame. The processes of its growth are reflected in the cultural development of Assam and have adequately contributed to the building up to the economic and political structure of the state. In 1951, when most of our young Cottonians were prepar-

ing in different parts of the country to enter into this great Alma Mater of ours, the College celebrated its Golden Jubilee in a befitting manner and associated in its celebrations no less a personality than Sir C. V. Raman, F.R.S., N.L.. Since 1951, ten years have gone by and, then, before the College entered into its 60th year, the Cottonians were just starting to make the preliminary preparations to celebrate the Diamond Jubilee. The first General Meeting in which the Principal of the College raised the question of celebrating

the Diamond Jubilee, was held in the month of February 1960. In that meeting the proposal of going through the celebrations in a dignified and solemn manner was accepted by all. In another meeting of the members of the teaching staff, held in the month of March, 1960, a rough working plan was prepared and the "Cotton College Diamond Jubilee Celebration Committee" was constituted. All the members of the teaching staff of the College were members of the Committee with Principal Shri H. C. Goswami as the Chairman and Dr. K. N. Sharma as the General Secretary. Prof N. Islam and Prof N. Bora were elected the Jt. Assistant Secretaries and Prof M. Saloi was made the Treasurer of the Committee. A few sub-committee also were formed. The Souvenir Committee with Prof A. Sarma as the Editor started working to bring out a Brochure in connection with the Diamond Jubilee of the College with an efficient body of sub-editors to assist him. The Old Boys' Register Sub-committee also was formed with Prof A. Ali as the Secretary and a number of other Professors as his collaborators. This sub-committee had a really difficult task to do. The fulfilment of this huge task, concerning

as it does with the compilation of records of Cottonians over a period of 60 years, was soon found to be impossible in view of the fact that the College records were subjected to the ravages of the two world wars and a sizable portion of them were beyond any scope of recovery. After the Sub-committee had worked with indomitable zeal for more than 6 months, the whole undertaking revealed its impracticability and so had to be abandoned.

As these preparations for celebrating a very happy occasion were going on, certain very grave, sad, and sinister developments also were brewing up in the socio-political set-up of the State and these developments ultimately culminated in those events of 4th July, 1960. It appeared to all of us as if the very fundamentals of our academic life were subjected to an impact of unimaginable magnitude laden with the direst of consequences. The year of 1960 was a period of agony and all the Cottonians groaned under its pressure. The idea of celebrating the Diamond Jubilee receded almost to a state of oblivion.

When the College was restored to its normalcy, and the Cottonians could look around themselves with

a certain degree of composure, it was again appreciated that the Diamond Jubilee of the College had any how to be celebrated. In a meeting of the Cotton College Diamond Jubilee Celebration Committee held on 26th August, 1961, the manner in which the Jubilee celebrations would be held was tentatively decided and an estimate of expenditure also was prepared. According to the decisions of this meeting the celebrations were to range over three days with an inaugural meeting, cultural symposia, Old boys meet, Jubilee Dinner and Cultural functions. To commemorate the 60th year of the College, it was decided also to construct a suitable building to house the Hobby Workshop of the College, in lieu of the Old Boys Register. These celebrations were to be held sometime in the third week of December, 1961. In the mean time Prof Mahendra Nath Bora, one of the Jt Assistant Secretaries of the Celebration Committee resigned from Cotton College and Prof D. N. Bezborua was elected in his place.

No sooner active preparations for the celebrations were launched upon, the tranquility of the College atmosphere was again disturbed by

the indefinite strike resorted to by the junior members of the Cottonian family in response to the call to do so given by the Students Action Committee. Problems related to a number of other aspects of the academic life of not only Cotton College, but of the students' community all over Assam engaged the immediate attention of all concerned and as a consequence, the question of celebrating the Diamond Jubilee was again temporarily cold-stored.

We have been appreciating the unseen hands of destiny interfering with us all the time and we are very sorry for the same. It is, however, to be realised that an august occasion can be observed only when all concerned with it are peaceful and contented. The antagonistic forces were only too real to be ignored and no sooner we succeed in overcoming these forces and their natural concomitants, we shall again go ahead with the celebrations. Together with all the old members of the Cottonian family spread over the length and breadth of Assam, we the present Cottonians have been looking forward until such time as the Diamond Jubilee of our great College is celebrated with due solemnity and befitting dignity.

Resumption of nuclear tests

The resumption of testing Nuclear weapons by both the power blocks has been the most disturbing thing in the recent political scene of the world. And Russia by testing a superbomb of 50 Megatons or over in the Novaya Zimlye area of the Arctic region has caught the first head line. But this has evoked universal condemnation. This kind of testing Nuclear weapons not only pollutes the air, but as Nehru put it, pollutes the mind as well. While peace loving people everywhere go on condemning this, the four Nuclear powers viz. Russia, U.S.A., U.K, and France go on with their Nuclear tests, and all this in the name of National security. But this is, in fact, one of the most stupid things ever from the security point of view. Besides, it is a crime against all mankind, a deathsentence on humanity as one

thinker has already put it. No matter what the provocations are, there can be no justification for this kind of manouvering because the risks are so disastrous to our species. Radioactive fallout is gradually increasing, endangering the health and life of millions of people who want to live peacefully under God's sky. All sane people everywhere must stand up on the side of peace and condemn these power mad war-lords who are thus toying with the lives of human beings in their mad rivalry for global authority. India's suggestion of peaceful co-existence has become not a thing of idealism, but of stark necessity. An immediate moratorium should be placed on all testing of Nuclear weapons pending the signing of a treaty. When everyone dies who the devil will be the winner?

Cottonian
37th Issue
1961.

Editorial Board :

Prof-in-charge :
Prof. Dhirendra Nath Bezboruah.

Editor :
Ranjit Kakati.

Cover designed by :
Tarun Duvarah.

Published and edited by Ranjit Kakati and
printed by Nabin Malakar at Lakshmi Printing Press, Gauhati.